

sobotna
priloga

D oigo se suče kolo zgodovine, zgodovine dela, garanja, pehanja za kos kruha, dolgo pot je prehodilo človeštvo, a pravda še ni končana, še zdaleč ni končana. Čuda bogastev, je že napravil človekov um in njegove roke, pa je pravda še kar naprej na eni izmed pritožbenih stopenj: kako razdeliti sadove dela, kako razsoditi po pravici?

Se vse prevečkrat je na zemeljski obliki se zmerom tako, kot je dejal tisti študent pred desetletji hlapcu Jerneju:

«Jernej, tako je naredila posvetna postava: Jernej bo zidal hišo, in kadar bo dozidal: gospodar na peč, Jernej čez prag; Jernej bo oral in bo sejal in bo žell; gospodarju žetev in kruh, Jernej kamen; Jernej bo kosil in Jernej bo mlatil, Jernej bo spravil seno in slamo, in ko bo napolnil skedenj in podstrešje in hlev: gospodar na mehko posteljo, Jernej na trdo cesto; postarala se bosta gospodar in Jernej: gospodar bo sedel na zapečku in si bo palil pipo in bo prijetno dremal; Jernej se bo skrll za hlev in bo poginil na gnili stelji.»

Od tistih dob, ko je Cankar to zapisal, in še od prej teče pravda. Pravda tudi za to, da bi spremeni, preuredili posvetne postave, tudi vrhovno med njimi: ustavo. Jo naravnali tako, da bi delavec skupaj s tovariši v tegobah in radostih imel oblast nad celim hlebcom svojega dela; ne samo nad tistim manjšim kosom, ki se mu pravi meza, plača, osebni dohodek.

Tisti večji kos hlebca je že od njega dni tako zajeten, tako mikaven, tako glasten, da se nikoli ni manjkalo tistih, ki so si edini lastili pravico do njega. Če začnemo pri kapitalistih: smisel obstoja kapitalizma je ravno v slastnejšem delu hlebca, v presežni vrednosti. In ko so in kjer so hlapci Jerneji kapitaliste vrgli, jim iztrgali oblast in bogatijo, je najprej nastopila — neogibno, spričo zakonitosti — država kot varuh presežnega dela, družbenega kapitala.

Jerneju nekako niso zaupali in večidel mu še zmerom ne zaupajo, da bi znal po pameti in vesti rezati hlebec. Če že ni varovala njegovega in njegovih tovarišev kapitala država neposredno, s svojim aparatom, ga je prepustila drugim varuhom, s katerimi je bila in je v svaštvi. To so odtujeni centri gospodarske moči, pravimo. Cankar bi brčkone našel kakšen bolj sočen izraz, a kaj ko si leposlovje in znanstvena terminologija največkrat nista v komolce.

V saka socialistična revolucija se, kot vemo, po zmagi, po razlastitvi kapitalističnih razlaševalcev znajde pred vprašanjem, kako ravnati z lastnino, ki jo dobi. Doslej je bil v praksi — odgovor v veliki večini primerov takle: to je in naj ostane državna lastnina, ki jo deli socialistična država. S tem je potlej v teoriji potegnjen enačja: državna lastnina je družbena lastnina.

V Jugoslaviji že malone četrto stoletja teko ure drugače. Samoupravljanje pomeni v teoriji in praksi negacijo enačenja družbene lastnine z državno, pri čemer ne zanika začasne pozitivne vloge, ki jo ima državna lastnina po zmagi revolucije.

In teh četrto stoletja je tudi iskane odgovora na vprašanje, kako zagotoviti, da bodo delovni ljudje enakopravno razpoložali z družbeno lastnino, ki je »od vsakogar in od nikogar«.

Ce je enačba »socializem je enako državna lastnina nad proizvajalnimi sredstvi« pri nas teoretično premagana, praktično pa močno potisnjena ob rob, še ni do kraja izkoreninjeno pojmovanje, ki enači socialistično samoupravljanje s kolektivno ali skupinsko lastnino delovne organizacije ali TOZD. Cisto v današnji čas segajo spori o tem, stranska pota, izvirajoča ravno iz fiktivnih nazorov. To je kajpak (tiho) vztrajanje na prisvajanju mimo dela. To je samoziva zazrtost v ozke skupinske koristi.

Joco Znidaršič: Zelezar

Program revolucionarne preobrazbe

N ova jugoslovanska ustava, ki jo bodo razglasili prihodnji četrtek, je obracun z obojnimi načinom prisvajanja. Njena pozitivna alternativa je ustvarjanje ali utrjevanje stake oblike proizvodnih odnosov, ki temelji na družbeni lastnini proizvajalnih sredstev, pri čemer prisvajanje poteka oziroma kjer bo čedalje bolj prevladovalo na podlagi dela kot edini način prisvajanja, kakor je zapisal Edvard Kardelj.

Nova ustava odpravlja, točneje rečeno daje ustavnopravna zagotovila za odpravo posrednikov, ki namesto delovnih ljudi dele večji del hlebca, družbeni kapital, presežno delo.

Tako ustava določneje kot kdaj koli doslej določa in zagotavlja oblast dela v vsej njegovi razsežnosti. Zajema namreč tudi delavčev vpliv na pota in usodo njegovega minulega dela.

Tako se lastnina vrača delu. Združevanje dela in lastnine je preseganje stoletne odtujenosti delavca od pogojev in sadov njegovega dela.

Ko tako delavec v združenem delu postaja neposredni upravljalec pogojev in rezultatov svojega dela, ko proizvajalna sredstva ne hujajo biti odtujena, smo priča revolucionarnemu dejanju, mejniku v osvoboditvi delavskega razreda in z njim drugih, neizkoriščenih delovnih plasti.

In kakaj gradi nova ustava na TOZD kot temeljni skupnosti, ne pa na klasičnem podjetju? Odgovor na to je lahko kratek, lahko pa zelo dolg. Prostor dopušča prvo. Osvobajanje dela prek združevanja dela ne more potekati, kar se da neodtujeno, kar se da neposredno v velikih delovnih organizacijah. Neodtujeno v razpónu delavcev — pod-

jetje ta neposredna zainteresiranost, motiviranost za združevanje v lastni in skupni prid ne bi bila tako močna; sodobna gospodarska zgodovina pri nas daje za to obilo dokazov.

Zato je TOZD temeljna samoupravna socialistična delovna skupnost, osnovna celica združevanja dela in sredstev, ki so družbena last. V njej lahko delavci v praksi, v vsakdanjiku nesamoživo povezujejo svoje interese s skupnimi interesi ne le TOZD, marveč vsega združenega dela.

T emeljna organizacija združenega dela po svoji naravi ne more biti samozadostna, marveč je pogoj, najizrazitejša možnost za širše povezovanje, združevanje dela in sredstev. To je prva celica, prva stopnica integracije, a integracije s čim manj posredniki.

Takšna ustavna zamisel o novih proizvodnih odnosih v novi etapi socialističnega samoupravljanja je neogibno prinesla tudi preobrazbo družbenopolitičnega sistema. Ta preobrazba pomeni slovo od abstraktnega državljanstva, volivca kot takega, ki na štiri, pet, šest let z oddanim glasom pooblasti poslanca, potlej pa nima v resnici nobene vpliva več na posredniško-predstaviški parlamentarne igre, pakte, kompromise, koalicije in kar je še takega.

V novi ustavi izpeljani družbenopolitični sistem — kot vračajo ustavnimi členi lastnino delu — vrača tudi sfero oblasti sferi dela, pri čemer presega zgodovinsko nastalo

dvojnost med družbo in državo, skratka, če pokličemo na pomoč Marxa, družbi vrača nadzorstvo nad odtujeno politično silo.

Subjekt političnega življenja, političnega sistema torej ni nekakšen abstrakten človek, marveč človek z vsemi razsežnostmi, ki so rezultat celote družbenih odnosov, interesov in položaja razreda, katerega pripada.

Zdaj in tu, na jugoslovanskih koordinatah, po črki in duhu nove ustave je to torej lahko le delovni človek, ki živi in deluje samoupravno; ki mu je dano delovati samoupravno in ki si zna izboriti možnosti za samoupravno delovanje.

Ker je sleherna razodtujitev tudi možnost, še več, poziv k angažmaju, k neposrednemu poseganju v družbene tokove, je seveda res, da si bosta stopnja odprave monopola nad družbenim kapitalom in vračanja presežnega dela delavstvu in stopnja razvitosti novega družbenopolitičnega sistema, temelječega na delegacijah in delegatih, se pravi odposlancih delovnih ljudi — praviloma premo sorazmerna.

Ob tem soodnosju pa ne gre prezreti tudi možnosti, ki jih daje na delegatstvu zasnovani družbenopolitični sistem za sproščanje revolucionarne pobude delavskega razreda in njegovih zaveznikov. Ta pobuda kajpak nikoli ni bila nekaj abstraktnega, doktrinarnega. Tako tudi zdaj lahko pričakujemo sprostitve delovnih, ustvarjalnih energij za složno, solidarno, načrtno premagovanje zaostalosti v stvarnosti in v glavah, predvsem pa za to, da bi bili kos hidri inflacije, ob kateri so bila doseganja zdravila bolj blažev žegen.

C elota izkušenj, zlasti pa še izkušnje zadnjih let pričajo, da takšna revolucionarna družbena preobrazba ne more potekati brez organiziranih sil družbene zavesti, na čelu z zvezo komunistov. Odsotnost organiziranih socialističnih sil je zmerom odprala vrata vdoru stihije, ki je spodkopavala socialistično samoupravljanje, s čimer so rastle apetiti tako privržencev državnolastninskega tipa socializma kot navijačev za kapitalistične odnose. Protislovni značaj jugoslovanske družbe v tem, še vedno prehodnem obdobju daje še dovolj hrane obojim.

Spričo nepogrešljive vloge organiziranih socialističnih sil je v tej luči razumeti tudi odločitev, sprejeto na prehodu od ustavnega osnutka do predloga ustave, o formiranju družbenopolitičnih zborov v republičkih, pokrajinskih in občinskih skupščinah. Kajpak bi bilo času neustrezno in navzkriž s temeljnimi smermi nove ustave, če bi se družbenopolitične organizacije zadovoljile le z delegatskimi mesti v »svojem« zboru.

Bitka se namreč bje in bo še dolgo potekala v temeljnih samoupravnih celicah. Odsotnost komunistov in drugih članov organiziranih socialističnih sil »tam spodaj«, sredi življenja, bi v tem primeru pomenila le polovičen uspeh — če že ne poraz napredka.

Nova ustava je namreč v marsičem program revolucionarne preobrazbe. Program še ni stvarnost. Zato ga je treba izbojevati.

Jože Sirčelj

Božo Mašanović	
Naftna kriza se poglablja	
Marjan Kunej	
Jabolko ne pade daleč od drevesa	17
Jože Olaj	
Manj razvita območja Slovenije	18
Jože Petek	
V kmetijstvu drugače kot doslej	
Marjan Kunej	
Zlato bo teklo po ceveh	
Drago Vresnik	
Stojan Kerbler	19
Ilija Poptit	
Pretrano o Bohinjskem jezeru	
Boris Verbič	
Koliko ljudi lahko preživi Zemlja	20

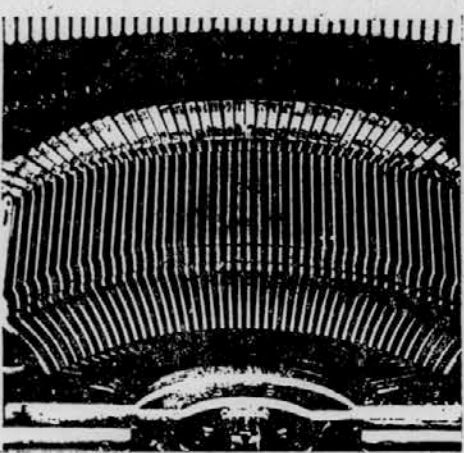
Bojan Stih	
Druga Faustova improvizacija Margueriti	
Janez Menart	
Iz Prešernove kuhinje	21
Marjan Sorli	
Kako je nastala sodobna hiša	
Ivan Sedej	
Elitniška umetnost	
Mojca Vogeltnik	
Neznana znanka televizija	22
Stanka Godnič	
Igralec v prvem planu	
Vesna Marinčič	
Gledališče med pivci	23

Avugust Pudgar	
Nov veter južno od Ria Grande	
Josip Zdešar	
Med Vatikanom in Varšavo še nekaj vprašanj	24
Bogdan Pogačnik	
Salzburška srečanja	
Ante Mahkota	
Zdaj znamo centi Jugoslavijo	25
Morje samo velik ribnik	
Mitja Jermol	
Dečnost ali okolje?	26

Beata Dziemielewska	
Prodiranje v vesolje	
Kobilice — Alahov bič	27
Zdravko Ilič	
»Izdaja intelektualcev«	28
Alenka Pušar	
V kipečem loncu Škofljice	
Slavoljub Djukić	
Beograjska razglednica	29
Anton Rupnik	
Bonska »bela knjiga«	30
Jože Dekleva	
St. Moritz: opravljen izpit	

Andrej Novak	
Mona Lisa na konzervi	31
Marko Kozman	
V objemu Nebeških gora	
Peter Breščak	
Preplah pod Vezuvom	32

Mladen Oljača	
Sin	
Camillo Jose Cela	
Donja Concha	
Juan Bosch	
Ženska	33
Jan Kazimir	
Spomenik Jana Tihega	
György Mikes	
Gradnja	
Ambrose Bierce	
Zgodbica	34

poštni predal 29

Odgovori na:

Varstvo živali in zakonski predpisi

Slovenska javnost je pred kratkim sprejela akcijo za rešitev storklje v Prekmurju, ki ni z vrstnicami odletela na jug in ji je grozil propad, če bi zima bolj pokazala zobe. Storklja je postala tako popularna, da je dnevno časopisje pisalo na naslovnih straneh o njenem reševanju in rešitvi. Sli smo se varstvo narave v malem.

Ob takih dogodkih se nehoti začno vsiljevati razna vprašanja. Prav je, da zasenemo hrup zaradi ene same živali, nikakor pa ni prav, da nihče ne zadržati, da pri nas na podlagi zakona se vedno lahko vse leto pobijamo kanjo, torej tudi med znoženjem. In vendar so mnogi njeni dobri poznavalci opozarjali, ne kritični so, kako nam je kanja koristna, ker v svojem življenju uniči na tisoče miš. Se bi lahko naštevali podobne, čeprav ne tako kritične primere. Se vedno delamo naravi krivice, velikokrat prav na zakonski podlagi.

Nedvomno je vsaka žival dragocena, vendar je, da se zanjo zavezujemo. Vendar je čudno, da se razvnamemo ob posameznih primerih, problemu v celoti pa se raje izognemo, namesto da bi tu zagnali krik. Pogostokrat je slišati pripombe, da ljudje preprosto ne poznajo te problematike, da je prešlaba informiranost o teh vprašanjih. Nekateri niti ne vedo, da o varstvu živali obstajajo kakšni zakoni.

Naš namen je na kratko spregovoriti o sedanjem stanju varstva živali in kakšno naj bi bilo v bodoče, s posebnim poudarkom na zakonskih predpisih, ki ta vprašanja urejajo. Ne mislimo samo kritizirati in ugotavljati napake, ampak bomo podali tudi stvarne predloge za bolj učinkovito varstvo živali.

Izhajamo iz preprostega načela, da ni pomembno, kateri zakon kako žival varuje, samo da je učinkovito zavarovana. V naravi vladajo zakoni, ki jih človek čedalje bolj ruši, zato je naša dolžnost, zakone urediti po najboljših močeh. Smo urejena družba, ki naj bi imela urejene tudi zakone o varstvu živali.

Za veliko živali je v sedanji zakonodaji poskrbljeno, imajo določeno mesto v njej. Kopne obravnava lovski zakon, vodne ribiški. Stvar pa se zaktakne pri manjših, manj pomembnih živalih, kot mislijo nekateri. Primer je še večina ptičev pevec in drugih manjših vrst (čolne, detli, hudourniki itd.). Po sedanjih zakonih je kršilec, ki pobija odrasle ptice, ki v lovskem zakonu niso omenjeni kot divjad, lahko kaznovan z največ do 100 dinarjev, če pa uničuje njihova gnezda in jajca, je kaznen lahko desetkrat višja. Tak zakonski spodrsljaj verjetno lahko pripisujemo malomarnosti tistih, ki so zakon pripravljali.

Ribiški zakon zajema ribe, rake in druge vodne živali, kar je vsekakor preveč splošna formulacija, saj v vodi živi na tisoče raznih živali. Tako recimo glede žab, ki so ponekod že resno ogrožene, ni ničesar zakonsko določenega.

Splošne določbe o varstvu narave ima zakon o varstvu narave.

V zadnjem času potekajo razprave o novih zakonskih predpisih glede varstva živali, ki naj bi prišli v veljavo po sprejetju nove ustave. Zato je toliko bolj pomembno, da bodo ti predpisi učinkoviti in ustrezni.

Na podlagi zakona o varstvu narave je že sprejet osnutek odloka o varstvu redkih in ogroženih živalskih vrst. Eter so zdaj bolj ali manj ogrožene vse živalske vrste, naj bi ta odlok zajemal vse živali, razen tistih, ki gospodarstvu lahko naredijo občutno škodo, in onih, ki naj bi jih obravnavala novi lovski in ribiški zakon. Če bi se kakšna živalska vrsta tako namnožila, da bi postala škodljiva gospodarstvu, so po odloku dopustni posegi za zmanjšanje njenega števila.

Vzporočno s tem odlokom je v pripravah tudi osnutek novega lovskega zakona, ki naj bi se imenoval zakon o varstvu, gojenju in lovu divjadi. Osupljive so teze tega novega zakona, objavljene v glasilu Lovec, kjer je rečeno, naj bi ta zakon zajemal načeloma vse vrste sesalcev in ptičev. Torej so sestavljalci osnutka neavtrajni zakon o varstvu narave, oziroma osnutek odloka na podlagi tega zakona. Lovci se zavzemajo, da bi bilo čim več vrst (če ne kar vse) sesalcev in ptičev navedenih kot divjad, da bi jih trajno zavarovali, delo bi jih bilo dovoljeno streljati.

V pripravah sta še dva zakona — o sladkovodnem in o morskem ribištvu.

V pripravah so torej pomembni dokumenti, ki bodo urejali varstvo živali v bodoče. Vendar imamo ob teh pripravah nekatere pomisleke, ki jih delno opiramo tudi na določila mednarodne konvencije za varstvo ptic, ki jo je lani podpisala tudi Jugoslavija.

Najprej pomislek glede pravnega statusa posameznih predpisov. Ribiški in lovski bodo izdali zakon, neovrne živali pa bodo obravnavane z odlokom. Torej bodo naravovarstvenikom ostale le tiste živali, ki jih ribiški in lovski ne bodo vključili v svoje zakone, namesto da bi bilo obratno. Poglavitno načelo bi moralo biti varstvo živali, ki naj bi ga urejal zakon o varstvu redkih in ogroženih živali, šele nato lov in ribolov. Zato je nujno treba sprejeti temeljni zakon o varstvu narave, iz katerega bi izhajali zakoni o lovu, ribolovu in varstvu redkih in ogroženih živali kot enakovredni.

Odločno nasprotujemo, da bi lovski ali ribiški zakon obravnavala katerokoli drugo žival, razen tistih, ki jih je dovoljeno loviti. Svoje stališče utemeljujemo z naslednjim: Dosedanja lovski zakon našteva kot divjad različne živali (čaplje, storklje, ujeđe, čigre itd.), ki jih je bodisi dovoljeno loviti, bodisi so zavarovane vse leto. Po odškodninskem ceniku (Uradni list SRS št. 5/1973) se plačuje odškodnina za škodo, prizadejano na divjadi z brezpravnim lovom ali na kakšen drug način. Oglejmo si primer iz prakse. Lani avgusta je član LD v Grosupljem ubil storkljo, ki je sedela na gnezdu. Ker je storklja v dosedanjem lovskem zakonu navedena kot divjad, je moral kršitelj (poleg kazni, ki mu jo je na ložiš sodnik za prekrške) plačati 1.000 dinarjev, ki so šli v dragajno lovske družine. Izgovor, da gre denar nazaj v lovišče, v primeru storklje verjetno ni najboljši na mestu. Prav tako bi moral iti denar v družinske blaginje od kazni za ubite postovke, sršenarje ali krokarje, kar v praksi do sedaj ni bilo. Lovci pa z varstvom teh vrst prav zares nimajo nič skupnega.

Če bi uničevanje raznih živalskih vrst tako napredovalo kot doslej, bo prav kmalu potreben denar za njihovo varstvo ali, bolje rečeno, reševanje. Dvomimo, da bi bili lovski pripravljenci pripravljeni prispevati denar za reševanje krugulja ali volka (vsaj za sedaj še ne).

Predlagamo, da se ustanovi poseben sklad, kamor se bo stekal denar od kazni za nepravilno pokončanje nelovnih sesalcev in ptičev. Ta denar bi porabili v varstvene ali reševalne namene, s njim bi plačevali škodo, ki jo napravijo nekatere živali (npr. ujeđe ali čaplje), namesto da takoj posežemo po puški in jih ubijemo.

Nezadosten je argument lovcev, češ da so boljše zavarovane nekatere redke živali, če jih našteva lovski zakon, ker jih tako lovci bolje poznajo. Ko bodo sprejeti vsi zakonski predpisi, je treba iz njih povzeti vsa določila, ki obravnavajo celotno varstvo živali, in ga objaviti v glasilu Lovec pa tudi v glasilu Ribič ali izdati v posebni publikaciji.

Za konec povzemamo nekatere najbolj aktualne predloge oziroma zahteve, ki jih je treba sprejeti, če hočemo, da bo varstvo živali postalo bolj učinkovito:

— sprejeti je treba temeljni zakon o varstvu narave;

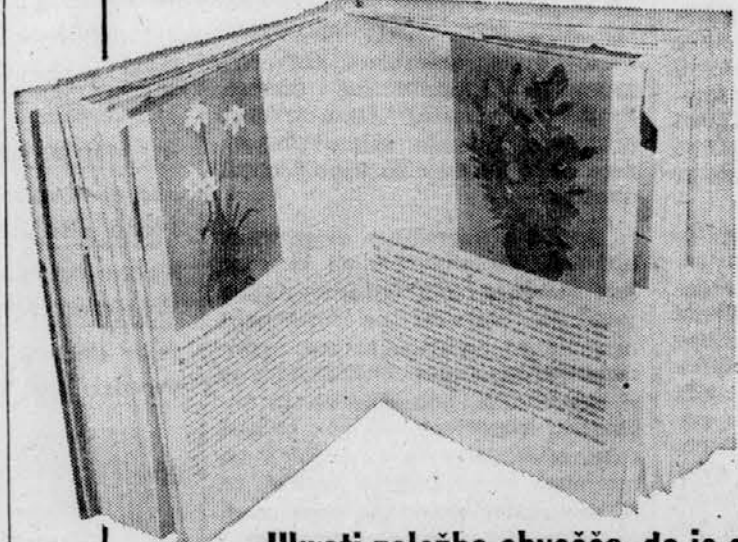
DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE
je izdala knjigo:
hedwig maria stubber

!pomagam ti kuhati

Kuharski priročnik, ki bo zaradi praktičnosti dobrodošel v vsaki kuhinji. V knjigi je:

- 1500 receptov
- 100 risb
- 32 barvnih slik

Knjiga POMAGAM TI KUHATI, ki obsega 421 strani, velja 210 din

Hkrati založba obvešča, da je spet v zalogi

g. kromdijki | **200 sobnih rastlin v barvah**

200 najpomembnejših sobnih rastlin v barvnih posnetkih in z opisi njihove nege.

221 strani
cena: karton 110 din

Knjige dobite v vseh knjigarnah in pri zastopnikih založbe, naročite pa ju lahko neposredno na naslov:

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE
Mestni trg 26
61000 LJUBLJANA

— posamezni zakoni, ki bodo izhajali iz temeljnega, naj bodo enakovredni;

— lovski in ribiški zakon naj obravnavata samo lovne živali;

— ustanoviti je treba sklad, kamor se bo zbiral denar od prekrškov za nepravilno ubite ali kako drugače uničene, zavarovane nelovne živali.

Pripravi smo, da bodo naši predlogi naleteli na velik odziv pri vseh, ki si želijo, da varstvo živali ne bi ostalo le pri besedah, ampak bi živalim res pomagali po najboljših močeh. Zavedati se moramo, da je osrednji namen varstva narave, ohranjati jo v vsej njeni raznolikosti.

Komisija za varstvo favne in flore pri skupnosti za varstvo okolja Slovenije

Uvožene zvezdnice

(Delo, 2. februarja)

Stefan Kuhar, predsednik sekcije agrarno političnih novinarjev pri Zvezi novinarjev Jugoslavije, trdi v članku, objavljenem v Delu 2. 2. 1974, da sem pred 12 leti sodeloval pri opremljanju tistih 160 ali toliko hlevov, ki so bili pomajhki hlevi opremljeni ter zaradi tega opušteni ali spremenjeni v skladišča in podobno.

Tov. Kuhar, povejte prosim, katerega od 160 omenjenih hlevov sem urejal, opremljal ali pomagal urejati in opremljati in kje in kdaj sem z besedo ali črko utemeljeval gradnjo in urejanje tistih hlevov.

Marko Bertonec, dipl. ing., Ljubljana

„Upor“ bolnikov

(Delo, 7. februarja)

V četrtkovem »Delu« (7. 2.) sembral prispevek novinark Alenke Puhar, v katerem preveč na kratko seznanja bralce z dogajanjem in Centru za zdravljenje in preprečevanje alkoholizma na Skofljici. Razmere so mi sicer veliko bolj znane, vendar jih ni mogoče navajati kot uradnih podatkov, sumničnija pa niso moj namen.

V omenjenem sestavku me je najbolj motila novica, da sta republikanski sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo ter klinična bolnišnica za psihiatrijo v Ljubljani obsojila vmesavanje pacientov v kadrovske zadeve (tega tova. Puharjeva seveda ni kriva, naj mi odpri, da jo sploh omenjam).

Čudim se, da se omenjenima ustanovama zdi to obsodbe vredno. Ne gre namreč za posvečeno kadrovske zadeve. V te se pacienti najbrž res ne bi vtikali. Pacienti Centra so to doumeli precej drugače. Ne da bi kaj slutili, je dne 18. 1. 1974 prof. dr. Miloš Kobal kar razpustil terapevtsko skupnost in njene organe, ki so jih demokratsko izvolili občani z volilno pravico. Pred tem je postal predstojnik centra dr. Janeza Ruglja na prisilni dopust. Me-

nim, da so to posebna pooblastila, s katerimi so bili pacienti in njihovo zdravljenje neposredno prizadeti. Prepričan sem, da ves čas trenj na Skofljici trpi le nadaljevanje zdravljenja. Vsak pa le reče kaj o svojem zdravljenju. Kolikor vem, je dr. Rugelj, kijub odhodu šestih terapevtov, skušal delo čimbolj normalizirati, prav z namenom, da bi hospitalizacijski proces čim manj trpel.

Trdim, da imajo po vsem tem tudi pacienti pravico sodelovanja pri ne preveč »kadrovski zadevi«. Pacienti pa niso le tisti »zdravljeni alkoholiki«, ki so trenutno v bolnišnici, alkoholiki se namreč zdravi še v klubu in je praktično še naprej pacient. Ti ljudje bi morali biti obveščeni o vsej zadevi.

Klubi zdravljenih alkoholikov so nekako isti ali naslednji dan prejši še pismo klinične bolnišnice za psihiatrijo, v katerem jih želi nekdo povrniti obvestiti o nekaterih formalnostih. Pismo zatrjuje, da v omenjenem sporu ne gre za načelno nasprotovanje metodi zdravljenja, ki jo je uporabljal dr. Rugelj, pač pa bolj za odnose med dr. Rugljem in terapevti. Nobena tajnost pa ni, da je pravzaprav kamen spotike metoda. Dejstva pa dokazujejo, da je bila dosedanja metoda uspešna, saj statistika kaže, da se je uspešno zdravilo okrog 80 odstotkov pacientov. V to se nočem spuščati, ker nisem strokovnjak s tega področja, vprašal bi pa le, kje so bili stanovski kolegi dr. Ruglja do sedaj? Dr. Rugelj uporablja omenjeno metodo že dve leti in pol. (Mimogrede: iz članka v »Delu« je razvidno, kako nekateri metodi zdravljenja se že po omenjeni metodi zdravljenja, čež dve, tri leta toliko povratnikov, kot pri drugih metodah.)

Najprej so iskali krivdo v odnosih med terapevti in predstojnikom, ko to ni bilo uspešno, je na vrsti metoda, kar bo končno uspelo. Toda taki pristopi po našem mišljenju. Ni morda celo zavist?

Ob koncu bi rad poudaril, da ne želim tudi dr. Rugljo delati osebnih nobenih uslug s prijateljnim pisanjem, njegovim nasprotnikom pa ne škoda, vendar vse skupaj imenujem vsekaj oniloga v naši psihiatriji ali pa v nekaj gnilih v naših psihiatriji. Trdim pa, da je bolj proti alkoholizmu v Sloveniji šele na začetku in da ga je do tu spravil vključeni dr. Rugelj. Vsi, ki so v ta bolj vključeni, so zanj tudi odgovorni in ne morejo privoliti v direktive brez obrazložitve ali pa s takimi obrazložitvami, ki so same sebi namen.

Jože Valentič, Ilirska Bistrica

Ekspres v predoru

(Delo, 6. in 9. februarja)

Dolgo sem premišljeval, ali naj sploh napišem in odposljam tole pismo. Vsako pogrevanje »drame« dela reklamo stvari, ki tega sploh ne zasluži. Po moji skromni sodbi je znal prepričljivo pisati o stvareh, ki jih ni poznal, samo Karl May. Karit Maji pa se ne rodijo vsako stoletje.

Po gledanju te prenatrpane, lažno napihnjene, površne in predursem politično škodljive »drame« sem dobil občutek, da tovariš Torkar se ni prestopil nemške meje, če pa jo je, se je oziral za zgodovinskimi in kulturnimi znamenitostmi dežele, naše delavce in njihov boj za vsakdanji kos kruha pa je prezrl. Vsako sklicevanje, da je delo dobilo nagrado pred dobrimi desetletji, je nesmiselno. Koliko nagrad je bilo podeljenih delom že v devetnajstem stoletju, pa se jim danes — smejimo. Cas gre naprej, tovariš Torkar, in ne jezite se na kritika, ki je po mojem mnenju upravičeno strgal vaše skrupulo. To, da ste napisali čez dvajset dram, pa ni nobeno merilo, da so bile tudi kvalitetne.

Sklenni bi z besedami: Kako vesel je bil nedeljski večer z lahkotno Zravnovo in kako žalosten ponedeljek z Jugoslavija Ekspresom. Zalosten, ker je avtorju spoznela med prsti dobra in hvaležna tema, in še enkrat žalosten, ker je televizija sploh uprizarila to delo. Tudi ona nosi krivdo, da je bilo devetindevetdeset odstotkov gledalcev slabe volje. V preostali odstotek sodita avtor, ki si po načinu reagiranja na kritiko že zdaj postavlja spomenik, in tisti, ki so to delo (morda pa le na njegovo prigovarjanje?) sprejeli.

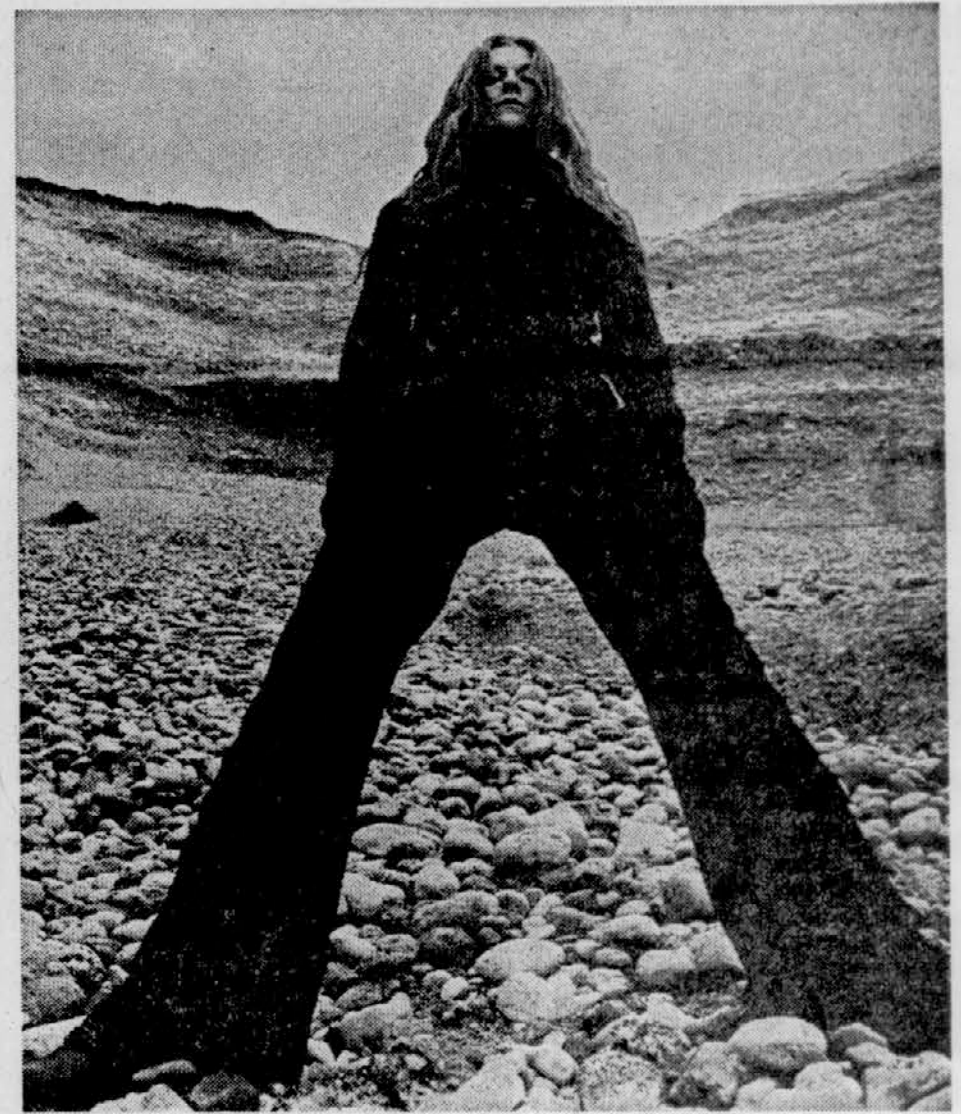
Vitan Mal, Ljubljana

Zahodni Nemec vozi čedalje bolj trezno

(Delo, 2. februarja)

V sobotni prilogi dne 2. februarja sem pod naslovom »Zahodni Nemec vozi čedalje bolj trezno« z zanimanjem prebral prispevek Antona Rupnika, ki obravnava oziroma verjetno prevzema iz tujega tiska, kako se v Zahodni Nemčiji lotevajo akcije »Človek ima prednost« v okviru reševanja prometnih problemov.

Med drugim je avtor podal tudi statistični pregled prometnih nesreč v posameznih zahodnih, razvitih deželah za leto 1971. Ker smo ljudje pač taki, da se ob takšnih pregledih vedno vprašamo, kje smo mi Slovenci, je avtor v tabelo vključil tudi podatke za Slovenijo. Do tu je vse lepo in prav, ni mi pa razumljivo, kaj je avtor hotel doseči s prikazovanjem napadnih izračunov, če že tako vemo, da ima sleherni statistični pregled subjektivne tendence prikazovanja. Iz prikazane tabele bralce dobi vtis, da smo Slovenci po številu nesreč daleč na repu lestvice. Pri natančnejšem

Jendo Stoviček: A

ugotavljanju pa se vidi, da je le izražanje napačno. Število ranjenih in ponesrečenih na enoto prebivalcev je enostavno pomnoženo z 10. Ob pravilno zapisanem rezultatu pa stanje v Sloveniji še zdaleč ni najslabše. Število mrtvih je res največje (37,2) z upoštevanjem avtorjeve pripombe, da so statistične v posameznih državah sestavljene različno, število ponesrečenec oziroma ranjenec pa je 283,8 oziroma 246 na enoto prebivalstva, kar pomeni, da smo le pri vrhu lestvice v pozitivnem pogledu. Če se že igramo s statističnimi podatki, naj iz podanih številk navedem, kakšno je stanje ponesrečenec na število motornih vozil v posameznih deželah, ker tudi daje določen vtis:

Država	Število ponesrečenec na 10.000 mot. vozil
Avstrija	4360
Francija	2410
Zah. Nemčija	2975
Švica	2398
ZDA	1820
Nizozemska	2315
Italija	2059
Belgija	4252
Švedska	920
Anglija	2560
Slovenija	1629

Stane Sekne, inž., Ljubljana

Meja za davek

(Delo, 9. septembra)

V članku »Meja za davek« (autor M. V.), ki je izšel v vašem listu 9. febr. t. l., je bila med drugim objavljena tudi neobdavnica osnovna, h kateri se našli izdatke kot spominski dom v Kumrovcu, državne obveznice, članarino družbenopolitičnih organizacij, prostovoljni denarni prispevki za humanitarne in kulturne namene, druge organizacije (katere), nadomestilo (katere) oziroma nagrade, ki jih prejmejo občani kot avtorji izumov in inovacij (včasih milijonski zneski).

Tako vaš dnevnik.

Ne navajate pa naslednjega:

— da se torej med obdavnice dohodke štejejo tudi invalidski dohodki vojaških vojn invalidov in NOB, regresi upokojujencev za rekreacijo, različna nadomestila delavcem v obliki brezplačne malice ali kosila, različne brezplačne pogodnosti v blagu (mesarji meso, slaščičarji sladkarje, manufakturne blagovnice manufakturna itd.) Vse navedene pogodnosti in naplačila — tudi v obliki brezplačnih izletov, letovanj ipd. — močno povečajo dohodek tistih, ki so jih deležni.

Se vam zdi, da je neobdavnica dohodek občanov pravično odmerjen?

So pa verjetno še drugi dohodki občanov, ki so močno skriti in zavito predstavljajo. Tudi regresi za vrste so v neki meri dohodek za tistega, ki jih je deležen.

Sodim, da sem nakazal vprašanje.

Vljudo vas naprošam, da v primerni obliki nanj odgovorite.

Jože Kirn, Ljubljana

PRIPOMBA UREDNISTVA — Ne samo Jože Kirn, tudi več drugih občanov nam postavlja vprašanje v zvezi s to problematiko, kar kaže, da je tu še marsikaj nejasnega. »Delo« se bo potrudilo v kratkem pojasniti na svojih straneh nekatere zadeve, zamislivo za vse tiste, ki bodo te dni vlagali davčne napovedi.

Škandal v HT

(Delo, 11. februarja)

Ni običaj, da se na tej strani objavljajo prispevki bralcev, ki se ukvarajo s problematiko slovenskega športa. Zadnji dogodki v slovenskem vrhunskem športu pa zaslužijo nedvomno več pozornosti kot običajni reporterski športni zapisi. Menimo, da je poročanje zgolj o tekmovalnih dogodkih ter površno iskanje krivcev le zavajanje športnega občinstva od bistva problema, ki je že več let prisoten v našem hokejskem športu.

Nedavni dogodki v dvorani Tivolj so pripeljali nezdružne razmere do vrhunca. Ali ni žalostno in sramotno za naš šport, da je bilo možno Jesenic primorano nešportno zapustiti drsališče, vsem posledicam navkljub, in na ta način dokončno zadržati vso našo športno javnost? Kaj je vzrok, da je moštvo Jesenice, ki je vedno veljalo kot vzor športnega kolektiva in častno zastopalo jugoslovanske barve na mnogih svetovnih prvenstvih in olimpijskih igrah, nešportno zapustilo drsališče? Kaj je pripeljalo ta športni kolektiv, za katerim stojijo vse delavske Jesenice, da se je odločil za ta korak?

Pa poglejmo, kje so vzroki. Zakaj si mečemo pesek v oči in iščemo krivce med vnesposobnimi sodniki in discipliniranimi igralci, ko pa je vendar jasno, da je temu vzrok — denar? Ali še mislo preostali obdobja, ko se v našem športu ni smela pojaviti beseda — DENAR?

Bilo je pred osemnajstimi leti. Neobičajna športna prizadevanja jeseniških športnih delavcev so ob podpori Zvezarne Jesenice obrodila prve sadove. Jesenice so postale državni hokejski prvak. Še šestnajstkrat zatem. Hokej na ledu je postal najbolj množičen šport Gorenjske. Poštvovalno športno delo pešice zanesenjakov je ob podpori Zvezarne Jesenice (drsališče, dvorana) ustvarilo to, česar ni pričakoval nihče. Generacije in generacije na Jeseniških vgojenih hokejskih so postajali vzor drugim športnikom.

Toda kmalu je športno menažerstvo pokazalo svoj pravi obraz tudi v hokejskem športu. Znamenata zaigra za barve ljubljanskega ligaša lepo število na Jeseniških vgojenih igralcev. Zaman so bili vsi protesti, sklicevanja na poštenost in športno moralo ter opozorila odgovornim, kam lahko to pripelje. Denar je odigral svoje.

V trenutku je bilo razvrednoteno vse delo, samoodpovedovanja in dolgoletne žrtve jeseniških ustvarjalcev vrhunškega jugoslovanskega hokejskega športa. Zanesenost je znamenljav občutek ogroženosti, saj se je postopek v taki ali drugačni obliki ponovil vsako leto. Športno društvo HK Jesenice ni bilo več kos zakulisnim spletkam ljubljanskega ligaša. Primorano je bilo sprejemanje vsiljene kompromisne rešitve in reševalo je, kar se je reševati dalo.

Zal naše časopisje ob vseh teh trenutkih ni odigralo tiste družbenopolitične vloge, ki mu v športu gre. Nesprejemljive, naravnost smešne in banalne so trditve, da gre pri prehodih igralcev iz kluba v klub samo za dvig kvalitete jugoslovanskega hokeja, da o raznih »študentskih« sploh ne govorimo. Vse to je bila le drobna krinka za športno nevedna dejanja.

Nešportna zapustitev drsališča je postavila le piko na i vsem dolgoletnim mešetarjenjem v našem hokejskem športu. Upajmo, da ne bomo iskali krivcev samo za zadnji dogodek, kot je to bil običaj!

V korist našega celotnega športa, ki pogumno koraka v novo obdobje, bi bilo potrebno pokazati na vse tiste, ki so s svojim delom v športnih organizacijah lovitli in kalneli in zadovoljevali nezdružne klubske interese.

Dušan Kosce, dipl. oec., Janez Zigon, dipl. ing., in Janko Potokar, Ljubljana, Pot v Hrastovec 5

Po washingtonski konferenci

Zakrpane razpoke

Kriza med zavezniki se poglablja

Kaj malo možnosti je, da bo washingtonska konferenca trinajstih največjih porabnic nafte kakorkoli prispevala k izboljšanju sedanjega kriznega položaja v svetu. Čeravno si je ameriški predsednik od konference veliko obetal, se je pokazalo, da je v stališčih najmočnejših kapitalističnih dežel sveta veliko preveč razpok, da bi lahko začrtali enotno in kolikor toliko dolgoročno usmeritev največjih porabnikov nafte pri preskrbi z nafto.

»Trinajsterica« v Washingtonu nikakor ni našla skupnega jezika, ne glede na to, da so čas trajanja konferenče podaljšali od dva do tri dni, kar naj bi zunanemu ministru Kissingerju omogočilo ogreti mišične in prepričati nasprotnike, da je ameriški recept za rešitev sedanjih težav pri preskrbi z nafto edini pravi.

Ze dogodki ob sliku konference ter neposredno pred prihodom trinajstih zunanjih ministrov v ameriško prestolnico so navrgli črne slutnje, da konference porabnic ne bo mogoče uvrstiti med uspehe ameriške zunanje politike. Nixonova ideja o sklicu konference ni mogla biti izrečena ob bolj neprimernem trenutku, saj jo je Kissinger omenil takoj potem, ko je z dunajskega sestanka dežel proizvajalke nafte (OPEC) prišla novica, da predstavnice »naftnega kluba« nimajo enakega mnenja o tem, kako naj bi se v bodoče gibale naftne cene. Saudski naftni minister Jamani je tedaj menil, da bi po 1. aprilu (ko se bo končal sedanj moratorij) morali znižati cene nafte, zaradi česar je v vrstah OPEC prišlo do razcepa.

Nesoglasje med proizvajalkami je imelo v svetu precejšen odmev. Najbolj so ga poskušale izriniti ZDA, sprva le z bojevitimi izjavami ministrov Shultzja in Kissingerja, takoj nato pa je predsednik Nixon sklenil sklicati konferenco porabnic. Postalo je očitno, da bo konference poskušala ustvariti blok porabnic, katerega prva naloga naj bi bila zastrašiti neenotne proizvajalke in tako doseči za porabnice ugodnejšo politiko cen.

Dvostranski sporazumi pogostejši

Nixonove svarilne besede so postale ostreje, ko je nekaj držav zahodnega sveta (Francija, Velika Britanija, ZRN, Italija ter Japonska) navezalo

dvostranske stike s proizvajalkami ter sklenilo nekaj dolgoročnejših pogodb o odkupu nafte in vojaško-tehnološkem sodelovanju z deželami proizvajalkami. Če bi sklepanje dvostranskih sporazumov postalo ustaljena praksa, bi bile kakršnekolikoli ideje o enotni politiki dežel porabnic, vnaprej obsojene na neuspeh. Posebej še, ker bi z dvostranskimi sporazumi ameriške naftne družbe izgubile vlogo posrednika (in povezovalca) med proizvajalkami in porabniki nafte. Takšne ideje pa so seveda povzročile upravičene kritike proizvajalke nafte ter dežel v razvoju, ki jim je nastali položaj predstavljal coko za nadaljnji razvoj.

V takem neprimernem ozračju je torej prišlo do konference, ki bi se ji marsikateri udeleženec (če bi le mogla) najraje poskušala izogniti. Tik pred konferenco so dežele EGS v Bruslju začelo zakopale bojno sekuro in s kolikor toliko uskladenimi stališči odpotovale v Washington, čeravno si od poti niso veliko obetale.

Kissingerjevi ukrepi — kamen spotike

Cemerno počutje se je nadaljevalo, ko je za konferenčno mizo spregovoril gostitelj — Henry Kissinger. Potem ko je nanašal nekaj zakrbljivih dejstev — industrijski razvite dežele bodo imele letos za 39 milijard dolarjev primanjkljaja v trgovinski bilanci, medtem ko bo primanjkljaj dežel v razvoju znašal 29 milijard dolarjev — je prešel na bistveni del govora, predlog šestih točk, ki naj bi pomenile novo naftno strategijo zahodnega sveta.

Po njegovem mnenju naj bi sedanje virov uporabljali bolj učinkovito kot doslej, uvajali varčevalne ukrepe, hkrati pa zmanjševali pritisk na svetovne zaloge. Nafta naj ne bo osrednji energetske vir, bolj naj bi uporabljali nekatere druge, recimo premog ter razvijali tehnologijo in raziskave za izkoriščanje podmorske nafte, za katero še ne vedo, koliko je je. Za razvoj drugih virov energije naj bi po Kissingerjevem mnenju namenili letos 23,5 milijard dolarjev, pri tem pa bi morale dežele porabnice sprejeti skupne programe in uskladiti raziskovalne zmogljivosti.

Ce industrijsko razvite dežele ne bi mogle same obvladovati primanjkljajev zaradi višjih cen nafte, bi pravijo v ZDA, morali s pomočjo posebnega sporazuma med proizvajalkami in porabniki nafte najti zadovoljivo rešitev.

Nato pa je Kissinger še objubil: v najhujših primerih (če bi neki državi grozilo dolgotrajno pomanjkanje naf-

te) so ZDA pripravljene dati na voljo del svojih naftnih zalog. Zdi pa se, da je ta solidarnostna poteza namenjena le tistim, ki bodo podpirale ameriško zamisel o »bloku« največjih porabnic nafte.

Sele ob koncu govora je Kissinger spregovoril tudi o težavah držav v razvoju. Menil je, da bo naftna kriza te dežele najbolj prizadela, zato bi morale proizvajalke imeti posebno razumevanje za države tretjega sveta, medtem ko razvite dežele ne bi smele zmanjšati svojih prispevkov za pomoč deželam v razvoju.

Proti konferenci v OZN

Strnimo: po mnenju ameriškega zunanjega ministra bi moral biti prvi cilj porabnic nafte vzpostavitev enotnega stališča med proizvajalkami in porabniki. To bi lahko opravili na posebni konferenci — seveda nikakor ne pod okriljem OZN, kjer bi lahko prišlo do veljave tudi države v razvoju — ko bi se dogovorili o primerni ceni nafte. O tej ni spregovoril niti besedice, pač pa je proizvajalkam namenil svarilo: če bi arabske države preveč visoko postavile ceno svoje nafte, bodo porabnice razvile druge virov energije in bližnjevzhodne države bodo ostale brez tržišča.

Svarilo, ki je — mimogrede povedano — popolnoma iz trte zvito, saj je sedanja stopnja raziskav o nadomestnih virih energije preizkušna, da bi

v bližnji prihodnosti lahko govorili o lastni preskrbi razvitih dežel z energijo, je bilo uvod v drugi del Kissingerjevega govora, ki so mu nekateri ameriški komentatorji nadel naziv »kolosalna napaka«. Kissinger je namreč predlagal nekaj ukrepov, ki so se kasneje izkazali kot izredno sporni. Porabnice naj bi ustanovile poseben akcijski organ, ki bi vodil nadaljnje delovanje porabnic, predlagal ukrepe in v različnih situacijah zastopal interese porabnic.

Poleg tega naj bi konferenca potrdila »pravila lepega obnašanja«, ali drugače — porabnice bi se morale obvezati, da bodo tudi v hujših kriznih položajih delovale po vnaprej začrtani strategiji, nastopale enotno, nikakor pa se ne bi smele spuščati v dvostranske dogovore s proizvajalkami in tako spodkopavati skupne fronte. Kajti, je prbil Kissinger, če na konferenci ne bi sprejeli enotnih ukrepov za ureditev energetske krize, bi svetu znova grozila nevarnost »zahrbtnega« pojavnja konkurence, rivalstva in krize, kakršna je v tridesetih letih pripeljala do zlozma gospodarskega sistema v svetu.

Michel Jobert v opoziciji

Kissingerjev govor je med predstavniki trinajsterice izzval nekaj kritik — posebej ostro in neomajno je predvidene ukrepe kritiziral Michel Jobert — še več pa je bilo prikritega

negodovanja. Skoraj polovica dežel udeleženk washingtonskega sestanka je namreč zaradi težavnega položaja pri preskrbi z nafto že navezala stike z deželami proizvajalkami, zato jim je bilo jasno, da bo vsakršna dvostranska ureditev njihovega naftnega vprašanja — v kolikor bodo podprle Kissingerjeve ukrepe — padla v vodo. Tega mnenja ni moglo spremeniti niti Kissingerjevo zatrjevanje, da bodo ZDA v primeru resnejšega pomanjkanja nafte pomagale vsaki državi, ki bo podprla predloge, s katerimi bi, tudi to je postalo očitno, lahko izvajali pritisk na proizvajalke. Pripravljenost ZDA je eno, resničnost pa drugo: naftne zaloge ZDA nemoreče še zdaleč niso tolikšne, da bi za daljši čas podprle vsaj eno od udeleženk sestanka.

To brdiko resnico je najostreje povedal francoski zunanji minister Jobert — v nedeljo so v Parizu objavili, da je Francija z Iranom sklenila sporazum o nakupu nafte v vrednosti 5 milijard dolarjev — ki je kar naravnost zardil, da noben akcijski organ in nobena pravila obnašanja ne bodo preprečila Franciji in Evropi, da bi same iskale rešitev za svojo energijo. Tako je, posebej še, ker Joberta ni omajala niti prikrita grožnja predsednika Nixona, češ da francosko mnenje podpihuje izolacionistične kroge v ZDA, še manj pa pogovor med štiri mi očmi s Kissingerjem. Jobert je po pogovoru sicer povedal, da sta poskušala najti isti jezik, vendar sta ob koncu ostala vsak pri svojem. Francija je odklonila podpis nekaterih najpomembnejših točk skupnega sporodila, torej tistih, ki uvajajo ukrepe (»akcijski organi« ter »pravila obnašanja«), od katerih si je Nixon veliko obetal, saj bi tako odprl možnosti za nadaljnje ameriške ukrepe na naftnem področju, podprte s podpisom najpomembnejših razvitih držav.

Francija je tako izstopila iz načrtovanega »koncerta velikih sil«, kar je podprla z obtožbo, ki jo je na druge članice EGS naslovil Jobert, češ da so v Washingtonu gledale predvsem na lastne interese (zanimivo je, da je prav Francija ob izbruhu naftne krize in embargu, naperjenem proti članici EGS Nizozemski, mislila zgolj na lastno preskrbo z nafto) ter da so pozabile, da skupno tržišče ni politična, pač pa gospodarska organizacija.

Na potezi proizvajalke

V skupnem sporodilu so sicer pozdravili napore za sklicanje generalne skupščine, ki bi razpravljala o energetski krizi v svetu, vendar je Kissinger na tiskovni konferenci takoj dodal, da

je po njegovem mnenju za tako zapleteno nalogo bolj primerna delovna skupina, v kateri pa ne bo Francije. Nasploh so v sporodilu potrdili večino Kissingerjevega govora, manjšo kost za godanje pa so vrgli tudi deželam v razvoju, z zelo megljenim stavkom, da bi »celotna mednarodna skupnost morala reševati probleme, ki jih bodo dežele v razvoju imele zaradi visokih cen nafte«.

Washingtonska konferenca je tako pokazala, da se kriza v odnosih med zavezniki nadaljuje, ne glede na to, da so sporočili, ki si ga je Kissinger tako vroče želel, na koncu vendarle podpisali. Sedaj so na potezi proizvajalke nafte, ki so takoj po vseh o neenotnosti zaveznikov sklicale sestanke (ta je bil prvotno napovedan za 14. februar, torej dan po napovedanem koncu konference velikih). Arabske proizvajalke nafte bodo na izzivi Washingtona gotovo odgovorile, vendar je kljub temu jasno, da strategija velikih, naj si bo že kakršnakoli, ne bo ustavila sedanjega procesa dvostranskega dogovarjanja. Tudi rožljanje z besedami o lastni preskrbi je slej ko prej jalovo, saj so zaloge razvitih dežel zdaleč neprimerni, ne da bi tvegale daljši konflikt s proizvajalkami.

Kdaj zasedanje GS?

Gotovo je, da je najprimernejša pot za izhod iz energetske zagate razprava na izrednem zasedanju generalne skupščine, za kar se je do sedaj izreklo 55 držav, med njimi vse dežele EGS ter Japonska. Enostranska rešitev naftne krize bi namreč v kratkem povzročila novo, surovinsko krizo. Že sedaj prihaja do precejšnjih pretresov na tržišču surovin, med industrijskimi deželami pa se pojavlja velikanska konkurenca za pridobitev surovinskih virov. Dežele, ki v glavnem izvažajo surovine, so po statističnih merilih še precej revnejše od naftnih dežel, zato bi bilo primerno, še preden se položaj zaostri, na širše zasnovani konferenci, kakršna je recimo prav zasedanje generalne skupščine, poskušati najti ukrepe, s katerimi bi postavili trdnjšo in dolgoročnojšo politiko oskrbovanja, hkrati pa omogočili deželam, ki imajo nafto in surovine, realnejšo ceno naravnega bogstva. Hkrati pa ne bi smeli pozabiti na tiste dežele, ki bi jih višje cene nafte in surovin posebej prizadele in še bolj ovirale njihov razvoj. Tudi za take primere je generalna skupščina še najprimernejši auditorij.

Božo Mašanović

Hicks. (Die Welt, Hamburg): Ugrabitev Evrope

Frakcija 74

Jabolko ne pade daleč od drevesa

Od našega zagrebškega dopisnika

»Tovariš Jure Bilić je govoril o frakciji, ki je bila pri nas, in o možnosti, da se formira druga. Jaz ne trdim, da takšne možnosti so, kajti ta frakcija se formira, je tu. Ni še tako celovita in močna kakor prejšnja, vendar je ubrala isto pot... To, kar se formira sedaj, je centralistična frakcija, ki vleče nazaj in je skrajnje nevarna za razvoj samoupravljanja...« je prbil dr. Vladimir Bakarić na 40. plenumu CK ZK Hrvaške.

Na tej seji, ki je bila v začetku meseca, so obravnavali osnutek resolucije sedmega kongresa ZK Hrvaške, h kateremu so imeli razpravljajci precej pripomb in dopolnil. Med njimi je govoril tudi Jure Bilić in opozoril, da »je mogoče, da se pojavi — kakor se je 1971. ustvarjala frakcija hrvaškega nacionalizma, s katero morebiti nismo niti do danes vsega razčistili, in sicer vsaj v nekaterih sredinah, predvsem pa ne idejnopolično — tu drugi, in sicer na drugem temlju...« ter da lahko zdaj na drugi strani pride spet do 1971. leta.

V razpravi je kmalu za Bilićem sodeloval še dr. Vladimir Bakarić in dejal, da je treba v kongresni resoluciji jasno reči, »kaj smo, kdo smo in kaj bi radi«, nato pa je govoril o pritiskih, ki jim je izpostavljen hrvaški CK. Gre za očitke, da centralni komite v obravnavaanju z nacionalizmom ni bil dovolj

radikalen. Dr. Bakarić je zardil nasprotno: komite je našel moč, da je prišel iz tistega 1969 in 1971. leta. S tem, ko je sprejel dopolnila, platformo, sodeloval v izobiljavah, dopolnil in osnutka nove ustave, je ustvaril platformo, ki je danes akcijski program ZK Jugoslavije in Hrvaške. CK je torej pokazal, kakor je ocenil dr. Bakarić, da ve, kaj je potrebno storiti, in izbojeval je ta boj.

Tisti, ki mislijo in trde, da je bil obratno premalo radikalen, je dejal dr. Bakarić, naj oprostijo, kajti oni tega niso izbojevali, temveč so boj s svojimi pritiski celo oteževali ter pomagali razvoju hrvaškega nacionalizma.

Kdo je bil najbolj nevaren?

V kongresnih dokumentih je treba, kakor je dejal dr. Bakarić, pozitivno formulirati sedanjí trenutek nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji in na Hrvaškem, in sicer tako, kakor je rešeno v ustavi, da »damo povsem jasno vedeti, kaj je to, kar se formira kot frakcija... in da homo znali jasno obratunati z njo tako, kakor smo to storili z drugo stranjo istega odličaja. To frakcijo, ki je centralistično-unitaristična, je treba postaviti na nje-no pravo mesto. Reči je treba, da »razbija samoupravni socializem, da se ni bojevala in se ne bojuje za ta program ZK«.

Naša partija se je doslej večkrat srečevala s pojavom frakcijskega, tako kot druge. Tudi hrvaški CK, se je moral po drugi vojni večkrat bojevati zoper manjše ali večje frakcije. Najbolj nevarna pa je bila po oceni J. Bilića ona iz 1971. leta, ker

je bila antikomunistična, antisamoupravna in antinacionalna, čeprav se je sklicevala na interese hrvaškega naroda. Praktično je pe-ljala v to, da bi na Hrvaškem in v državi zavladali tužci. Na oblast je hotela priti na okruten način, pri-tem pa je poskušala izriniti boj zoper unitarizem, ki ga je pravzaprav začela in vodila partija, za svoje najdražje cilje.

No, nacionalistično frakcijo so na Hrvaškem z uspehom likvidirali in zmagali, zdaj pa, komaj dobri dve leti potem, že govore — o novi.

Ugotovitve dr. Vladimira Bakarića o tem, da je frakcija že tu, so navidezno osupljive, vendar ne za tiste, ki spremljajo naša politična dogajanja. Na takšne možnosti, težnje in nekatere določne manifestacije v republiko so na Hrvaškem sem ter tja opozorjali že prej. To velja predvsem za IK CK ZK Hrvaške, katerega članica Jelica Radjo-čević je npr. na enem izmed plen-umov izjavila, da obstaja tudi »druga linija«.

Frakcijski so posamezniki

Ocena, ki smo jo slišali na štiri-desetem plenumu, je povzročila zagon: nekateri so zanimala ime-na, vpraševali so, kje je ta frakcija idr. To in drugo je se naslednji dan po plenumu pojasnjeval pred-sednik komisije CK ZK Hrvaške za idejna vprašanja in kulturo dr. Stipe Suvar na sestanku komunistov »R. Končarja«, nato Jure Bilić na seji mestnega komiteja ZKH Zagreba ter — za zdaj zadnji — Milu-tin Batić v pogovoru z delavci za-grebške tovarne »Jedinstvo«.

Dr. Suvar: te sile nenehno pov-zročajo incidente po terenu, opravi-ljajo spominsko kilicanc. To se dogaja od Osijeka do Imotskega, od Podravske Slatine do Splita.

J. Bilić: ta frakcija se je v neka-terih primerih manifestirala v Za-grebu in njeni protagonisti so bili izključeni iz partije. Frakcijski po-skus so bili tudi v Osijeku in Vin-kovcih, vendar so se partijske in borbevske organizacije rešile teh ljudi, pa v nekaterih delih Dalma-cije ter centralne Hrvaške.

Koketiranje, obtožbe, dvomi...

M. Batić: nosilci centralističnih teženj delujejo z resno akcijo in programom v Slavoniji, Baniji, Dal-maciji in drugod. Takšni so v Beo-gradu in Zagrebu.

Frakcijski niso ožje definirana skupina. »Vaša sreča je,« tako je dejal Jure Bilić, »da v vodstvu ni nobene organizirane frakcije. Obstajajo razločki v mnenjih, ven-dar so to normalne dileme in iska-nje poti.« Ne gre za organizirane skupine v partijskih vodstvih in v vodstvih družbenopolitičnih organi-zacij, temveč za posamezne nosil-ce ali njihovih idejnih somišlje-nikov, da bi stopili na javni oder kot alternativna antisamoupravni nacionalistični frakciji. Čakajo na trenutek krize in težav, da bi se pojavili, in mislijo, da je zdaj, pred zolitvami, prišel njihov čas. Sicer pa na Hrvaškem poudarjajo, da to ni le posebnost njihove republi-ke, temveč da imajo centralistično-unitaristična doumljanja svoje pri-vrženice v vseh delih ZKJ, pa je zo-per nje potrebna enotna partijska akcija.

Bistvo tega, kam pes tace moli, je povedal dr. Vladimir Bakarić, drugi — med njimi tudi Jakov Ela-žević — so govorili o tem še po-drobneje. Posebej temeljit je bil Jure Bilić, ko je mestnemu partijskemu komiteju govoril o podobno-stih in razločkih med obema frak-cijama — tisto iz 1971. leta in se-danjo. Za frakcijo štiriinsedemsete-ga je dejal, da ima birokratsko-centralistični koncept, da ne pri-znava pravic narodov in delavskega razreda ter daje centralistični državi pooblastila, da deli narodom pravice. Odpravila bi republike in narode. Zahteva močno centralistično državo, »vrsto rokov« in zbro-kratizirano partijo, ne pa samo-upravljanje, ker se ji zdi to slabo.

Dr. Bakarić: »Marš ven...«

Zdajšnja frakcija poskuša prav tako manipulirati kot ona iz leta 1971, in sicer z dvema obrazoma: rada bi vrešila Jugoslavijo, ker da Srbi na Hrvaškem, ki so konstitu-tivni del te republike, ne prispeva-jo k enotnosti Jugoslavije, hkrati pa koketira s hrvaškim nacionaliz-mom in obtožuje partijo, kakor smo že rekli, da se premalo bojuje zoper njega — ob tem pa seje dvom, da Hrvaška ni varna za Ju-goslavijo. Tudi frakcija 74 si priza-đeva vpreči v svoj voz posamezne družbenopolitične organizacije, predvsem borbevske. Za to najbolj zgovorno priča pamflet, je dejal Bilić, ki ga je izdal del vodstva borbevske organizacije v Osijeku, ki je pozval vojaške veterane, naj množično vstopajo v partijo.

Jabolko ni padlo daleč od dre-

Marjan Kunej

Manj razvita območja Slovenije

Orientacija je pravilna

Kakšno je stanje tri leta po sprejemu zakona

Za pisanje o manj razvitih območjih SR Slovenije oziroma o vprašanih, ki zadevajo pospeševanje njihovega razvoja, je ta trenutek nedvomno mogoče najti vsaj dva pomembna razloga. Za prvega bi lahko šteli to, da so na začetku februarja minila tri leta od takrat, ko so v slovenski skupščini sprejeli zakon o ukrepih za pospeševanje razvoja manj razvitih območij v SR Sloveniji. Druga pa predstavlja okolnost, da so na zasedanju zborov slovenske skupščine pred nedavnim, sedmega februarja, poslanci posvetili pozornost celotnemu pregledu dosežanih tovrstnih prizadevanj v naši republiki, sprejeli med drugim ugotovitve in stališča izvršnega sveta skupščine SRS ter s temi stališči začrtali smer za nadaljnje delo komisije izvršnega sveta za pospeševanje razvoja manj razvitih območij.

Omenjenima dvema pa se gotovo lahko pridruži še tretji razlog: zdaj smo praktično na začetku 1974. leta, torej leta, v katerem bomo — v skladu s srednjeročnim družbenim načrtom SR Slovenije — nadaljevali s pospeševanjem razvoja teh območij in v katerem bomo — kot smo si tudi zastavili v izhodiščih za letošnji družbeno-ekonomski razvoj — postopno izboljšali pogoje za razvoj teh območij.

Naloga, ki zadevajo pospešeni razvoj manj razvitih območij v naši republiki, niso nekaj ločenega ali posebnega, marveč so del naših srednjeročnih hotenj, da bi dosegli čimbolj enakomerno razvitost vseh delov Slovenije. Za družbeno-ekonomski razvoj Slovenije v minulih letih je bilo namreč močno značilno, da so bili precejšnji razloki v razvoju med posameznimi regijami. Dalj časa so se gospodarsko krepila zlasti središnja območja, z njimi pa tudi nekatera regionalna središča. V teh je prišlo do razmeroma visoke stopnje razvitosti, medtem ko so nekatera druga območja precej zaostajala. Še posebej nekatere orobna, kmetijska območja, s čimer so vprašanja socialnih razlik dobila tudi regionalno obelje. Za takšno območja je bilo tedaj potrebno najti ustrezne načine njih pospešene približevanja slovenskemu družbeno-ekonomskemu povprečju in takšne načine oziroma ukrep za njih, je pred tremi leti uzakonila slovenska skupščina.

Z zakonom o ukrepih za pospeševanje razvoja manj razvitih območij je šteti za manj razvita: območja tistih občin, ki po obstoječih uradnih statističnih podatkih v letu 1970 izpolnjujejo vsaj dve od naslednjih treh meril: da imajo narodni dohodek nižji od 5.000 din na prebivalca; da imajo nad 40 odstotkov kmečkega prebivalstva; da imajo z upoštevanim dnevnim migracije — manj kot 20 odstotkov zaposlenega prebivalstva.

Po teh merilih so bila za manj razvita opredeljena območja enajstih slovenskih občin: Gornje Radgona, Lenarta, Lendava, Ljutomer, Murske Sobote, Ormož, Sentjur pri Celju, Smarja pri Jelsah, Trebnje, Crnomlja in Ptuj. Kakšno so bila ta območja v 1. 1972?

Portret manj razvitih območij

Ob popisu prebivalstva 31. marca 1971 je na manj razvitih območjih živelo 312.688 ljudi ali 18,1 odstotka vseh prebivalcev Slovenije. Hkrati je tu živel velik del kmečkega prebivalstva v republiki: 155.796 ali 44,1 odstotka kmečkega prebivalstva Slovenije, kar hkrati pomeni, da je bila skoraj polovica (ali 49,7 odstotka) vsega prebivalstva manj razvitih območij kmečkega.

Spričo tolikšnega števila kmečkega prebivalstva na manj razvitih območjih je tedaj v strukturi celotnega gospodarstva zasebni sektor kmetijstva na teh območjih močnejše zastopan kot družbeni. Med Slovenijo kot celoto in manj razvitimi območji so prav zato tolikšni opazni razloki v ravni družbenega proizvoda kot v stopnji njegove rasti. Upoštevati velja namreč precejšnje razlike v storilnosti dela družbenega in zasebnega sektorja kmetijstva. Ti razloki so bili v letu 1971 v Sloveniji takile: produktivnost na 1 hektar obdelovalne površine je bila v Sloveniji v družbenem sektorju 18.056 dinarjev (v zasebnem 6.173 dinarjev), v manj razvitih območjih pa 22.372 (5.964 din). Tako so bile kajpak startne osnove med povprečjem Slovenije in manj razvitimi območji več kot občutne. Družbeni proizvod na zaposlenega je sicer v letu 1971 v Sloveniji znašal 58.097 dinarjev in na manj razvitih območjih 50.937 dinarjev ali 90,8 odstotka slovenskega povprečja. Toda zaradi nizke zaposlenosti je bil tako družbeni proizvod na prebivalca vendarle v manj razvitih območjih veliko nižji od povprečja v republiki: v Sloveniji je znašal 18.900 dinarjev, v manj razvitih območjih pa le 43,2 odstotka tega ali 8.180 dinarjev.

Presenetljivo razliko med slovenskim povprečjem in manj razvitimi območji pa daje tudi pregled nekaterih pokazateljev življenjske ravni, ki ga je naredila komisija.

Po tem pregledu je v letu 1970 prišel po en telefon na 32,7 prebivalca Slovenije ali na 112,2 prebivalca manj razvitih območij, po en radijski aparat na 3,5 (4,5), po en televizor na 7,5 (15,4), osebni avtomobil na 11,4 (27,2), tovorni avtomobil na 108,1 (225,6) in po en naročnik časopisa ali revije na 10,3 (22,1) prebivalca.

Zakon je skrb za razvoj manj razvitih območij naložil zlasti prizadetim občinam samim, delovnim organizacijam in njihovim asociacijam, poslovnim bankam in ustreznim regionalnim središčem, ki imajo interes za hitrejši razvoj teh območij. V republiki pa so bili poleg proračuna za pospeševanje razvoja teh območij zadolžene še samoupravne interesne skupnosti. Še posebno pomembno vlogo pa je dobila posebna komisija, ki jo je nato imenoval izvršni svet.

Komisija je po zakonu zlasti dolžna spremljati in preučevati stanje ter potrebe na manj razvitih območjih; povezovali pobude zainteresiranih občin oz. republike, ustreznih skladov in samoupravnih skupnosti, gospodarstvenih organizacij ter poslovnih bank; odločati na podlagi predloženih programov oz. projektov ter predhodnih dogovorov z zainteresiranimi o beneficiranju obrestne mere, o sofinanciranju investicijskih razvojnih programov in projektov, o sredstvih za konverzijo posojil kmetijskim gospodarstvom in njihovim asociacijam ter o uporabi sredstev, ki jih predvidi SRS v proračunu ali s posojilom za infrastrukturne objekte na manj razvitih območjih, idr. Prav beneficirana obrestna mera, sofinanciranje programov in konverzija kreditov pa so poglavitni instrumenti usmerjanja in pospeševanja razvoja manj razvitih območij.

Izobraževanje, kultura, ceste ...

Izobraževalna skupnost SR Slovenije je za manj razvita območja odobrila 111,9 milijona novih dinarjev v letu 1971 in 159,9 milijona v 1. 1972, kar predstavlja za 1971. leto 23,6, za 1972. leto pa 26,6 odstotka vseh sredstev, ki jih je izobraževalna skupnost SRS izplačala za osnovne dejavnosti in za dodatne vzgojno-izobraževalne dejavnosti v vsej republiki. Za potrebe osnovnega šolstva pa so manj razvita območja v letu 1971 prejela 77,6, v letu 1972 pa okrog 109 milijonov dinarjev. Tako je njihov delež pri skupnih sredstvih, ki so jih prejele vse dopolnjevalne občine za potrebe osnovnega šolstva, znašal v prvem letu 52, v drugem pa 60 odstotkov. Izobraževalna skupnost SRS pa je financirala še druge vzgojno-izobraževalne dejavnosti ter med drugim tudi podeljevala štipendije mladini iz manj razvitih območij. Štipendije je, na primer, v šolskem letu 1971/72 prejela skupno 560, v šolskem letu 1972/73 pa 503 štipendisti s teh območij, skupni znesek njihovih štipendij pa je znašal v prvem 2,3 v drugem šolskem letu pa skoraj 2,8 milijona novih dinarjev.

Republiška skupnost otroškega varstva je poleg drugega namenila v letih 1971—72 za družbeno varstvo otrok na teh območjih skupaj nekaj manj kot 93 milijonov novih dinarjev (37,8 milijona dinarjev v prvem in 55 milijonov v drugem letu).

Kulturna skupnost Slovenije je k pospešanju kulturne dejavnosti na manj razvitih območjih prispevala zlasti s izvedbo akcij ali s financiranjem odnottne gledališke, glasbene, likovne in literarne dejavnosti ter založništva in kinematografije, za kar je v letu 1972 namenila 1,5 milijona dinarjev. Raziskovalna skupnost Slovenije je prek sklada Borisa Kidriča dotirala ali kreditirala raziskovalna dela na teh območjih, za kar je v letu 1971 namenila nekaj manj kot 3,2, v letu 1972 pa 4,2 milijona dinarjev. Ta dela pa prispevajo k zagotavljanju novih pogojev za pospešeni razvoj manj razvitih območij, saj omogočajo sprotne boljše ekonomske učinke posameznih dejavnosti, se zlasti pa omogočajo v perspektivi aktiviranje novih gospodarskih dejavnosti.

Republiška skupnost za ceste je v cestno infrastrukturo na manj razvitih območjih vložila v letu 1971 skupno 53 milijonov, v letu 1972 pa 56 milijonov dinarjev. Takšni finančni posegi v cestno infrastrukturo ter v njeno prilagoditev potrebam so zajeli skupaj za 67,5 kilometra regionalnih in magistralnih cest manj razvitih območij Slovenije.

Vodni sklad SRS je v prvih dveh letih izvajanja srednjeročnega programa vodnega gospodarstva v Sloveniji za obdobje 1971—1975 za vzdrževanje vodnega režima ter za njegovo izboljšanje vložil na manj razvitih območjih 29,8 milijona dinarjev, to je 14 odstotkov sredstev, ki jih je predvidel vložiti v omenjenem petletnem obdobju.

Zakon je pri pospeševanju razvoja manj razvitih območij zelo pomembno nalogo zastavil poslovnim bankam. Ta naloga zadeva kreditiranje gospo-

darstva v teh območjih, in sicer zlasti z dvema osnovnima namenoma: prispevati k uresničevanju enakomernega ter strukturalno in teritorialno uskladenega razvoja gospodarstva vse Slovenije ter tovrstnega kreditiranja ne obravnavati kot nekakšno družbeno pomoč, marveč upoštevati pri njem ekonomska načela in ekonomske kriterije.

Banke: ekonomski kriteriji za naložbe

Investicijski krediti petih poslovnih bank — Ljubljanske banke, Dolenjske banke in hranilnice, Kredite banke Maribor, Kredite banke Koper in Kredite banke Ptuj — za naložbe v manj razvitih območjih so v letu 1971 znašali skupaj 135 milijonov ali 26 odstotkov vseh investicij v osnovna sredstva v manj razvitih območjih, leta 1972 pa 279 milijonov dinarjev, skupaj v obeh letih tedaj 414 milijonov dinarjev.

Ljubljanska banka — najpomembnejši dajalec kreditov za manj razvita območja — je, na primer, najprej pregledala stanje na terenu, pomagala usklajevati programe z vidika celotnega slovenskega gospodarstva ter je iskala nove možnosti za to, kako navezovati regionalno gospodarstvo na močne gospodarske organizacije ter kako nuditi ugodne kreditne pogoje za izgradnjo novih zmogljivosti.

Se zlasti pa si je LB tudi zastavila načela, da je vprašanja gospodarskega razvoja treba ločiti od socialnih vprašanj ter pri naložbah na manj razvitih območjih upoštevati predvsem kriterij rentabilnosti, da mora razvoj gospodarstva temeljiti na osnovah, ki zagotavljajo uspešno delovanje gospodarskih enot v enotnih pogojih tržnega gospodarstva, in da bo banka podpirala izgradnjo dislociranih obratov že obstoječih podjetij.

Ljubljanska banka je v letu 1971 za objekte na območju desetih občin odobrila 89 milijonov dinarjev dolgoročnih kreditov. V letu 1972 pa je LB iz združenih sredstev namenila za izgradnjo novih zmogljivosti skupno nekaj več kot 100 milijonov dinarjev, pri čemer je tranša za to leto znašala 60 milijonov dinarjev. Skupna vrednost dvaindvajsetih investicijskih objektov, ki jih je LB tako kreditirala, je znašala 276,5 milijona dinarjev, katerih 36 odstotkov so tedaj predstavljala omenjena sredstva. Hkrati pa so v tem letu namenile 57,3 milijona dinarjev za razvoj manj razvitih območij še podružnice LB, po sebi pa je še treba pripisati 30 milijonov dinarjev, namenjenih za kmetijstvo, ter kredit LB v višini 35 milijonov za saniranje razmer po povodnjah v Pomurju.

Nedvomno pa si velja ogledati še, kakšni so konkretni učinki omenjenih naložb: povečanje celotnega dohodka, sredstev pa amortizacijo in sklade ter števila delovnih mest.

In še republiški proračun: v letih 1971—1972 je bilo iz proračuna SRS namenjenih za financiranje družbene denarne pomoči, priznavalne borcem NOV in kmetom borcem NOV ter za negospodarske investicije v manj razvitih območjih 14,7 milijona dinarjev.

Tri tisoč novih delovnih mest

Za dejavnosti pospeševanja manj razvitih območij v SRS v letu 1973 še ni dokončnih podatkov, saj vsi predvideni projekti še niso realizirani. Kljub temu pa lahko navedemo vsaj nekaj pomembnejših podatkov o ukrepih in vlaganji v minulem letu, saj lahko predpostavljamo njihovo sko-

1972	občina	predrač. vrednost	kredit LB	povečanje		
				celotni dohodek	AM in skladi	nova del. mesta
	Smarje pri J.	57.098	22.802	59.960	12.557	440
	Sentjur pri C.	26.483	10.700	39.134	4.944	110
	Murska Sobota	46.995	17.926	42.109	11.491	196
	Lendava	44.882	17.174	167.253	28.806	520
	Gornja Radgona	39.397	11.300	85.754	27.825	400
	Crnomelj	46.811	15.000	59.330	7.194	404
	Brežice	14.796	5.700	16.577	6.220	16
	Skupaj	276.462	100.402	470.117	99.007	2.086

1973	občina	predrač. vrednost	kredit LB	povečanje		
				celotni dohodek	AM in skladi	nova del. mesta
	Smarje pri J.	124.865	50.096	81.120	26.906	403
	Sentjur pri C.	8.257	3.304	20.625	4.687	150
	Murska Sobota	102.304	40.922	320.605	30.177	187
	Lendava	15.267	6.107	44.430	4.544	98
	Ljutomer	50.648	16.570	88.652	8.678	108
	Gornja Radgona	13.822	5.525	16.234	9.529	—
	Crnomelj	81.515	32.493	125.494	21.924	396
	Trebnje	9.068	1.458	19.316	4.789	45
	Brežice	13.255	3.977	29.355	6.111	—
	Skupaj	419.001	160.452	745.831	117.345	1.387

V nedeljo dopolnje (Foto: Stojan Kerbler)

rajšno dokončno realizacijo. Izobraževalna skupnost je v letu 1973 namenila za manj razvita območja 106,7 milijonov dinarjev kot posebno dopolnilna sredstva temeljnemu izobraževalnim skupnostim, za kritje stroškov dvojezičnega šolstva v Murski Soboti in Lendavi 5,3 milijona, za nagrajevanje učiteljev na težavnih delovnih mestih (85 učiteljev na 123 solah) nekaj manj kot 4 milijone, za pomoč otrokom družin, prizadetim zaradi povodnj, 617 tisoč dinarjev, za izgradnjo šestih osnovnih šol 24 milijonov dinarjev kreditnih sredstev itd. Druge skupnosti so lani financirale v razvoj manj razvitih območij naslednje zneske: kulturna skupnost nekaj manj kot 1,8 milijona dinarjev (ter še dodatnih 0,75 milijona za območja t.i. druge kategorije, torej skupaj 2,5 milijona dinarjev), raziskovalna skupnost 4,2 milijona, skupnost za ceste 4,9 milijonov, vodni sklad 82 milijonov, iz proračuna SRS pa je šlo nekaj več kot 22 milijonov dinarjev. Poslovne banke pa so v letu 1973 kreditirale gospodarske naložbe v višini 320 milijonov dinarjev.

Ker pa poleg vsega tudi še niso znani najnovejši demografski ter drugi podatki, lahko učinkovitost takšnega ukrepanja pri pospeševanju razvoja manj razvitih območij najustrezneje prikažemo s podatki iz leta 1971 oz. 1972. Kaj nam lahko pokažejo ti podatki?

Udeležba skupnih ustvarjenih investicij na manj razvitih območjih je v

1. 1971 znašala v strukturi teh investicij v SRS le 6,7 v 1. 1972 pa že 9,4 odstotka. Letna stopnja rasti nominalnega družbenega proizvoda je na teh območjih znašala 1. 1971 le 25,2 odstotka (v Sloveniji 27,7), v 1. 1972 pa je že porasla na 33,5 odstotka (v Sloveniji upadla na 25,2). Še opaznejša pa je rast družbenega proizvoda ob upoštevanju samo družbenega sektorja gospodarstva: v tem sektorju je v 1. 1972 družbeni proizvod porasel v Sloveniji za 23,9, v manj razvitih območjih pa kar za 39,4 odstotka.

Ugodno pa je v obeh letih, pa tudi v letu 1973, poraslo število zaposlenih na manj razvitih območjih: v prvih dveh letih skupaj za 11,7 odstotka (v Sloveniji za 8,1), v devetih mesecih leta 1973 pa za 6,3 odstotka (v Sloveniji za 3,7). Ali, povedano drugače: manj razvita območja so v dveh letih in pol dobila okrog 3.000 novih delovnih mest.

IS: rezultati upravičujejo sprejete sklepe

Dosedanji kazalci razvoja manj razvitih območij v SR Sloveniji tedaj, tako je ugotovil tudi izvršni svet skupščine SRS, upravičujejo sprejete ukrepe. Nazadovanje in stagnacija teh območij smo z njimi zaustavili in hkrati ta območja usmerili in pot povečevanja njihovega deleža v skupnem družbenem proizvodu republike.

V zvezi z nadaljnjim razvojem teh območij pa je izvršni svet na podlagi ugotovitev in podatkov iz poročila in aneksa komisije za pospeševanje razvoja manj razvitih območij nekatera stališča, ki so jih po obravnavi v skupščinskih telesh zbori sprejeli na zasedanju tega februarja, tudi kot naslednje usmeritve za delo komisije IS.

Nekatera od naštetih vprašanj, ki jih obravnavajo stališča, velja gotovo pogledati vsaj nekoliko podrobneje. Kar zadeva, na primer, kmetijstvo, bo njegov ustrezni razvoj trea zagotoviti v zvezi z razvojem drugih gospodarskih panog. Hkrati pa pri tem gre upoštevati proces deagrarizacije ter si nenehno prizadevati, da bo ta proces potekal v skladu s potrebami po delavcih v drugih dejavnostih. Zato pa je na ta območja treba tudi locirati industrijske objekte in tako zmanjšati odhajanje delavcev v tujino oziroma zagotoviti njihovo vračanje. Velja namreč upoštevati tudi, da je na delu v tujini največ delavcev prav z manj razvitih območij, večina teh delavcev pa je nekvalificiranih ali polkvalificiranih.

Po dosedanjih rezultatih je tudi videti potrebo po pospešeni gradnji infrastrukturnih objektov na manj razvitih območjih.

Potrebe pa se med drugim kažejo pri nadaljnjem izravnavanju neutelejenih socialnih razlokov, torej da je v povezavi s celotno socialno politiko SR Slovenije potrebno na področju družbene dejavnosti zagotoviti osnovne pogoje za nemoten nadaljnji razvoj teh območij na področju izobraževanja, otroškega varstva, v kulturni dejavnosti, na področju zdravstvenega varstva, v raziskovalni dejavnosti idr.

Socialni razvoj na ekonomski osnovi

Temeljna, izhodiščna naloga pa tedaj še naprej ostaja enakomernost, bolj uskladen socialni in ekonomski razvoj vseh območij v Sloveniji, pri čemer je potrebno manj razvitim območjem skušati ustrezno nadomestiti njihovo slabšo startno osnovo. Gre tedaj za to, da mora biti razvoj teh območij hitrejši in da to pospeševanje omogočamo z ustreznimi ukrepi. Namen teh ukrepov pa ni kakor ni nekakšna socialna pomoč tem območjem, marveč zagotovitev takšnih ekonomskih osnov, na katerih se bodo lahko dalje primerno razvijala z enakim tempom kot druga. Vlaganja v ta območja morajo biti tedaj ekonomske narave, in da so bila doslej takšne narave, so tudi pokazali ugodni ekonomski učinki teh vlaganj. Razlogi, ki nas spodbujajo k takšnemu reševanju problemov manj razvitih območij, so tedaj lahko socialni. Vendar imajo glede na to, da bodo naložbe prinesle tudi ustrezne ekonomske naravo. Prav zato je tolikanj bolj razumljivo, da se pri reševanju svojih problemov angažirajo in morajo tudi najmočnejše angažirati nosilci pospeševanja razvoja manj razvitih območij, to so namreč ljudje v združenem delu pa tudi s spodbujanjem ter krepitvijo integracijskih procesov v našem gospodarstvu mogoče doseči z ekonomskim pristopom tudi razveseljive socialne rezultate.

Tri zamisli in žolčna polemika

Zlato bo teklo po ceveh

Zakaj „da“ za naftovod? – Dolga pot do spoznanja, da potrebujemo za zdaj le en naftovod – Kaj obeta štart iz Omišlja?

Od našega zagrebškega dopisnika

Iz omišljanskega zaliva na Krku bo do 36 mesecev kasneje, ko bodo začeli graditi jugoslovanski naftovod, stekle po jeklenih ceveh prve tone črnega zlata do Siska, od tod pa v dve smeri: do jugoslovansko-madžarske meje (z odcepom za Lendavo) in preko Bosanskega Broda do Pančeva. Naftovod bo stal, ko ga bodo v petih letih povsem zgradili, okrog 350 milijonov dolarjev, po njem pa bo teklo 34 milijonov ton nafte na leto, namenjene večinoma našim največjim rafinerijam pa tudi Mađarski in Češkoslovaški.

Pri nas smo pravzaprav že zdavnaj, pred več kot desetletjem spoznali, da dolgo ne bomo več vozili brez naftovoda, da ga naše rafinerije na celini nujno potrebujejo, ker se sicer lahko poslovijo od rentabilnega poslovanja. Poudarjali in dokazovali smo, da naftovod ni pomemben le za nadaljnji razvoj našega naftnega gospodarstva, temveč celotne energetske osnove na Hrvaškem in v državi.

Ni novo, da ima »prevoz« nafte po ceveh v primerjavi s klasičnimi vrsto prednosti in da je predvsem cenejši. Že pred dvema letoma so izračunali – novejših podatkov žal ni, vendar pa tudi stari dovolj zgovorno kažejo, kolikšno je sorazmerje – da je treba odšteti za pretovor in transport ene tone nafte iz Vrinja do Siska po 100 din, medtem ko bi bila njena transportna cena že v prvem letu eksploatacije naftovoda največ 38 din, v naslednjih štirih letih pa celo 15 din za tono. Zdaj je znano, da predstavlja prevoz 70 odstotkov sklepe cene nafte, v tem okviru pa je njen transport po kopnem dvajsetkrat dražji od pomorskega. In še nam že zdaj, ko uvozimo po 5 milijonov ton nafte na leto, gre za nohte, kako nam bi bilo šele 1980. leta, ko naj bi uvozili po 20 milijonov ton črnega zlata.

Zolčne polemike o temeljnih smereh jugo-naftovoda, njegovi zmogljivosti, etapah izgradnje, o tem, kako naj bo posamezna delovna organizacija udeležena pri tem, o rokih, izvajalcih, opremi idr. so sredi minulega leta slednjič presahle. Razumljivo je, da jih je zdaj nesmiselno potreovati, a na to in črna je le treba spomniti, da bi doumeli, kako zamisel o naftovodu ni zrasla in ne bo uresničena čez noč.

Vroča pot do naftovoda

Zgodba o našem naftovodu začena namreč že 1966., ko je bil formiran konzorcij INE, ki naj bi, kakor je bilo domenjeno, zgradil naftovod (Reka-Sisak-Pančevo) do sklepa 1969. leta. Stal bi, so izračunali tedaj, 86 milijonov dolarjev, v dveh desetletjih pa bi s takšnim transportom nafte prihranili 400 milijonov dolarjev... No, partnerji se tedaj niso mogli sporazumeti glede financiranja, pa se je konzorcij potihoma razšel.

Zadeva se je v naslednjih letih čedalje bolj zapletala. Tuji strokovnjaki so takoj na začetku menda prvi opozorili, da Jugoslavija ne potrebuje dveh naftovodov. Tako smo navezadnje imeli poleg prvotno zamišljenega

še dva projekta. Tako so HENA, Energoinvest in HIP načrtovali naftovod bratstva in enotnosti od Neuma preko Bosanskega Broda do Pančeva, zamišljen pa je bil tudi naftovod od Soluna do Skopja.

Pot do spoznanja, da je škodljivo in ekonomsko neupravičeno graditi dva naftovoda v Jugoslaviji, je bila dolga in vroča. Na to dejstvo sta najprej opozorili sindikalni organizaciji INE in Naftaplina pa sindikalni vodje naftnega gospodarstva v Opatiji (ki so zatrdili, da ima Jugoslavija za naslednjih 10 do 15 let dovolj en naftovod), komunisti naftnega gospodarstva na sestanku v Bosanskem Brodu, delavci, zaposleni v rafinerijah nafte in drugi. S tem sta se morala ukvarjati v začetku minulega leta tudi predsednik ZIS Džemal Bijedić ter izvršni biro predsedstva ZKJ na 54. seji, o odprtih problemih v zvezi z izgradnjo jugoslovanskega naftovoda pa so razpravljali še na sestanku predsednikov centralnih komitejev in IS BiH, Hrvaške in Vojvodine.

INA, Energoinvest in Naftagas so v lanskem juliju slednjič podpisali temeljno pogodbo o izgradnji naftovoda, katerega štart bo v Omišlju na Krku, sicer pa bo dolg 735 km. Razbistrirev zadeva, predvsem pa sporazum predstavlja tako prvo gotovo še eno in sicer dokaj pomembno potrdilo amandmanske politike.

Zdaj so v Haludovem na Krku, kjer je bila v terek slovesna seja iniciativnega odbora za izgradnjo jugoslovanskega naftovoda, podpisali sporazum o transportu črnega zlata poleg treh jugoslovanskih velikanov (INA, Energoinvest, Naftagas) še mađarski Mineralimpex ter češkoslovaški Hemapol. V zvezi s tem je članica ZIS Mirjana Krestinić, izjavila, kako so realne možnosti, da bi naftovod v perspektivi speljali proti Romuniji, ter da se zanima tudi Poljska.

Ko bo jugo-naftovod, ki ga bodo začeli graditi letos, 1976. v glavnem zgrajen, bo mogoče posiljati po njem 25 milijonov ton nafte na leto, 24 mesecev kasneje, ko bo zgotovljena druga faza izgradnje, pa 34 milijonov ton. »Tempirano« bo tako, da bi vsako leto lahko spustili po njem celo 50 mi-

lijonov ton nafte, za kar je potrebna majhna investicija, da bi povečali moč pretoka. Bodimo za zdaj skromni in pogledimo, kam bo romalo načrtovanih 34 milijonov ton. Deset milijonov ton od tega bodo predelali v Sisku in Lendavi, pet milijonov v Energoinvestovi rafineriji v Bosanskem Brodu, 9 milijonov jo bo odpotovalo do rafinerij v Novem Sadu in Pančevu (ki sta v sestavi Naftagasa), po pet milijonov ton pa na Mađarsko in Češkoslovaško.

Velikani v Omišlju

Štart naftovoda bo torej v omišljanskem zalivu na Krku, kjer naj bi od 1976. ko bo zgotovljena prva faza izgradnje naftovoda, pristalo po 384 ladij na leto. Ta zaliv je po mnenju strokovnjakov idealna lokacija. »Parkirane« je namreč na koncu reške industrijske cone ter na začetku velike in ambiciozne turistične cone Krka, pa je bilo tudi zaradi tega dosti križev. Položaj je skoraj idealen za zaščito. Dva polotoka namreč varujeta zaliv, v katerem bodo postavili vse instalacije in zgradili naprave za sprejem velikih tankerjev in pretovor nafte, pred vetrovi in tokovi Globina je že zdaj tolikšna, da lahko Omišljaj sprejme ladje z nosilnostjo 400 tisoč ton. V zalivu bo pet ladijskih navez: dve za ladje do 300 tisoč ton nosilnosti, druga pa za večje – do pol milijona ton. Luka bo zaprta s pnevmatskimi pasovi, ki jih bodo odpirali samo, ko bo ladja priplula oziroma odplula. Če bi se primerilo, da bi se nafta razlila, bi ostala v luki, ker bi jo ladje-sesalci naglo pobrale in odstranile.

Ni dvoma navezadnje, čeprav so se nekateri ostro bojevali zoper terminal v Omišlju, da bo velik promet prinesel kraju in vsemu otoku dokajšnje dohodke, ki jim bodo prišli prav ne le za izgradnjo infrastrukture, temveč tudi za razvoj turizma.

Marjan Kunej

Portret tedna

Stojan Kerbler

Stojan Kerbler stoji že nekaj let na tisti stopnički v svetu črna bele tehnike, kjer se širijo obzorja v poseben in svojstven svet likovnega upodabljanja. V njegovi fotografiji ne gre več za posrečene utrinke in motive, ki se kot enkratni in nenavadni ponudijo fotografski kameri. Njegovo ustvarjanje, ki mu je prineslo mojstrstvo v umetniški fotografiji, sloves najboljšega slovenskega in jugoslovanskega razstavljalca doma in v tujini, še nekaj let gradi na trdnih, tematsko izpovednih, umetniško dognanih stalnicah.

Njegov tematski ciklus »obrazov ljudi s ptujskih ulic mu je tako v posamičnosti kot v celoti odprl poti, kot samoniklemu izpovedovalcu, v vse razstavne salone doma in na vseh petih kontinentih. Od leta 1960 do danes je sodeloval na 256 domačih razstavah in 308 mednarodnih v 41 državah s 1760 fotografijami. Dobil je 206 nagrad in najvišjih priznanj domačih in mednarodnih žirij, priredil je osem samostojnih razstav. Slovenska umetniška fotografija si je s Stojanom Kerblerjem utrla pot do mednarodne veljave kot še nikoli doslej.

Tematskemu ciklusu »ptujskih obrazov« sledilo poprej dolgoletno amatersko delo, vse od leta 1953, ko se je kot dijak prikratk poskušal s starim, neobjavljenim fotoaparatoma doma in v tujini, še nekaj let gradi na trdnih, tematsko izpovednih, umetniško dognanih stalnicah. Kerbler slika, razstavlja in dobiva častne zlate diplome kot prdan ljubitelj umetniške fotografije. Tu ne gre za obrt, ne za denar. »Damašnji svet je tako skomercializiran, potoži, da ljudje prepovedno ne verjamejo, da se lahko kdo zaradi ljubezni, oziroma notranje potrebe ukvarja s stvarmi, ki mu ne prinesejo denarja. Za to imam opravičljiv dokaz z razstave Yalchini, državi Washington, kjer sem lani dosegel prvo nagrado na mednarodni razstavi. Tretjo nagrado na tej razstavi, ki je ena od mnogih, je dobil razstavljalec iz Splita. Uspeh se je zdel njegovim someščanom tako pomemben, da ga je sprejel na obisk predsednik občinske skupščine. Nič ne očitam, ne gre mi za te vrste priznanja, toda neprijetno je, če se razširijo govorice, kako bogati si postali s tisto nagrado, pokličejo pa te na davčno upravo in opozorijo, da je treba tudi od nagrad plačati davek in da na to ne bi smel pozabiti. Neprijetno je tudi, če vas znanci po mnogih nagradah kar naprej sprašujejo: »Koliko si si dobil?«

Stroje za material, delo, obiske, poštno pošiljke, ki niso poceni, kadar gredo v daljne dežele, razen če mu pomaga klub zmanjšati poštno stroške tako, da je pošiljka skupinska. Ničesar, razen diplom, pokalov in častnih priznanj resnični ljubitelj črnebe umetnosti ne dobi. Na mnogih razstavah pa je treba za udeležbo celo plačati pristojbino. Ne samo svoj denar, tudi ves svoj prosti čas žrtvuje umetnik za svoje delo. Takšna je namreč resnica o nagradah. Še posebej pa si lahko izračunamo vsaj približno, če zremo, da sodeluje Kerbler vsako leto na okrog 65 razstavah in jih je od tega kakih 40 mednarodnega pomena.

Cetrtlet je v zvečer reden sestanek v mariborskem foto-kino-klubu. Kerbler mora tja. Povedal je, zakaj. Nočemo ga motiti, čeprav bi o njem, človeku elektrotehnik in likovne usmeritve, človeku dveh tako nasprotnih svetov v sebi še radi marsikaj zvedeli. Sicer pa govori umetniška fotografija sama zase. Ne potrebuje besed. In takšno bo gotovo spet fotografija iz tematskega ciklusa o ljudeh iz Haloz, Sporočila nam bo o novih poteh in iskateljstvu uspešnega mojstra.

Stojan Kerbler stoji že nekaj let na tisti stopnički v svetu črna bele tehnike, kjer se širijo obzorja v poseben in svojstven svet likovnega upodabljanja. V njegovi fotografiji ne gre več za posrečene utrinke in motive, ki se kot enkratni in nenavadni ponudijo fotografski kameri. Njegovo ustvarjanje, ki mu je prineslo mojstrstvo v umetniški fotografiji, sloves najboljšega slovenskega in jugoslovanskega razstavljalca doma in v tujini, še nekaj let gradi na trdnih, tematsko izpovednih, umetniško dognanih stalnicah.

Njegov tematski ciklus »obrazov ljudi s ptujskih ulic mu je tako v posamičnosti kot v celoti odprl poti, kot samoniklemu izpovedovalcu, v vse razstavne salone doma in na vseh petih kontinentih. Od leta 1960 do danes je sodeloval na 256 domačih razstavah in 308 mednarodnih v 41 državah s 1760 fotografijami. Dobil je 206 nagrad in najvišjih priznanj domačih in mednarodnih žirij, priredil je osem samostojnih razstav. Slovenska umetniška fotografija si je s Stojanom Kerblerjem utrla pot do mednarodne veljave kot še nikoli doslej.

Tematskemu ciklusu »ptujskih obrazov« sledilo poprej dolgoletno amatersko delo, vse od leta 1953, ko se je kot dijak prikratk poskušal s starim, neobjavljenim fotoaparatoma doma in v tujini, še nekaj let gradi na trdnih, tematsko izpovednih, umetniško dognanih stalnicah. Kerbler slika, razstavlja in dobiva častne zlate diplome kot prdan ljubitelj umetniške fotografije. Tu ne gre za obrt, ne za denar. »Damašnji svet je tako skomercializiran, potoži, da ljudje prepovedno ne verjamejo, da se lahko kdo zaradi ljubezni, oziroma notranje potrebe ukvarja s stvarmi, ki mu ne prinesejo denarja. Za to imam opravičljiv dokaz z razstave Yalchini, državi Washington, kjer sem lani dosegel prvo nagrado na mednarodni razstavi. Tretjo nagrado na tej razstavi, ki je ena od mnogih, je dobil razstavljalec iz Splita. Uspeh se je zdel njegovim someščanom tako pomemben, da ga je sprejel na obisk predsednik občinske skupščine. Nič ne očitam, ne gre mi za te vrste priznanja, toda neprijetno je, če se razširijo govorice, kako bogati si postali s tisto nagrado, pokličejo pa te na davčno upravo in opozorijo, da je treba tudi od nagrad plačati davek in da na to ne bi smel pozabiti. Neprijetno je tudi, če vas znanci po mnogih nagradah kar naprej sprašujejo: »Koliko si si dobil?«

Stroje za material, delo, obiske, poštno pošiljke, ki niso poceni, kadar gredo v daljne dežele, razen če mu pomaga klub zmanjšati poštno stroške tako, da je pošiljka skupinska. Ničesar, razen diplom, pokalov in častnih priznanj resnični ljubitelj črnebe umetnosti ne dobi. Na mnogih razstavah pa je treba za udeležbo celo plačati pristojbino. Ne samo svoj denar, tudi ves svoj prosti čas žrtvuje umetnik za svoje delo. Takšna je namreč resnica o nagradah. Še posebej pa si lahko izračunamo vsaj približno, če zremo, da sodeluje Kerbler vsako leto na okrog 65 razstavah in jih je od tega kakih 40 mednarodnega pomena.

Cetrtlet je v zvečer reden sestanek v mariborskem foto-kino-klubu. Kerbler mora tja. Povedal je, zakaj. Nočemo ga motiti, čeprav bi o njem, človeku elektrotehnik in likovne usmeritve, človeku dveh tako nasprotnih svetov v sebi še radi marsikaj zvedeli. Sicer pa govori umetniška fotografija sama zase. Ne potrebuje besed. In takšno bo gotovo spet fotografija iz tematskega ciklusa o ljudeh iz Haloz, Sporočila nam bo o novih poteh in iskateljstvu uspešnega mojstra.

Drago Vresnik

V kmetijstvu drugače kot doslej

Napredek bo odvisen od znanja

Le dva odstotka sedanjih kmečkih gospodarjev v Sloveniji je končalo kako kmetijski šolo

Pomanjkanje živil in nagla rast cen tako na mednarodnem trgu kot pri nas opozarjata, da bo treba več pridelovati. Zahteve kmetovalcev, da je kmetijstvo treba zagotoviti več kreditov pod ugodnejšimi pogoji, so se začele uresničevati. Do 1980. leta naj bi investirali v slovensko kmetijstvo skoraj pet milijard din, od tega približno polovico na zasebnih posevstvih.

Tako predvidevajo v desetih razvojnih programih, ki jih pripravljajo. Ni pa še ustreznega predloga za program, kako strokovno usposobiti do volj delavcev za družbene kmetijske obrate in kmetov, da bi vložena sredstva prinašala predvidene dohodke. Hkrati z načrtovanjem razvoja industrije in drugih dejavnosti je predvideno tudi izobraževanje potrebnih delavcev in strokovnjakov. Če tega ne naredi vsaka delovna organizacija zase, je vsaj upoštevanje v zmogljivostih poklicnih in strokovnih šol ter pri usmerjanju mladine v poklice. Kmetijstvo pa je še vedno izjema. Poklicno izobraževanje kmečkih otrok, ki naj bi ostali na kmetijah, se bolj prilagaja nekim modelom, kot da bi upoštevali sedanje razmere in začeli graditi od tu naprej.

Komaj 2 odstotka sedanjih kmečkih gospodarjev v Sloveniji je končalo kako kmetijsko šolo. Skozl nižje in srednje kmetijske šole je šlo po zadnji vojni sicer precej kmečkih otrok, a velika večina z namenom, da bi se zaposlili drugod, ne da bi ostali na domačem posestvu. Šole v šolah za kmetovalce in v kmetijsko-gospodinjstvih šolah se je začelo izobraževati več kmečkih fantov in deklet za delo na kmetiji. V prvih letnikih teh šol pa se vpisuje okrog 200 gojencev na leto.

Strokovno izobraževanje kmetov, zlasti še njihovih otrok, daleč zaostaja za potrebami. Do konca lanskega leta je število usmerjenih kmetij zraslo na blizu 3500, čez dve leti pa naj bi jih bilo že 7400. Na leto naj bi torej uredili okrog 2000 novih kmetij. Vse

kmetijske šole pa bodo dale na leto morda le 300 strokovno usposobljenih gospodarjev.

Cetudi bi kmetijske šole dale na leto po 400 ali 500 absolventov za gospodarje na kmetijah, bi bilo še vedno veliko premalo. To potrjuje še druga primerjava. Za zamenjavo in kakih 50.000 gospodarjev ob njihovi ostarelosti ali smrti bi potrebovali na leto več kot po 1000 absolventov kmetijskih šol, če naj bi bili vsi nasledniki ustrežno poklicno usposobljeni. Tako zmogljivost kmetijskih šol bo torej potrebna še takrat, ko bodo že vsi gospodarji na zasebnih posevstvih poklicno dovolj usposobljeni. Ob uveljavljanju novega zakona o kmetijskih zemljiščih in upoštevanju predvidene investicije na zasebnih posevstvih pa bi v prihodnjih letih morali dobiti iz kmetijskih šol po 2000 sposobnih kmetovalcev. Morda celo več.

Kmetijstvo kot poklic

Kako uskladiti izobraževanje kmečkih ljudi, zlasti mladine, ki bo ostala na kmetijah, s takimi potrebami?

O tem je pred kratkim razpravljala tudi komisija za izobraževanje, kadre in tisk pri zadrugi zvezi Slovenije in predlagala konkretne ukrepe.

Razvojni programi za posamezne kmetijske dejavnosti naj bi zajeli tudi izobraževanje potrebnih strokovnjakov, kmetijskih delavcev in kmetov, oziroma njihovih naslednikov, ali naj bi to uredili s posebnimi, ili. programi poleg 10 proizvodnih. Ugotoviti bi bilo treba, kakšne bodo potrebe ob predvidenih investicijah, potem pa spodbujati kmečke ljudi, da bi se program izobraževanja uresničeval.

Kmete bi bilo treba spodbujati poleg dosedanjega stipendiranja njihovih otrok v kmetijskih šolah in znižanja prispevkov od dohodka iz kmetijstva še z odobravanjem kreditov za investicije. Znano je, da za kredite ni toliko sredstev, kolikor bi jih kmetje radi. Komisija priporoča, naj bi večje kredite za urejanje kmetij dajali prej

tistim kmetom, ki imajo ustrezno kmetijsko izobrazbo ali imajo otroke v kmetijskih šolah oziroma ki sprejmejo obveznost, da bodo v take šole poslali otroke, ki so zdaj še premladi.

Mnogi kmetje se želijo naučiti boljše gospodariti. To kažejo dobri obiski strokovnih predavanj in tečajev. Med obiskovalci pa je sorazmerno malo mladine. Vzrok je enak kot pri vpisu v šole za kmetovalce in v druge kmetijske šole. Starši ne znajo sami navdušiti svojih otrok za delo na kmetijah niti za tako izobraževanje. Cetudi ostanejo na kmetiji, mnogi ne čutijo potrebe po strokovnem izobraževanju, dokler se ne začnejo zanimati za gospodarjenje. Takrat pa so navadno že prestari za šole. Zato bi jim nekdo moral vcepiti željo po poklicnem izobraževanju.

O tem je bilo že veliko razprav, ugotovitve in sklepi pa so premalopoučevalni. V vsej Sloveniji so še vedno le tri take osnovne šole, ki so uvedle pouk o kmetijstvu v 7. in 8. razred. Tam, kjer imajo tak pouk, so starši otrok zadovoljni z njim, drugod pa še niso našli niti predavateljev niti gnotnih sredstev, da bi ga uvedli, čeprav je od priporočila minilo že več let. Ne zmenjajo se za dobre izkušnje tistih šol, ki so ga uvedle že pred leti.

Vsi želijo, naj bi kmetovalci prideli veliko živila, da bi bila cenejša. Ko je treba za kmetijstvo kaj storiti, pa se mnogi izogibajo truda in gnotnih bremen. Ko prebiramo kroniko o kmetijskem izobraževanju med obema vojnama, se vsiljuje misel, da so takrat tijsko šolstvo je bilo veliko bolj pestro in razvito in ni manjkalo denarja niti za potovalne kmetijsko-gospodinjstve šole, ki so prišle s svojim inventarjem tudi v najbolj oddaljene kraje, če je bilo le moči najti prostore za pouk in bivališča vzgojitelje.

Morda bo kdo rekel, da je v takratnem gospodarstvu bilo kmetijstvo veliko pomembnejše kot v sedanjem zaradi premale razvitosti drugih dejavnosti. V tem je veliko resnice. Lahko pa bi tudi vprašali, ali sedanje razvitost gospodarstva ne bi lažje prispevalo nekaj sredstev kot takratno za

strokovno izobraževanje kmečkih ljudi in večjo proizvodnjo živil, ki jih potrebujejo vsi delovni ljudje.

Pospeševalcev bo vedno premalo

Mladim kmečkim ljudem ne bi bilo treba razlagati predvideni razvoj kmetijstva in njihove možnosti, če ostanejo kmetovalci, pa bi mnogi gledali na kmetijstvo drugače kot zdaj. Komisija za izobraževanje pri zadrugi zvezi meni, da bi pouk o kmetijstvu bilo treba uvesti v vse podeželske osnovne šole. Nekaj znanja o kmetijstvu bi koristilo tudi tistim delavcem, ki imajo vrtove ali še več zemljišč.

Za večji vpis v šole za kmetovalce in druge kmetijske šole bi lahko storili več tudi predavatelji na teh šolah in pospeševalci pri kmetijskih organizacijah.

Kmetijski pospeševalci naj ne bi omejevali svojega dela le na tehnične ureditve kmetij, ampak naj bi hkrati skrbeli, da bo kmet dobro gospodaril na urejeni kmetiji tudi takrat, ko mu ne bodo utegnili pogosto pomagati z nasveti. Torej bi jih morali spodbujati za strokovno izobraževanje.

Pri vseh kmetijskih organizacijah v Sloveniji je le 113 kmetijskih pospeševalcev. Vseh kmetov pa je, kakor se vzame, ali 80.000, kolikor je kmečkih družin, ki nimajo stalno zaposlenih članov drugod, ali 50.000, kolikor naj bi jih bilo po nekaterih predvidevanjih v prihodnje, ali 150.000, kolikor je zasebnih posestev. Kako naj jim sedanji pospeševalci strokovno pomagajo, če velika večina nima drugega znanja iz kmetijstva kot priučitev pri starših?

V prihodnjih letih naj bi število kmetijskih pospeševalcev sicer zvečalo na 300. A tudi 300 strokovnjakov bo lahko usmerjalo vso kmetijsko proizvodnjo na zasebnih posevstvih le takrat, ko bodo kmetje strokovno usposobljeni za svoj poklic.

Jože Petek

Centrala na Bohinjskem jezeru bi bila resen poseg v naravo in turizem

Pota slovenske elektrifikacije (4)

Pretirano o Bohinjskem jezeru

Kljub lakoti po energiji so načrti o bohinjki centrali vzbudili nasprotovanje

Sestega februarja 1954 so se na pobudo društva elektrotehnikov Slovenije zbrali v Ljubljani strokovnjaki, ki se ukvarjajo z elektriko, in vsi prizadejali, da bi dokončno dognali, katerega od bolj ali manj izdelanih načrtov za gradnjo akumulacijskih električnih central v Sloveniji — Bohinj, Ljubna in podobno — bi bilo treba čimprej, že leta 1954, začeti uresničevati, da bi v prihodnje preprečili položaj, ki je Slovenijo trl tisto zimo.

Na tem posvetovanju so ugotovili, da je zadnja tri leta — od leta 1951 — poraba elektrike v Sloveniji tako narasla, da se je zmanjšal izvoz elektrike iz Slovenije od 32 odstotkov vse proizvodnje v letu 1951 in 1952 na 29 odstotkov, v letu 1954 pa naj bi je ostalo za te namene le še 15 odstotkov od celotne proizvodnje v višini ene milijarde kilovatin ur. Društvo je sklenilo predlagati takojšen začetek gradnje akumulacijske elektrarne Ljubna ter elektrarne Bohinj-Soča. Poudarilo so, da lepota Bohinja s tem ne bo prizadeta, ker bo gladina takšnega jezera v turistični sezoni celo stalnejša kot dotlej. Obe elektrarni bo moč zgraditi v razmeroma kratkem času, tako da bi elektrarna Ljubna lahko začela obrabovati že pozimi 1955/56, elektrarna Bohinj pa naj bi bila zagotovljena v letu 1954 pa bi bilo treba zagotoviti za obe elektrarni milijardo dinarjev.

Kaže, da je bilo nasprotovanje bohinjki centrali precejšnje, ker so podarili, da je treba o njej javnost obvestiti bolj.

Za to elektrarno naj bi uporabili vodo Bohinjskega jezera. Vendar samo naravno jezero nima toliko vode, kot so jo nameravali zbrati, namreč okrog 70 milijonov kubičnih metrov. Zato bi morali zvišati del brega in postopoma dvigniti gladino vode za devet metrov. Pod vodo bi izgnili nižji travniki okrog jezera in slavnje na njih. To turizmu, čeprav je bil tedaj šele v povojih, gotovo ne bi bilo v prid, čeprav bi jezero izpraznjevali le pozimi, ko tedaj še ni bilo turistične sezone.

Vodo iz jezera bi speljali po predoru, ki bi ga izkopali skozi gore do Frapetna v dolini Soče, približno 300 višinskih metrov nižje, kjer bi bila elektrarna z močjo 135 kilovatin in ki bi dala na leto kar 410 milijonov kilovatin ur elektrike v sušnem zimskem času.

Ker ni denarja, je strah odveč

Kljub lakoti po elektriki pa so takšni načrti vzbudili nasprotovanje. Po časopisih so bili objavljeni protesti društva muzealcev in konservatorjev, ki so se oglašili v imenu Bohinjcev in v obrambo turizma. Poslanici republiške skupščine so zastavali poslansko vprašanje itd. Nadaljnje takšne načrte je sklenil predsednik tedanjega slovenskega Izvršnega sveta Boris Kraigher z izjavo za tisk. Dejal je, da je razprava o graditvi Bohinjske hidrocentralne pretirana in lahko tudi škodljiva. Zavedati se je treba, da za gradnjo novih hidrocentral v Sloveniji ni denarja, ker je zvezni izvršni svet določil, da se sme letos zvezni investicijski kredit uporabljati razen v kmetijski izključno le za dograditve že začelih objektov. Strokovnjaki elektroenergetskega sistema in organov za projektiranje elektrarn imajo glede na to precejšnje pomanjkanje čuta odgovornosti in resnosti v teh stvareh. Izkoriščajo dejstvo, da smo imeli letos zaradi nizkih voda velike težave, in skušajo izvajati nekaj politični pritisk. Obenem pa vsiljujejo predvsem gradnjo bohinjke centrale. Čeprav strokovnjaki zagotavljajo, da je gradnja bohinjke centrale najbolje pripravljena, to ni res, ker so z njo povezana vprašanja, ki jih drugod ni. Prvič pomeni ta centrala resen poseg v naravo in v turizem. Taka centrala bi spremenila podnebne razmere. Jemala bi tudi določene količine vode iz savskega porečja in bi jo dovajala v soško, kar pomeni konec koncev jemanje vode črnomorskomu porečju in dovajanje vode intranskentu. Gre za minimalne količine, ki pa so vendarle boljše, da o tem ne more odločiti republiška skupščina ampak le zvezna. Bolj pravilno bi bilo, da bi se odgovorni organi elektroenergetskega sistema lotili uresničevanja bolj dogmatičnih načrtov. Kar pa zadeva akumulacijske centrale, pridejo v obzir Ljubna na

Pohorju ter Idrija in morebiti še Planinsko polje. Razen tega je za celotni elektroenergetski sistem najvažnejša, da dokonča obstoječo centralo na Dravi, Savi, predvsem pa termocentralo Šoštanj. Ker ni denarja, je strah pred graditvijo bohinjke centrale odveč.

Ves razvoj bohinjke centrale je razviden iz odgovora na poslansko vprašanje dr. Mihe Potočnika v slovenski skupščini, na katerega je marca 1954 odgovoril v imenu Izvršnega sveta dr. Marijan Brečelj. Dejal je, da je Italija že pred vojno izdelala načrt za to centralo in je jugoslovansko vlado celo prosila za koncesijo.

Leta 1952 so se začela na tem območju raziskovalna dela v okviru elektroenergetskega sistema in so jih nadaljevali tudi leta 1953, ko so začeli izdelovati idejni načrt. Ta raziskovalna dela so začeli v okviru vodnogospodarskih raziskav, vendar izvršni svet ni dal konkretnih naloge za izdelovanje načrtov za to hidrocentralo.

Načrt je bil všeč Italijanom

Gospodarski odbor slovenskega izvršnega sveta pa je že na seji 13. junija 1953 sklenil, da je treba Bohinj odstraniti s spiska Yougoexporta, enakega mnenja je bil tudi gospodarski zbor zvezne ljudske skupščine. Vendar pa so na tej seji sklenili, naj se nadaljujejo raziskovalna dela, vendar v splošnem okviru za ugotovitev možnosti za gradnjo električnih central v Sloveniji. Ko je Elektrotehnično društvo leta 1954 predlagalo, naj bi začeli z gradnjo te centrale, je izvršni svet predlog odklonil in opozoril Elektroinženjem te hidrocentralo.

Zimska elektrarna suša je odmevala tudi v triurni razpravi v odboru za gospodarstvo zveznega zbora, ko so februarja razpravljali o zveznem družbenem planu za leto 1954. Slovenski poslanec Marijan Brečelj je predlagal, da bi bilo potrebno dati za graditve naših elektroenergetskih objektov denar tudi iz splošnega kreditnega sklada. Brečelj je tudi zaprosil zvezni izvršni svet in Zvezni zavod za planiranje, da bi predložila poročilo o investicijah v elektroenergetsko na račun Organizacije združenih narodov.

Denarja pa ni primanjkovalo samo za nove elektrarne, ampak tudi za obnovno obstoječih. Tako se je parna elektrarna Brestanica tedaj pritoževala, da ji družba, ki jo desetletnemu obratovanju ne vrača niti toliko, kot sama elektrarna plačuje za amortizacijo.

Elektrogospodarstvo kot javna služba

Januarja 1954 je Zvezni izvršni svet izdal uredbu o ustroju jugoslovanskega elektrogospodarstva.

Ta uredba o skupnostih elektrogospodarskih podjetij je poudarila, da je preskrbovanje porabnikov z električno energijo javna služba, ki jo opravljajo podjetja za proizvodnjo, prenos in prodajo električne energije. Uredba je tudi določala, da se morajo tovrstna podjetja obvezno združiti v skupnosti elektrogospodarskih podjetij. Namen združitve je bil tudi razširitev elektroenergetskega sistema in elektrifikacije. Uredba je določala, da ustanovi skupnost republiški izvršni svet, če pa naj bi se združila podjetja različnih ljudskih republik, pa Zvezni izvršni svet. Skupnost sklene z združenimi podjetji pogodbe o nakupu in prodaji vse električne energije. Najvišje cene, po katerih lahko skupnosti ali distribucijska podjetja prodajajo elektriko podjetjem posameznih gospodarskih panog, je določil republiški izvršni svet.

Odstotek dobička, ki ga mora skupnost prenesti v svoj rezervni oziroma investicijski sklad, je moč določiti tudi z republiškim družbenim planom.

S to uredbo so prenehali veljati dotodanji elektrogospodarski sistemi in obračunski centri — na način, ki ga je določil republiški izvršni svet.

Državne elektrarne Slovenije so se konec januarja 1953 prelevile v Elektroenergetski sistem Slovenije, maja 1954 pa se je 26 slovenskih elektrogospodarskih podjetij z odlokom izvršnega sveta ljudske skupščine ljudske republike Slovenije združilo v Elektroenergetsko skupnost Slovenije s kratko ELES, ki je prevzela vse premožnje, pravice in obveznosti prejšnjega podjetja.

Ilija Popit

Ekologija, energetika, ekonomika, politika

Koliko ljudi lahko preživi Zemlja?

Črnogledi pravijo, da nas bo že leta 2000 preveč

Od našega bruseljskega dopisnika

»Ali človeštvu grozi lakota?« To vprašanje pogosto zasledimo v razpravah o prihodnosti človeštva in je tesno povezano z vprašanjem rasti prebivalstva; slednjim smo se že seznanili in videli, da je rast prebivalstva v nekaterih deželah lahko koristna in zaželjena, v drugih pa ne.

Problema rasti prebivalstva zato ni mogoče reševati s kakim vseobčim receptom. Prav tako je težko odgovoriti na vprašanje, koliko ljudi lahko Zemlja preživi, ker so razmere v posameznih območjih sveta zelo različne. Optimisti trdijo, da 30 milijard ali celo več, črnogledi pa pravijo, da bo že 7 milijard leta 2000 preveč. Prvi pričakujejo, da bomo podvojili obdelovalne površine in morda celo potrojili pridelek s tehnološkim napredkom v kmetijstvu.

Rimski klub se s tem ne strinja in napoveduje, da se bo svet že pred letom 2000 zmašal v brezupnem položaju, če bo prebivalstvo naraščalo po sedanjih stopnjah, pa čeprav bi podvojili obdelovalne površine.

Omejenost obdelovalnih površin

Rimski klub navaja v knjigi »Meje rasti«, da je po zadnjih ocenah na svetu okoli 3,2 milijarde hektarov, primernih za obdelovanje. Približno polovica te površine je že obdelana. Leta 1970 je prišlo 0,4 ha orne zemlje na prebivalca. Po ocenah ameriških strokovnjakov bi morali doseči 0,9 ha, da bi odpravili lakoto.

Obdelovalne površine pa se bodo v prihodnjih desetletjih — po mnenju rimskega kluba — zaradi zazidave zmanjšale za okoli 800 kvadratnih metrov na prebivalca. Tako poročajo, da v Kaliforniji pokrijejo z betonom 95 ha orne zemlje na vsakih novih tisoč prebivalcev.

Erozija je drugi dejavnik, ki zmanjšuje obseg obdelovalnih površin. Tem hujska je tam, kjer nepremišljeno sekamo gozdove in spreminjamo travnike v njive. Po poročilu FAO erozija ogroža več kakor polovico obdelovalnih površin na svetu in ponekod odnese vsako leto centimeter vrhnje zemlje. Zlasti hudo je v Afriki, kjer živina izglodava travo do tal, in tako propade vsa ruša, ki veže prst. Na nekaterih območjih se Sahara širi tudi po 40 km na leto. V Franciji ugotavljajo, da je erozija načela 5,5 milijona hektarov ali trinajstino orne zemlje. Domnevalo, da se je podnebje v delu Brazilije spremenilo iz vlažnega v napol suho zaradi erozije v porečju Amazonke. Iz enakih vzrokov je verjetno nastala puščava na Kitajskem.

Preden je človek začel gospodariti po Zemlji, so reke nanesle v morje okrog 9,3 milijarde ton prsti na leto, zdaj pa je gre v morje okoli 24 milijard.

Velika vlaganja v zemljo

Čeprav bi teoretično lahko podvojili obdelovalne površine, je veliko vprašanje, ali bi to finančno zmogli. Za pridobitev novih obdelovalnih površin bi morali namreč vložiti — po ocenah FAO — povprečno 1150 dolarjev na hektar. Tolikšne naložbe bi svetovno gospodarstvo težko zmoglo. Poleg tega bi potrebovali za hitrejšo obdelovanje podvojenih površin kar 1,2 milijarde ton umetnih gnojil. FAO ugotavlja, da bomo leta 2000 porabili okrog 100 milijonov ton na leto. Tako velikanski količine gnojil pa ne bo lahko pridobiti, saj že zdaj primanjkuje fosfatov. Zaradi izkoriščanja čedajne revnejših rudnin so se cene umetnih gnojil, ki so za revne dežele že zdaj previsoke, še dvignile. Veliko vprašanje je tudi, od kod zagotoviti dovolj vode na pravem kraju in o pravem času. Nekateri pridejki že sedaj niso toliko vredni, kolikor stane zalivanje, če bi vodo računali po dejanskih stroških.

Zahrnanost in prestitost

Upoštevatni je treba tudi, da intenzivno kmetijstvo zahteva veliko energije za pogon kmetijskih naprav in strojev in za prevoz. Prav energetska bilanca pa zbuja čedalje hujske skrbi. Vse to zahteva čedalje večja vlaganja za povečanje pridelka. Za 34 odst. večjo svetovno proizvodnjo hrane v letih od 1951 do 1966 se je poraba pesticidov povečala trikratno, poraba dušičnih gnojil za 146 odst., stroški za kmetijske stroje za 63 odst. itd.

Ti podatki kažejo, da so sicer možnosti za širjenje obdelovalnih površin in intenzivnejše kmetijstvo, vendar so povezane z mnogimi težavami in nevarnostmi. Taylor ocenjuje, da bi svet tehnično zmogel pridelati do-

volj hrane za 7 milijard ljudi ali celo več. Vendar pa je težko verjeti, da bi se spričo političnih, gospodarskih in socialnih nasprotij v svetu posredilo pravočasno zagotoviti dovolj hrane za vse ljudi.

Bojazen zbuja predvsem podatki o kmetijski proizvodnji v nerazvitih deželah. Poraba hrane na prebivalca se v nerazvitih deželah ni spremenila že od leta 1936 dalje, medtem ko se je v razvitih deželah povečala za okoli 30 odst.

Odrasel človek potrebuje na dan najmanj 2350 kalorij in 70 gramov beljakovin. Dejanska poraba pa se v nerazvitih in razvitih državah giblje zelo različno:

	kalorije	beljakovine
povprečna dnevna potreba	2350	70 g
dejanska poraba:		
razviti	3000	80 g
nerazviti	2200	55 g

Podatki o tem, da so razvite dežele povečale proizvodnjo ob zmanjšanju kmetijskih površin, medtem ko so nerazvite dežele povečale proizvodnjo predvsem s širjenjem obdelovalnih površin, kažejo, da bi bilo problem prehrane mogoče rešiti, če bi odpravili nerazvitost. Zaostalo ekstenzivno kmetijstvo v nerazvitih deželah ogroža obdelovalno zemljo s spremljanjem prevelikih površin pašnikov in gozdov v malo donosne njive. Za razmeroma kratko obdobje se pridelek sicer poveča, vendar pa erozija pospešeno uničuje velike površine.

Če bi hoteli, da bi bili vsi ljudje ustrezno prehranjeni, bi morali v tridesetih letih potrojiti pridelek. Kaže, da bo možno zadovoljiti potrebe po žiti, težko pa bo zagotoviti zadosti beljakovin. Beljakovine so nujno potrebne, ker so iz njih sestavljena mišice. Posledice stalnega pomanjkanja beljakovin so oslabelost, utrujenost, duševna zaostalost in včasih tudi smrt.

Pomanjkanje beljakovin

Rastline imajo na splošno bolj malo beljakovin. Največ aminokislilin, ki jih potrebuje človekovo telo, je v mesu, ribah in jajcih. Vendar pa so živalske beljakovine zelo drage. Če bi hoteli v revnih deželah zagotoviti samo nujno potrebne živalske beljakovine, bi se prehrana njihovoga prebivalstva podražila kar za dve tretjini. Kljub pomanjkanju beljakovin na svetu pa v razvitih deželah krmijo živali s oljnimi pogačami, z ribjo moko in še zlasti s sojo, bogato z beljakovini.

Indija in Pakistan sta se leta 1965 znašla v zelo težavnem položaju in napovedi o zmogovitnem pohodu lakote so se začele vrstiti. Do katastrofe na srečo ni prišlo zaradi boljše letine v naslednjih letih, zlasti pa zaradi setve visokorodnih riževih in pšenčnih vrst. Vendar pa visokorodne vrste zahtevajo velika vlaganja, predvsem pa veliko vode in gnojil. To pa omejuje možnosti, da bi jih razširili v revnih deželah.

Z uporaba novih visokorodnih vrst so se svetovne zaloge povečale s 33,9 milijona ton v letu 1968 na več ko 42,9 milijona v letu 1968 in 66,5 milijona ton leta 1970. Ti podatki sicer nekoliko pomirjajo, saj kažejo na izredne človekove sposobnosti, da odvrne nevarnost, kadar se z njo sooči. Vendar pa se nanje ne bi smeli prelahkomiselno zanašati in odlašati z ukrepi. Ti spodbudni uspehi še zdaleč niso dokončno odvrnili nevarnosti, da bo smrt reševala vprašanje presežnega prebivalstva.

Položaj glede prehrane je vsekakor težaven in ga ne gre podcenjevati. Vendar pa tega vprašanja z ustavitvijo rasti prebivalstva ni mogoče rešiti. Rešeno bo, ko bomo prestolili prepad med razvitimi in nerazvitimi. Dokler bo ameriški pes pojedel več hrane kakor revni Indijec, ni mogoče govoriti o absolutnem pomanjkanju hrane.

Rimski klub ostaja s svojim poročilom »Meje rasti« na površini in priporoča v korist razvitoga sveta ustavitvijo rasti prebivalstva in stopnjo gospodarske rasti, ki bi ohranila sedanjost ureditev sveta. Z ustavitvijo rasti ne bi odpravili vzrokov, ampak bi se spravili le nad posledice. Zakaj tako hitra rast prebivalstva kakor pomanjkanje hrane sta posledici revščine in zaostalosti velikega dela človeštva.

Zatorej problema prehrane ni toliko tehnično kolikor politično vprašanje, ki zahteva čim hitrejšo odpravo nerazvitosti v svetu. Te zahteve pa kapitalizem kot preživel družbena ureditev ne more izpolniti, saj bi s tem uničil samega sebe. Zato je usoda sveta odvisna predvsem od tega, kdaj se bo človeštvo posredilo orestiti preživel oblik družbene ureditve — od suženjstva prek feudalizma do kapitalizma — ne pa toliko od pretežno tehničnih rešitev, ki jih ponuja Rimski klub.

Boris Verbič

Prejeli smo

Iz Prešernove kuhinje

Malo pred letošnjim slovenskim kulturnim praznikom so mi s Prešernovega sklada sporočili, da mi je ta ustanova namenila podeliti eno izmed svojih nagrad. Nagrado sem zavrnil. Svar je s tem po uradni plati urejena. Rad pa bi ob tem primeru osnežil svoje že večkrat doslej izražene trditve, da v našem kulturnem prostoru deluje modernistična klika. Zato na tem mestu objavljam nespremenjeno pismo, ki sem ga omenjeni ustanovi poslal v odgovor kot utemeljitev svoje odločitve.

Spoštovani tovariš tajnik,

danes sem prejel Vaše sporočilo, da mi je Prešernov sklad namenil podeliti eno izmed svojih letošnjih nagrad v znesku 15.000.— din za pesniško zbirko PESMI O NASIH DNEH.

Za sporočilo se Vam najlepše zahvaljujem. Rad pa bi Vam sporočil sledeče s prošnjo, da stvar posredujete upravni odboru sklada:

Če bi nagrado sprejel, bi s tem pristal predvsem na uradno razvrstitev svoje zbirke SREDNJEVEŠKE BALADE, ki je prav tako izšla v preteklem letu in ki bi bila v mojem primeru edina primerna, da se nagradi; delo je novo in je bilo v javnosti dobro sprejeto. PESMI O NASIH DNEH so le preurejeni, že tretji ponatis izbora iz mojih prejšnjih pesniških zbirk, brez novih pesmi, ki bi nastale v zadnjem času. Nagraditev tega izbora in ne SREDNJEVEŠKIH BALAD bi razglasila javnosti, da so le-te tako slabe, da ne zaslužijo niti male nagrade Prešernovega sklada, kar je precej huda oznaka, saj so to nagrado prejele v zadnjih letih ried drugimi celo knjige Tomaža Salamuna, Franceta Forstneriča, Jožeta Snoja, Rudija Seliga in podobnih.

S sprejetjem navedene nagrade bi pristal prav tako na razvrstitev vsega svojega dosedanjega pesniškega dela. PESMI O NASIH DNEH so namreč izbor iz mojih zbirk: PESMI STIRIH, PRVA JESEN, CASOPISNI STIHI in iz obširnega dodatka pesmi v izboru SEMAFORI MLADOSTI. To se pravi, da knjiga PESMI O NASIH DNEH, ki naj bi jo nagradili, pred-

stavlja domala vse moje dosedanje delo, imam pa že 44 let. In nagradili naj bi jo z nagrado, ki je namenjena za spodbudo mlajših talentov ali za posamezna uspešna dela iz tekočega ustvarjanja starejših umetnikov. Če bi nagrado sprejel, bi s tem priznal, da je vse moje delo vredno komaj toliko kot posamična dela Salamuna, Snoja in podobnih, ki ste jih v preteklih letih nagradili z istim priznanjem. (Nekateri književniki so sicer doslej že pristali na tako tretiranje, toda to je stvar njihove presoje svojih kvalit. Jaz ne pristajam.) Če je Prešernov sklad torej hotel nagraditi pesmi, ki jih zajema izbor PESMI O NASIH DNEH, je imel za to lepo priložnost v letih 1953, 1955, 1960 in 1963, ko so izšle zgoraj navedene zbirke. Nagradjevanje istih pesmi zdaj po desetih letih od njihovega zadnjega nastopa je navadno norčevanje. Če pa so bile v vseh teh letih vse moje knjige toliko slabše od drugih, nagrajenih, da niso nikdar prišle v poštev, potem teh verzov ni treba nagradjevati niti zdaj, ko je celotno od takrat nagrajenih zbirk vsaj pol že popolnoma pozabljenih.

Morda bo kdo pomislil, da sem pač preobčutljiv in da vidim slabe namene tam, kjer jih sploh ni bilo. Zal moram reči, da sem seznanjen s potekom dela izbirne komisije in da je razen njenega predsednika Janka Kosa imela prav te namene. In če že ni imela namenov, ki jih je težko dokazati, tudi če so na dlani, potem je, oziroma, bi vsaj njihovo barantanje imelo za posledico dejstva, ki sem jih navedel. Na odgovornih mestih mora človek vedeti, kaj dela, sicer ne bi smel biti tam, kjer je.

Izbirna komisija v sestavi Janko Kos, Matjaž Kmecl, Niko Grafenauer, Andrej Inkret in Rudi Seligo (kot zastopnik upravnega odbora) je bila kot celota popolnoma neprimerna za del svoje naloge, to je za izbiranje med realistično usmerjenimi deli, kamor sodi tudi vse moje ustvarjanje. Medtem ko sta prva dva člana sicer še kar zmerna zagovornika modernističnih smeri, so zadnji trije prav zagriženi in nestrpni pristaši protihumanistične avantgardne zagnanosti, ki priznavajo samo sebe in svoj krog. Drži sicer, da imajo za to vso pravico, ven-

dar pa prav tako držijo, da zato niso primerni za zadolžitve, ki zahtevajo vsaj tolerantne, če že ne povsem nepristranske presojevalce. Če bi sprejel nagrado, bi jim s tem priznal merodajnost in pristojnost v tej zadevi. Na to pa ne pristanim. Obratno: protestiram! Prešernov sklad je naredil hudo napako, da je dovolil prevladati v komisiji tako pristranskim ljudem. Protestiram proti potuhi, ki jo oblast na ta način daje privilegirani klikli! Da ji daje potuho in oblast, s katero zatira druge!

Razen tega je z izjemo Janka Kosa moje mnenje o umetniški in tudi siceršnji strokovnosti teh ljudi, ne glede na smer, v kateri se udeležujejo, tako neugodno, da bi mi bilo osebno pod čast, če bi dovolil, da o mojih delih merodajno sklepajo tako šepave literarne osebe. Pravzaprav mi je njihovo slabo mnenje o mojih delih prej v čast kot ne.

Iz navedenih štirih vzrokov predvideno nagrado za PESMI O NASIH DNEH dokončno odklanjam. S takimi ljudmi, kot so Grafenauer, Seligo in zlasti Inkret, ne maram imeti nič skupnega, tudi če bi spremenili svojo odločitev v prid SREDNJEVEŠKIM BALADAM. Tudi če bi to storil upravni odbor sklada, nagrado že vnaprej zavračam. Ne maram namreč govorice, da sem si jo tako ali drugače izsilil.

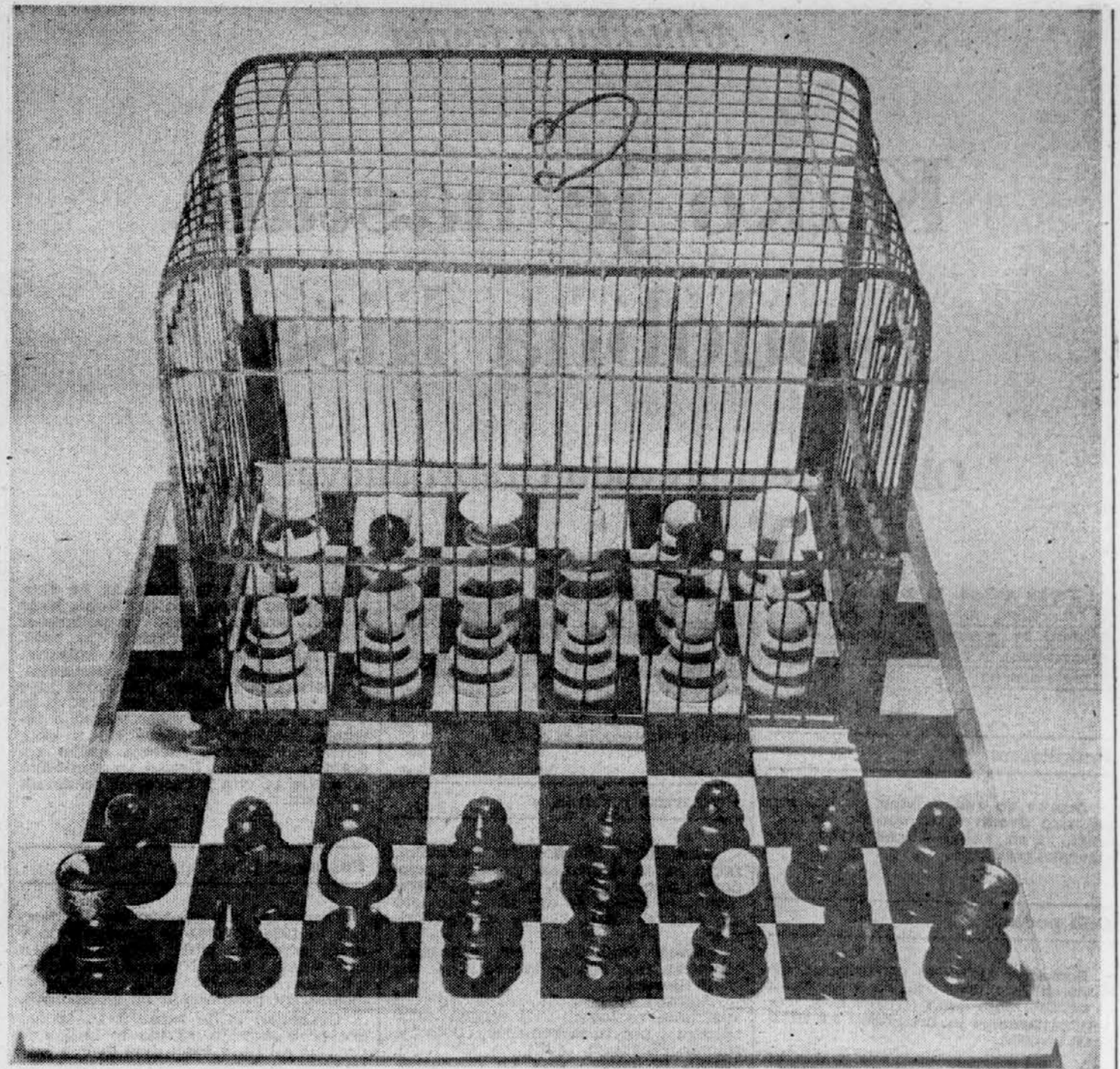
Po mojem bi morale biti nagrade v priznanje in veselje vsaj tistim, ki jih prejmejo, ne pa takó, kot je z mano. Toda na to je treba misliti prej in postaviti na odgovorna mesta poštenjake, ne pa kulturniške kramarje in klikarje, ki se o nagradah menijo po principu »daj-dama«.

Znano je, da upravni odbor sklada v glavnem samo potrjuje predloge posameznih komisij, saj ne more imeti podrobnega pregleda nad vsemi področji. Vem tudi, da mi je bil v mojem primeru naklonjen. Zato se vsem najlepše zahvaljujem.

Pa brez zamere.

S tovariškimi pozdravi!
Janez Menart

Za bralece »Delo« se nekaj kratkih pozdravim. Komisija, o kateri govorim, je lani nagradila med pesniškimi deli samo Tomaža Salamuna za zbirko BELA ITAKA. Pesmi v njej so takšnele:

Fotokarikatura Staneta Jagodiča

EFETA-

strast, dež, plin
mah sinjine, temne pesmi orlovo
steza smrti, bele jate kril
gore poletja, mama

bober, gluhi, bič
mrzla usta polže, mrož mornarjev
strašno branje, barva strupa
strašni sneg lahti

tih daritev, belo kopno
poltester, plavi visoki grmi
meč, per, blišč
pila kače, nepotešeni

Letos pa je omenjena komisija nagradila Tauferjevo zbirko PRIGODE. Iz nje navajam za primer eno izmed tistih, ki so v najboljšem razdelku:

KOLOBAR

kolobarna luna
kolobarne oči
svitek razuma
kolobarna kri
pušča koloteč
kolobar koleša
kolobari v nebesa
kolobar sneč
zvit v jedru
kolobarik razpolovljen
prozorno an ban ven
kolobari po svetu

Ze iz nagraditve teh dveh knjig je dovolj razvidno, kakšen literarni okus ima komisija, ki jih je predlagala. Iz dolgoletnega javnega nastopanja članov te komisije je bilo to popolnoma razvidno tudi že prej. Nastaja torej vprašanje, kdo je vse te ljudi tako si-

stematično izbral. V zadnji instanci, seveda posredno, postavlja komisijo skupščina SRS. Je že tako, da tisti, ki izbira komisijo, določa vsaj načelno smer njenih odločitev. Po zdravi pameti bo odločil seveda tako, da bo podprl takšne odločitve, ki se bodo strinjale z njegovim svetom in z njegovimi željami. Ali naj iz tega sklepamo, da je avantgardistična usmerjenost v umetnosti, ki je tudi sicer, ne samo v tem primeru, očitno vsestransko protežirana, da je torej ta usmerjenost tista, ki si jo želi naša družba? Če je temu tako, potem si jaz od take družbe ne želim ne časti ne denarja.

Janez Menart

Bojan Štih

Druga Faustova improvizacija Margueriti

Nadaljevanje in konec druge improvizacije

Mefistofeles: Čudne misli. In to na potovanju po Carniolu, ki si jo hotel preučevati kot poseben sistem zgodovinskega in skupinskega bivanja ljudi.

Faust: Domnevam, kam meriš. Krčmarica tega nemarnega gostiča bi lahko bila Juduškina sestra. Je model, ki išče avtorja.

Mefistofeles: Ravnokar si dejal, da je umetnik predstavnik človekove ustvarjalnosti? Mar se v tej trditvi ne izraža romantična glorifikacija umetnika in umetništva?

Faust: Ne. Ko omenjam umetnika ustvarjalca, mislim tudi na ustvarjalnost žene — matere, kneta — seljaka in znanstvenika — raziskovalca. Mislim tedaj na veliko igro med človekom in naravo, na igro, ki je v njej vsa skrivnost in poezija sveta. Mislim na materinstvo žene, ki seme življenja s svojo ljubeznijo in potrpežljivostjo izoblikuje in donosi v človeško bitje; mislim na kneta orača in seljaka, ki z delom in znojem v boju z zemljo in vremenom iz semena vzgoji hrano za človeška bitja; mislim na znanstvenika raziskovalca, ki iz kilice duhovne analize, fantazije in primerjavne poustvari novo podobo sveta in z odkritjem neznanosti možnosti nadaljuje možnosti življenja v mrtni naravi sveta. In ob vseh teh seveda mislim na umetnika, ki iz pesniškega privida in iz fantazijske, duhovne in čustvene kilice ustvari umetnino — nov svet, ki ga dotlej ni bilo,

a ki po njem — umetniku in zaradi njega — umetnika biva dalje v zgodovini. Vrednost ustvarjalnih naporov matere, kneta, znanstvenika in umetnika je kajpak vrednost dela, ki intinimo duži človeka in naravo, se reče duži v celoto — naravo v človeku in človeško v naravi. Pristati na podrejeno, nesvobodno in mehanično izdelovanje predmetov materialne porabe in vladanja, pomeni izključevati se iz okvirov narave in človekove ustvarjalnosti.

Mefistofeles: Pekoč živi in se naseljuje z ljudmi, ki urednjujejo samega sebe v predmetih. To vem.

Faust: Tudi Juduška je prerok predmetov, denarja in oblasti. In zdaj, ko potujeva z Marguerite po Carniolu, je vzbudilo najino pozornost nenavadno dejstvo, da tod umirajo ljudje s svojimi bogatimi, a tudi revnimi predmeti v rokah in da je vrednost teh predmetov moč izmeriti z velikostjo osmrtnih in nagrobnih spomenikov. Zdi se mi, da večina umirlih nese s seboj v nebo ali v pekel, najljubše predmete svojega življenja.

Mefistofeles: Kar zadeva pekel, lahko potrdim Faustovo slutnjo. Večno pogubljeni prebivalci Carniole so v stoletjih spremenili pekel v ogromno skladišče njihovih predmetov, blaga in robe. Ves pekel se smeje komičnim prizorom, ko gleda prihajajoče umrle Carniolčane, kako prinašajo s seboj v kraj večne kazni in večnega trpljenja — omare, skrinje, avtomobile, hladilnike, diplome in odklopanja, jahte, vile in weekend hišice, literarne nagrade in loterijske srečke. Nekdo je nekdo prinesel s seboj celo

vse statute svoje komune. Še sto let in brezkončni prostor pekla bo prenapoljen s carniolsko robo. In kolikor sem poučen je isti hudčič tudi v nebesih.

Faust: Ne znižuj z anekdotami — čeprav odsevajo resničnost — najinega razgovora o biti in o bistvu posameznih človeških družb in zgodovinskih struktur.

Mefistofeles: Prav pa spet o svobodi.

Faust: Kar vem o sebi, je le to, da želim ostati svoboden. Zato iščem odrejeno in opredeljeno pojmovanje svobode in ne sprejemam določil, ki trdijo, da je vse, kar ni svoboda, nesvoboda. Dokler bomo živeli v predmetno-denarnem svetu Golovljovih, bodo veljale besede Salykova-Sčedrina o ruski svobodi: »Mi živimo povsem svobodno, to je, živitarimo, lažemo in gobeždamo kar tako, brez vsakih idej.« (Prev. VI. Levstik). Dobro poznam to svobodo, ki je seveda ne—svoboda. Tudi na potovanju po Carniolu sem opazil čudno, a vtrajno naklonjenost ljudi — predmetov do te ne—svobode. Sicer pa sem videl podobne pojave v nemških deželah, v andaluzijskih gorah se je tej ne—svobodi poskušal upreti hidalgo iz Manče, a mladi danski princ je na obalah Ska-geraka in Kattegata izkrvavel v boju proti tej grozljivi svobodi, se reče ne—svobodi. Mefistofeles, razumi vendar, da se upiram troji razlagi svobode z isto svobodnostjo, kot se upiram predmetnemu svetu gospode Golovljovih, kajti pomnim don Kihotove besede: »Srečna doba in srečni tisti vekovi, ki so jim stari vzdeli ime zla-

ti, pa ne zategadelj, ker bi se v njih zlato, ki se v naši železni dobi tako ceni, pridobivalo brez truda, marveč zavoljo tega ker tedaj tisti, ki so v njih živeli, niso poznali besede tvoje in moje.« (Prev. N. Košir, I. zv. str. 89).

Mefistofeles: Ne boš ubežal mojemu vprašanju o svobodi. Kajti, kar trdim, niso besede razlage, marveč je le razkrivanje golih dejstev. To pa je čista matematika, ki nima nikakršne zveze s kakršnokoli ideologijo ali pa moraliko.

Faust: Nesprotujem kakršnekoli »matematičnemu« razkrivanju dejstev. Kajti zavedam se preproste resnice: človek mora v svoji individualni in družbeni zavesti prebrati socialni model Golovljovih. Razveljaviti ga mora tako, da bo prenehal prodajati in kupovati delo, pri tem pa je povsem vseeno, ali se ta kupoprodaja uresničuje v okvirih zasebnolastniških ali pa etastično-družbenih odnosov. Tudi don Kihotova norost je tedaj ukinjena la-sništva, nasilja, krivic, duhovne in materialne bede. Verujem v konec lastništva in v zlati vek brez mojega in tvojeja. In če sem navedel Gospoda Golovljove, sem to storil zategadelj, ker nam umetnost kaže na možnosti poti iz labirintov predmetolastniškega sveta. Pravim na možnosti, kajti svoboda je način življenja in ne zakonsko pravna kategorija.

Mefistofeles: In ti se bojuješ za svobodo tako, da ljubiš Marguerite? Mar ni ta vajina pot po kolovozih Carniole — zakaj ne potujeva po vzgladu bogatih, srednje bogatih in ne preveč revnih Carniolčanov po urejenih švicar-

skih kantonih — nekakšno nizanje ljubzenskih dogodkov in pripetljajev? Ne boš se odresil z ljubeznijo! V ljubezni ni svobode!

Faust: Pekoč mi tedaj odreka ljubezen.

Mefistofeles: Ne, dovoljujejo!

Faust: Vem, določila o ljubezni v najinem kontrastu ni. Toda v tej ljubezni je moja svoboda. Besede z Marguerite me rešujejo. Z njimi, tudi z njimi se rešujem pred brezdušnostjo sveta. Pred hudičem. Zato bom spremenil tiste dele legende, ki govore o Marguerite.

Mefistofeles: Tvoja ljubezen je pravzaprav grešno razmerje.

Faust: Moja ljubezen je greh v očeh le tistih ljudi, ki so nesvobodni in ne morejo grešiti. Zato me osrečuje. Spominjam se prvega srečanja z Marguerite v Sartoriusovi kleti. Sedeli smo z glumaci, ki so pravkar odigrali nek filozofski traktat kot komedijo molčanja in gibanja. Marguerite je sedela nasproti mene. V črni obleki. Vsa svetla in prežeta od mladosti. Dolga kita plavil las je bila prevezana z belo pentljo. Po črnem žametu obleke so bile razpredene nekakšne srebrne niti. Zdelo se mi je polna nežnosti in miline, jaz pa nisem vedel, da je tisto jutro pred najinim prvim srečanjem pustila sled svoje glave in svojih solz na biazni mestnega bakroreza in grafika. (Oprostito Marguerite, da sem povedal Mefistofelesu to zgodbo, ki pa je zanjo vedel že takrat, ko se je dogajala. To je pač prednost pekla). In vendar ljubim Marguerite in ne lepe Helene, ki me ne privlači.

Mefistofeles: To so besede mladost-

nika in se ne prilagajo Faustu, ki je zastavil svojo dušo zato, da bi poskušal razkriti bistvo narave in živega v njej.

Faust: Postajajš moralist. Konkordat, ki je absoluten pedagoške akademije.

Mefistofeles: Najin dialog nima konca. Kontrakt pa je jasen. Izgubljen si.

Faust: Argument, ki sem ti ga predstavljal z romanom Gospoda Golovljovi, te je porazil. Podoben si političkom, ki so podnevi zaskrbljeni zaradi živih in skritih besed med ljudmi, a ponoči ne morejo spati zaradi vznemirjenosti pred se nerojenimi besedami pesnikov.

Todaj pa je, Marguerite, moj dobri sogovornik Mefistofeles vstal in nerovno ugasnil dunihiko v pepelniku. Ko pa je že bil pri vratih, se je zamajal in rekel, da naju bo prihodnji teden sprejel veliki mag in prvi alkimist Carniole na gradu Miramar. Zal ne boste smeli z menoj, kajti veliki mag in prvi alkimist ljubi samo svojo ljubezen in zaničuje ljubece, ki ljubijo druge, ne pa njega.

Nocoj si želim, da bi vas še videl. A čudno, korak je zastal. Krčmarica, ki razglašala vsako dejanje, če ni po njenem okusu, za greh, je zmogala. Tako bom ostal v sobi in mislil na vas. Preveč vas ljubim, da bi dovolil ponizati vas in sebe pred očmi poniglave lastnice gostišča, v katerem prenočujeteva. Sleep well, darling. Ne vem, zakaj slišim pod taktirko Herberta von Karantana Carla Marie von Webra romantično Povabilo na ples.

Arhitekturna teorija

Kako je nastala sodobna hiša

Ob srbskem prevodu Grabrijanove knjige

Vsaka naloga, ki jo dobi arhitekt, je teoretična, faktučna (ugotavljanje dejstev) in praktična obnem. Če je zanemarjena le ena od teh komponent, je malo uspeha.

Prakticizem

Ceprav so tudi izjeme, se splošno najmanj dvomi v potrebo po praktičnosti, ki se celo tehnokratsko enostransko poudarja.

Goli podatki

Poznamo tudi slab uspeh takih urbanističnih načrtov, ki so v glavnem le ugotavljanje golič dejstev brez teoretične podlage in brez ozira na možnosti izvedbe.

V zvezi z Dušanom Grabrijanom, ki je bil profesor zgodovine na ljubljanski šoli za arhitekturo, so zanimive nekatere ugotovitve Siegfrieda Giediona, ustanovitelja sodobne zgodovine arhitekture: »Danes nas znanstvene metode bolj zanimajo, kot posamezni izidi in »Zgodovinar, ki je oduševljen od življenja svojega časa, piše neuporabno zgodovino zamrznjenih dejstev« (S. Giedion: Space, Time and Architecture, Cambridge, USA 1947).

Arhitekturna teorija

Odgovori na vprašanje; ali je ali ni teoretična razprava povezana z življenjem in ali ni le »debel speh«, sledi vprašanje: ali je teorija oblikovalca potrebna podlaga ali ne, in ali celo ne škodi ustvarjalnosti.

Zgodovina ne pozna pomembnega arhitekta, kiparja ali slikarja, ki se ne bi več ali manj ukvarjal s teorijo. Razen izrazitih individualistov, oblikovalci svojih metod in dogmatov niso ljubosumno skrivali, ampak so jih ustno ali pisмено izročali mlajšim rodovom.

Koliko se je bilo treba ukvarjati s teorijo, je bilo zmeraj odvisno od značaja obdobja. Leonardo Da Vinci, ki je živel v začetku nastajanja novega gledanja na svet, je posvetil raziskavam večino svojega časa. Rafael Santi, ki so mu bila na razpolago dogmatična pionirjeva renesansa, pa je lahko vedel, čeprav tudi njegov škodoviti antiki ni brez pomena. »Renesansa« se v kritičnih obdobjih zgodovine periodično ponavljajo, zaradi drugačnih razmer zmeraj v novih oblikah.

Romantične pravljice

Romantične filmske pravljice o umetnikih, ki naj bi jim ustvarjalnost kar lila iz srca, ki naj bi ustvarjali samo z nekim prirojenim občutkom, lahko da godijo antiteletu ali intelektualno lenih ljudi. To je eden od amerikanizmov, ki so se razpasli tudi pri nas. Mogoče povzročajo take pravljice na področjih, ki spadajo v svet luži, manj trajno škodo. Področje arhitekture pa je od vsega danjšega življenja. Zaradi pomanjkanja teoretične podlage se pojavi cela vrsta posledic, od primerov, ko je moral na natečaju sicer uspešen avtor odstopiti od teoretično pa tudi tehnično nedo-

ganega načrta, čeprav se je ta že izvajal pa do poplave obupno slabo oblikovanih in še slabše postavljenih hiš, da ne omenjam intelektualne kraje, ki se je med že kar preveč praktičnimi arhitekti pri nas neverjetno razpasla.

Predmet posebne razprave so učbeniki, sestavljeni iz nepovezanih in celo nasprotujočih si citatov.

Posmrtna priznanja

Aktualnost, izvirnost ter teoretični, faktučni in življenjski pristop k zgodovini hiše so vzroki, da izhajajo Grabrijanove knjige že dvaindvajseto leto po njegovi smrti, kar je izreden primer.

Sloves Grabrijana kot pedagoga, teoretika in pisca je kmalu segel čez mejo Slovenije.

Bosanci so podprli izdajo knjige z značilnim naslovom »Bosanska arhitektura i put u savremenu« (Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1937). Po svetilu je napisal sam Le Corbusier, ki se je zmeraj rad spominjal, kako je kot mlad fant dvakrat prehodil Makedonijo (»avec le sac au dos«) in se učil od njene bosanski podobne arhitekture. Znatno delež pri knjigi pripada Grabrijanovemu prijatelju iz Sarajeva, profesorju arhitekture Juraju Neidhardtju, preveliko število njegovih načrtov pa je manj v skladu s širšim pomenom knjige.

Makedonci so se zavzeli za izid knjige »Makedonska kuća« (Mladinska knjiga, Ljubljana 1959). V pripravi je slovenska izpopolnjena izdaja, Državna založba jo je sprejela v program za to leto in velik del arhitektov — pedagogov se zavzema zanjo.

Pred kratkim pa so napravili Grabrijanu poklon Srbi s prevodom slovenske izdaje knjige »Kako je nastala sodobna hiša« (Mladinska knjiga, Ljubljana 1959) pod naslovom »Razvojni put naše savremene kuće« (Gradjevinska knjiga, Beograd 1973).

Slovenska izdaja je neopričakovano hitro pošla, zato bo prevod (v latinici) marsikomu dobrodošel, vsaj do ponatisa slovenske izdaje.

Najprej je bila hiša

V vseh Grabrijanovih knjigah najdemo ista trdno odredena izhodišča:

1. *Najprej je bila hiša in iz hiše izhajajo vse druge stavbe za funkcije, ki so se izločile iz zasebnosti in se združile v središču.*

2. *To je hiša za naše razmere, dostopna tudi družinam z majhnimi dohodki, vendar ne v smislu žaljive »socialne«, ampak kljub gospodarnosti, ali pa ravno zaradi gospodarnosti, prijetna in vzpodbudna.*

3. *Funkcionalizem je treba izpopolniti z upoštevanjem psihološke funkcije hiše.*

4. *Ni treba, da je naša dežela provinca in tržišče za kliseje. Raje bi drugim v spodbudo z združljivo bogate kulturne dediščine in naprednega družbenega razvoja razvil: lastno kulturno tradicijo.*

Grabrijan črpa iz preteklosti in nakazuje prihodnost.

Vir iz preteklosti je na eni strani tehnično napredna arhitektura angleške hiše 19. stoletja, ki je bila vzor večini evropskih in delu ameriških arhitektov (ponekod v tekstu pomotoma »ameriška«, ki je Dušan Grabrijan ne obravnava), dalje arhitektura Adolfa

Loosa, Walterja Gropiusa in Le Corbusierja ter Miesa van der Rohe, ki je v treh besedah izrazil gospodarnost kot umetniški izraz: »Manj je več«. Na drugi strani je vir naša kulturna dediščina, dinarska, alpska, panonska, primorska in posebno orientalna hiša v Bosni in Hercegovini, na Kosovu in v Makedoniji, ki je sicer tehnično zastala, funkcionalno, družbeno in oblikovno pa izredno ustreza našim sodobnim željam. Grabrijan smiselno povezuje te vire z razvojem tehničnih možnosti.

Pot naprej

Ceprav je bilo gradivo pripravljeno v letih 1936 do 1941 in izpopolnjeno v prvih povojnih letih, kaže Grabrijan tudi v prihodnost. Njegove teze ob novih smernicah družbenega razvoja v Jugoslaviji pridobivajo na aktualnosti.

Grabrijan si je zamislil to knjigo kot prvo stopnjo. »Tema te knjige je predvsem hiša v času med dvema svetovnjima vojnama. Na tej podlagi ne bo težko napisati knjige o razvoju hiše po drugi svetovni vojni« se bere kakor oporoka.

Knjiga izziva razpravljanje, kar je samo njena odlika. Kdor bi hotel Grabrijanovo teorijo ovreči, mu to ne bi uspelo samo z očitanjem posameznih nasprotij in pomanjkljivosti, ampak bi moral postaviti novo teorijo.

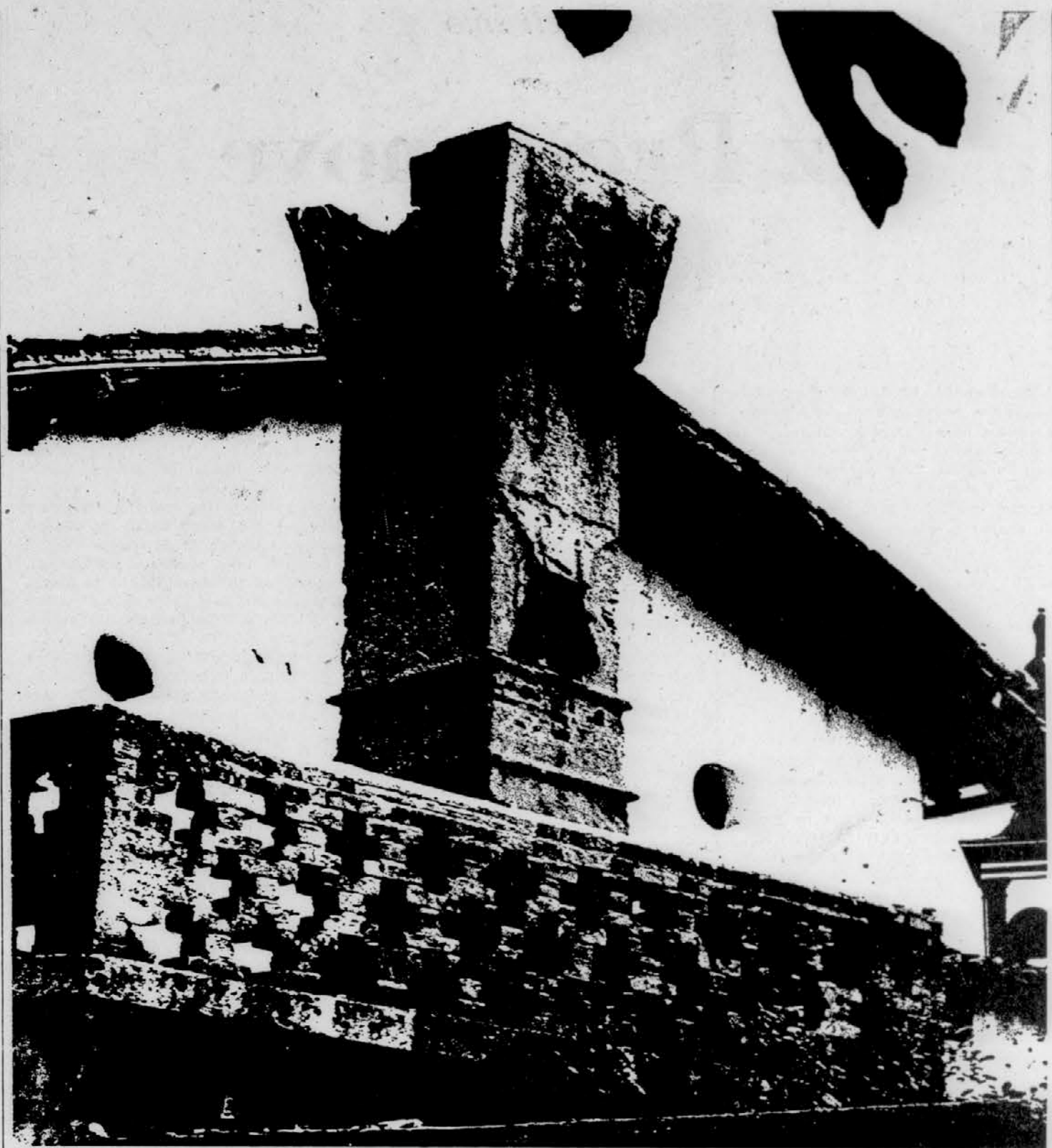
Grabrijan se je že zelo mlad pojavil kot uspešen arhitekt in dobil nekaj natečajev. Toda vedel je, da se arhitektura v nečem bistveno razlikuje od slikarstva: načrt ni končni izdelek, pa naj predstavlja še tako potrebam časa ustrezno zamisel. Predsodki in neugodne razmere lahko preprečijo izvedbo. Zato se je ne le vrgel na teorijo, ampak tudi na poučevanje najprej mladih ljudi, med katerimi je zmeraj nekaj bodočih oblikovalcev, še več pa bodočih naročnikov in nosilcev javnega mnenja.

Nesporna priznanja

Vse Grabrijanove knjige so izšle po njegovi smrti. To je zasluga in smisel življenja vdove po njem, profesorice Nade Grabrijanove. Naletela je na neverjetne težave: naša trgovina, tudi knjižna, rada računa na povprečnost in na izdelke z imeni, ki že (zasluženo ali nezaluzeno) zvone v ušesih; ni mogla računati na pomoč tistih Grabrijanu nenaklonjenih nekdanjih univerzitetnih kolegov, ki so dobili visoka priznanja zato ker znajo pisati; njena stroka je daleč od arhitekture, gradivo pa je bilo še neobdelano. Imela pa je pomoč zvestih prijateljev, v prvi vrsti (poleg že omenjenega Juraja Neidhardtja) profesorja slikarja Zorana Didka in njegove žene, prav tako slikarke; Grabrijanova je vedela, da se ga s spoštovanjem spominjajo nekdanji študentje arhitekture iz njegovih kratkih povojnih let poučevanja na univerzi, ki so danes protagonisti na slovenski arhitekturni sceni (kar kaže Fedja Košir o slovenski arhitekturi v AB št. 14, vendar ne povezuje tega dejstva z Grabrijanom); občutila je zaupanje najmlajšega rodu, saj študentje arhitekture še sedaj iščejo, kje bi dobili kak izvod Grabrijanovih skript za predmet Razvoj arhitekture I.

Človek je rad nadaljeval od tam naprej, kjer je moral Grabrijan nehati.

Marjan Sori

Primorski motu (foto Drago Herman)

Elitniška umetnost

Ker nismo znali opredeliti pojma elitizma v kulturi, smo pogojno tla za še ostrejšo ločevanje med visoko kulturo in množicami, recimo jim kar delavski razred. V primitivnem predočenu lahko postane elitniška vsa tista umetnost, ki zahteva nekaj znanja in zavzetosti. Kot prava umetnost za ljudstvo pa naj bi se namesto nje uveljavilo »razumljivo« amatersko maštvost, povprečni realizem, neproblematično slikanje glasovcev, skratka ves, že davno preživeli arsenal zdanovskih norm. To pa je pot, ki lahko množice dokončno odtrga od njihove zakonite posesti — resnične, angažirane umetnosti.

Visoka umetnost, lahko ji rečemo tudi elitna, vendar v najboljšem pomenu besede, zahteva od gledalca miselno sodelovanje in razgledanost, pa umetnost ga ne poučuje, marveč ga izziva in usmerja v iskanje novih rešitev, ne da mu miru, nakazuje mu le vprašanja — odgovore pa mora iskati sam. Prav v iskanju vprašanj in odgovorov je čar prave umetnosti, pa naj gre za vprašanja čiste estetike ali likovnosti — slej ko prej se pokaže (če seveda mislimo marksistično), da je tudi estetsko vprašanje globoko zakoreninjeno v družbi in njeni problematiki, da od estetskih vprašanj njihovo rešitve tudi družbeno. Seveda zveže niso tako preproste — vendar ima umetniški izziv izjemno radi učinkovita in spletna (sprožanja) asociacije, ki od na videz čisto estetske oblike pripeljejo do zoprnih in manj zoprnih vprašanj človekovega življenja.

Delavski razred je po logiki zgodovinskega razvoja dedič vsega pozitivnega v preteklosti in lastnik, uporabnik in soustvarjalec vsega velikega in lepega, kar nastaja v današnjem času. Zato je njegova neodtujljiva pravica, da zahteva prav visoko, elitno umetnost zase. Tisti, ki bi ga rad krmil z neproblematičnimi nadomestki (žal večina naneh), je odprta pot k še bolj ekskluzivnemu elitizmu.

Po drugi strani pa se moramo zavdati, da je tudi umetnik pripadnik delavskega razreda, proizvajalec in bореc za lepši jutrišnji dan. Tako se srečujemo z nesmiselnimi mnenji in trditvami — delavec, ki proizvajalca neokusne in v bistvu nepotrebne tovarniške znake za (recimo) zastavine avtomobile, je proizvajalec, umetnik, ki ustvarja nove oblike in bogati socialistično kulturo, pa je porabnik, mladane parazit nekje na robu družbe in s krivičnim pečatom elitnika.

Pravzaprav pa sta tako neposredni proizvajalec kot umetnik žrtvi tehnokratskih, menedžerskih manipulacij. Prvemu so odujili umetnino kljub temu, da je njegova nesporna lastnina, drugemu pa so njegovo delo odvzeli in mu dali popolnoma nov pomen in zven, spremenili so ga v prestizno dobrino in celo v sredstvo za utrjevanje družbeno priznanih stolčkov. Ko bo iskali krivice za razmah elitništva, pa jih bo najbrž dobil po glavi umetnik, vendar ne zaradi svoje »proizvodnje«, marveč zaradi pomenov, ki so ji ga pripisovali in dodajali pravi krivici.

Zato elitništva le ne gre iskati med umetniki, »neposrednimi proizvajalci

umetnine, marveč pri prodaji in razdeljevanju pa tudi pri tistih kratkovidnih, ki so se zaganjali v silke in kipe kot v simbole neupravičenega bogatstva. Mimgrede — za ceno malo vrednega fička si lahko omissimo celo grafično galerijo! Po tej logiki bi morali, verjetno bolj upravičeno, preganjati delovne ljudi (recimo) ljubljanskega Avtokomercia, ki prodaja razkošne mercedese. Vendar smo polni predsodkov, mitoloških zavor in nerazumevanja. Porabništvo nas je tako prevzelo, da smo pripravljani v imenu socializma obsoditi malce drznejšo podobo kot nepotrebno navlako samo zato, ker je ne moremo pojesti, ali se z njo ne moremo peljati na izlet, ali pa zaradi lenobe nismo zmogni razbrati njenega naprednega poslanstva, sporočila.

To pomeni, da marsikje skušajo prikriti svojo neobčutljivost in svoje neznanje z vsiljevanjem že davno preživelih normativov in v imenu socializma prodajati pocukrano malomeščansko (iz srede prejšnjega stoletja) kot umetnost vna ljudstva. Po drugi strani pa je primitivna razlaga elitništva voda na mlin eliti, ki se lahko v takih razmerah povsem polasti prave umetnosti in tako še posledično dvigne nad delavski razred. K rešitvi nas ne bodo pripeljale pridige in zaskrbljeno, dušebrižniško posredovanje marveč obsodba posrednikov, ki pač času primerno določajo doze in kako-vo zdravil, namenjenih delovnim ljudem.

Ivan Sedej

neznana znanka televizija

6

Kdo koga uči

Ceprav redko, še zdaj lahko slišite: »Ne, nimam televizorja. Pa kaj hočete, imam pač otroke.« Srčike te globokomunosti ni težko razbrati: če bi imel televizor, bi moji otroci ure in ure gledali vanj na škodo svojega učenja; in karkoli bi videli, bi jih le pounmijalo. Ti modri starši bi torej morali prodati svoj hišni aparat, če ne znajo otrokom preprečiti, da ne bi popravili vsega, kar je v njem, in si pokvarili želodec. In poskriti pred otroki vse časnike in knjige razen šolskih, da le ne bi kje našli kaj, kar bi v njih zbudilo nešolske misli.

Fomislimo samo na znanje, ki so nam ga prinesle filmske in elektronske slike o drugih deželah, ljudeh, narodih. Zdaj otroci vse družbenih plasti in razredov pred svojimi petnajstim letom že neštetokrat vidijo newyorške nebotičnike, pristanišča na Daljnem vzhodu, grenlandske ledenike, skrivnostno življenje nedotaknutih gozdov, pesek širne Sahare, tibetanske samostane, Partenon in Kremelj, Aljasko in Ognjeno zemljo. Srečujejo se s težkim življenjem delavcev, železničarjev in rudarjev, z vrvežem v dolkih in urbanih naseljih; z večnimi človeškimi težavami, z ljubeznijo in smrtjo, z

nežnostmi in perverznostmi, s poštenjem in izkrivljenostjo.

Ni tako daleč čas, ko je bilo najmlajšim v marsikateri družini prepovedano brati časnike; nikomur ni prišlo na misel pogovarjati se z otroki o regulaciji reke ali o prostituciji; otroci niso smeli s starši na obisk v bolnišnico ali psihiatrično kliniko, na politično zborovanje ali v ječo; pred otroki se ni govorilo o razvezi, o porodu načrtovanju družine. Raziskave kažejo, da se otroci naučijo več, če gledajo oddaje za odrasle; tako hitreje in laže stopajo v svet odraslih.

Res je, da lahko prezgodnji stik s tem svetom, polnim nemira in nasprotij, zmede in vznemirja otroka; lahko postane bolj črnogled hkrati pa bolj občutljiv za stvarnost in kompleksnost človekovega obstoja. Res pa je tudi, da ta svet prek televizorja sprejema v družinskem krogu, kjer se lahko v pogovoru marsikaj pojasni; v zadnjih letih sociologi opažajo, da taki pogovori utrjujejo družinske vezi.

Dokončno so ovržene trditve, da televizija povzroča telesne in duševne okvare pri otrocih, razen v primerih, ko gre za čezmerno gledanje ali nepačen položaj oziroma oddaljenost od

zaslona. Tudi ni res, da manjša poudarjenost in intelektualne dejavnosti. Nasprotno, pokazalo se je, da otroci, ki gledajo televizijo, pogosteje segajo po knjigah; inteligentni so toliko kot listi, ki televizije ne gledajo, podjetni prav tako in nič bolj utrujeni od drugih. Pač pa so bolj razgledani in laže sprejemajo in razumejo dogajanje okrog sebe. Mladina v kulturnih središčih je res malce zanemarila svojo družbeno dejavnost na račun gledanja televizije, v poljedelskih in kulturno pasivnih krajih pa je televizija obudila amaterska gibanja in dejavnosti, organizacijo kulturnega življenja in manjših tekmovalnih, npr. v umetnostnem drsanju po televizijskem prenosu svetovnega prvenstva. Marsikateri televizijski gledalec se je ogrel za kak noliček, pa naj bo to modelarstvo, zbiranje mineralov in žuželk, branje zgodovinskih in zemljepisnih knjig itd. Okrog televizorja v klubskih prostorih družbenih skupnosti se spet zbirajo stari in mladi; ob gledanju televizije se najde priložnost za menjava mnenj, za branje revij in časnikov, kar vse spodbuja k novim dejavnostim.

Nepregledne so možnosti šolske televizije; bodisi v okviru oddaj rednega

programa ali pa z uporabo filmskih in magnetoskopskih trakov pri razrednem pouku, v večernih šolah, pri strokovnem izobraževanju. Včasih smo smeli ob posebnih priložnostih bežno pogledati skozi mikroskop gibanje planktona na stekleni ploščici; danes si lahko učenci na zaslonu pazljivo ogledajo povečan želodec domače živali ali podgane in zraven sledijo profesorjevi razlagi. Prav tako je televizija postala nepogrešljiv pripomoček pri študiju medicine, kjer množica študentov lahko sledi kirurškemu posegom in nevarnim pregledom, ne da bi motila zdravnik ali bolnika. V najbolj oddaljenem in najmanjšem kraju lahko predava prek televizije najboljši strokovnjak za določeno področje; naloga lokalnega učitelja pa se s tem spreminja; iz bolj ali manj popolnoma enciklopeda postaja pravi vzgojitelj, ki pomaga učiti se, razumeti probleme, jih klasificirati in zapopasti.

Izreden odziv na beograjsko oddajo za nepismene »TV bukvare« nas usmerja na drugo področje: več kot 700 milijonov mož in žena, to je dve petini svetovnega prebivalstva, ne zna brati ne pisati, in to število celo naraste za 20 do 25 milijonov na leto.

Mojca Vogelink

Po beograjskem filmskem festivalu

Igralec v prvem planu

V dolgi vrsti filmskih vlog je težko izbrati najboljšo

Za letošnji Fest smo že ugotovili, da je posređoval podoba odpiranja filmske ustvarjalnosti, njene težnje po razumljivosti in ugajanju čim bolj množičnemu krogu gledalcev. V razliko od filmske industrije, ki vabi gledalca z izrazito komercialnimi sredstvi modernih tem, kakršni sta erotika in nasilje, priljubljenih žanrov, kakršen je npr. western, ali s spektakularnostjo, si hoče ambicioznejša, ustvarjalna struja filmske proizvodnje pridobiti gledalca predvsem s kvaliteto.

V tem oblikovanju kvalitetnega sedva ni zajet le ves dobro utečen proces dramaturških in tehničnih priprav in izdelav, ki izključujejo možnost površnosti ali začetniških nesporazumov. Vanj sodi tudi zelo skrbna, vsestransko pretehtana izbira interpretov. To je povsem razumljivo in utemeljeno. Kajti tako imenovani množični, povprečni filmski gledalec — in od njega je odvisna višina izkupička — hodi v kinematograf še vedno zaradi stare, osnovne privlačnosti filma, zaradi možnosti enačenja, ki jo prebujajo v gledalcu. Prej kot s situacijo in problematiko pa se bo gledalec enačil s filmskim junakom, videl v njem svoj drugi jaz bodisi v njegovih stiski, bodisi v njegovem pogumu in zmagovalstvu. Sele za interpretacijo filmskega igralca bo v gledalcu pronicil njegov eksistenčni problem, ki ga bo spodbudil k razmišljanju. Takšne velevilne pa si privošči pravzaprav le malo filmov, le malo velikih ustvarjalcev. Možnost za intenzivno, osebno obarvano in neposredno podoživeto igro pa dajejo svojim interpretom domala vsi režiserji po vrsti. Kot avtorji filma se umikajo za svoje junake in igralce je zares stopil v prvi plan. Takšne igralske parade, kakršno smo spremljali na letošnjem Festu, zlepa ni doslej razgrnil noben festival.

Filmski igralec postaja znova zvezdnik, toda ne v starem, prežvelem pomenu tega izrazila filmskega pojma. Ni več osebnost, ki dominira na platnu in so vanj, predvsem vanj usmerjene vse filmske kamere, ostali člani igralske ekipe pa so mu več ali manj le dekoracija, rekvizit. Igralec — zvezdnik dobiva sedaj enakovrednega partnerja in njuna skupna igra omogoča tekmovalno in intenzivno, rast, merjenje moči, kar je vse le v korist filmski igri in filmu kot celoti. Veliko filmov letošnjega festa je izhajalo iz »dramaturške parave«, kateri gradita filmsko zgodbo, razpoloženje in poanto dva igralca v nepretrganem medsebojnem odnosu. Pa, se zdalec ni stereotipen par moškega in ženske; lahko sta to dva prijatelja, otrok in moški, mati in otrok, dva ambiciozna tekmeča, partnerja in tako naprej. Njuna igra in protigrata postaja osrednja filmska intenzivnost, marsikdaj tudi poglavitna kvaliteta posameznega filma.

V dolgi vrsti dobrih filmskih vlog je težko izbrati najboljšo. Vendar se zdi, da je prav pri vrhu Gene Hackmann, naj znanec iz »Francoske zveze«, to pot v Max v Schatzbergovem »Strahlu«. Opozoril je na izredno razsežnost svoje igre, na sposobnost oblikovanja zelo različnih značajev. Z Al Pacinom sta v filmu odlični igralski par dveh popotnikov skozi življenje drobnih naključij in velikih hotenj. Hackmann posebej radoživost, odličnost, agresivnost, Al Pacino skromnost in toplino majhne eksistence, ki svojega velikega, robatega prijatelja prepriča, da je v življenju mogoče urejati medsebojne konflikte tudi z nasmehom, ne le s pestjo.

Ob igralsko monumentalnem Hackmannu pa se je do nominacije za oskarja prebil Al Pacino, najbrž zato, ker so ga v »Botru« prezrli. Igralec izjemnih kvalitet je nastopil ob odlični Sarah Miles v filmu »Zabloda«, v pripovedi o nenavadni medsebojni navezanosti lepe aristokratke in soferja taksija, ki je možna zgolj v izjemnih pogojih in je onemogočena takoj, ko začne spet veljati pravila mešanske družbe. To je Robert Shaw. Psihološko natančno razčlenjeno je prepričljivo gledalca o svoji podoficijski mentaliteti, ki jo prevzame dotle nepoznano čustveno pomilovanja, zaščitenosti, občudovanja legepa in nazadnje prvinske moške strasti.

Nove vloge za stare mojstre

Kdor je lani gledal italijanski film Line Vertmüllerjevi »Mimi, kovinar«, ni pozabil ognjemeta sicilijskega temperamenta, s katerim je svojo naslovno vlogo prežaril Giancarlo Giannini. Letos je nastopil v dveh filmih. Pri režiserki Vertmüllerjevi je oblikoval novo, izvorno inčisto lanske ihtavosti in nemoči z vlogo anarhista Tonina v »Filmu o ljubezni in anarhiji«. Se več možnosti pa mu je dal Alberto Lattuada, ki se je v filmu »Morice stoletja« odločil izpovedati temo o tragičnem prizadevanju po preseganju anonimnosti, po osebnem uveljavljanju, s sredstvi komedije in groteske.

George C. Scott nas je prepričal, da ni samo Patton ali detektiv, v filmu »Kruta Oklahom«, v katerem igra ob strani možato odločne Faye Dunaway plemenitega razcapanca, na zunaj robatega, znotraj polnega solidarnosti. Tudi Ernest Borgnine ni samo Marty ali nasilni črni tip iz ameriških westernov. Resda se ga je v ameriških ateljejih oprijela šablona, ki pa jo zna, tudi če gre za manj intenziven film, preseči. Tako se je zgodilo v filmu »Pozedonova pustolovščina«, inčisti Titancove tragedije, kjer interpretira značaj napadalnega policajca, napadalnost pa je le kompenzacija za njegovo ožroženost, za njegovo mehko privrženost ženi.

Kot zanimivost velja k tem spominom na najboljše vloge, ki se zdalec niso izropali, navreči filmski igralski nastop režiserja Francois Truffauta. V svoji »Ameriški noči«, v kateri sliko dogajanje za filmskimi kamerami med nastajanjem filma, je zadevo pomenstavljal in zaigral se režiserja samega. Rutinsko in uglajeno. Kot režiser in scenarist pa si je lahko privoščil, da je sebe samega dvignil na pedestal, se osvobodil vseh človeških slabosti, ki sicer preganjajo njegove igralce in sprožajo zaplete.

Se večja zanimivost je igra igralskega para, ki je nismo mogli oceniti. V filmu »Vohljač«, intelektualni srhljivi, bolj primerni za male kot za velike zaslone, je glavni adut nastop Laurence Oliviera in Michaela Caine. Beograjski distributer pa je prišel na nesrečno zamisel, da bi bilo dobro ta film, ki se utemeljuje zgolj z igro dveh igralcev, sinhronizirati v srbohrvaščini. Primer je sprožil precej ugovorov, češ, naj si sinhronizacija v bodoče privošči pri tretjezrednih kavbojkih in ne pri filmih, v katerih je igralska interpretacija osrednja prvina in odlika.

Deklica in žene

Filmske igralko se, kot kaže Festov spored, nikakor ne nameravajo umakniti v senco svojih kolegov. Če nihče drug, bo za njihovo pot do prvega plana še vnaprej skrbel Ingmar Bergman. Toda začnimo z naraščanjem!

Ameriški film je dobil novo Shirley Temple, pegasto, gladki las, otožnih oči in možate odrezavosti. V »Paprnatem mesecu«, postavljenem v nemirna, potepuško nadahnjena prohibicijska trideseta leta, igra ob svojem slavnem očetu Ryanu O'Nealu devetletna Tatum. Ziva resnica je, da je film nastal zaradi nje, da je bila vloga napisana posebej zanjo, da je potemtakem bližje vernim voda sentimentalnega otroškega zvezdnika blišča; nič manj pa ni res to, da film ne trka na te pogrešne strune, da ne idealizira in da mu mlada igralka ni preprosto psihološki adut, temveč da je dobila v njem priložnost za pravo igranje. In jo izrabila!

Po stazu je druga najmlajša igralka Jane Fonda. Njene kvalitete poznamo. Nismo pa poznali njene igralske discipline, s katero je kreirala Ibsnovo Noro in se spremenila iz moderne emancipirane v junakinja patriarhalne družbe, ki jo čaka dolga, težavna pot do notranje osamosvojitve. Glenda Jackson, ki jo poznamo zlasti kot odlično televizijsko Elizabeto I, je pokazala drugo, bleščečo plat svojega talenta v igrivi konverzacijski komediji »Ljubimec velikega stila«, v kateri je znala izluščiti marsikateri svež polton in odtenek v častljivo starem odnosu med ljubico in poročenim možim.

Njena angleška kolegica Sarah Miles je zaigrala ob Robertu Shawu v »Zablodi« psihološko razvejano vlogo mlade aristokratke, ki se po živčnem zlomu oklene prve v ključno, neosebno pomoč ponujene roke, iz nje pa naredi nehoti žrtev, zgolj stopničko na poti, ki ji olajša vrnitev v normalno življenje.

Paul Newman je sam odlični igralec in igralsko čuti tudi takrat, kadar stoji kot režiser za kamero. Svoji ženi Jeanne Woodward je v filmu »Vpliv gama žarkov« omogočil oblikovanje velike vloge od življenja poročne žene, ki svoj bankrot prikriva pod kozarec pijače in histerično načrtovanje novih življenjskih variant, pri tem pa tragično zapravlja svoj materinski čut.

Najboljše ženske vloge na Festu ni bilo. Bil je najboljši, naravnost idealen kvartet igralk, ki so podoživle Bergmanove »Krike in šepetanje«: Harriet Anderson, Kari Sylwan, Ingrid Thulin in Liv Ullman. Bergman je zanesljiv vodnik skozi človeško, še posebej žensko zavest in podzavest. Tak je ostal tudi na izredno občutljivi in težavni poti, ki vodi v agonijo, v smrt in v šok, ki ga smrt sproža v živih. In če bi že komu morali dati prednost, bi ostala težavna izbira med trepečo, umirajočo Harriet Anderson in preprosto, toda materinsko razdajajočo se služkinjo Kari Sylwan.

S tem pa tudi končujemo pripoved o enačenju, ki ga izliva film skozi igralsko interpretacijo, na višji psihološki in eksistenčni ravni, na samem vrhu, ki ga je oblikoval Bergman.

Stanka Godnič

Polde Bibič (foto: Egon Kaše)

Gledališče med pivci

O tem, kako je igralec Polde Bibič zaigral Luko D. kar v gostilni in še o tem, kako so nenavaden poskus sprejeli pivci

Ob dolgi mizi v največji in najbolj zakajeni izbi, v gostilni pri Zgornjem Kirnu (v Kamniku pod Krimom), kjer se le pije, so sedeli možje in fantje. Med njimi, tako da si ga takoj videl, ko si pogledal skozi vrata (pozneje so jih smeli in odnesli), je sedel igralec, ki si je bil nadel pomečkan suknič (zdej je bil še, kakor večina drugih, kar v plašču) in si posadil na glavo brezoblično kapo s šilom (večina v njegovi bližini je imela pokrite glave, toda kljub temu, da so si bila vsa ta pokrivala med seboj tako različna, je bila igralska kapa drugačna).

Tudi obraz je že imel ves lukast še preden je prišla ura, ko naj bi začel igrati. Pa je bil vseno videti kot nekdo, ki bo kmalu odšel.

Ko smo se vsak s svojim stolom nagnetli v prostor, kjer je bila dolga miza, možje in fantje in šank in kjer je bilo zakajeno, je tisti s pomečkanom obleko in z brezoblično kapo s šilom, nenadoma planil kvišku, da je v trenutku nastala tišina, se zrinil v sredo in se zastrmel kvišku, v dve žarnici, ki sta goli svetili vsakebi.

Da je ura tritret na sedem, je rekel s svojim globokim, izsolanim glasom in se potem hitro pomiril ter jel pripovedovati o svojem življenju, s katerim je bil opravljen po vrsti, celo po letnicah.

Možje in fantje ga kajpada niso mogli kar vzljubiti, ga vzeti za svojega, končno so slutili, da se bo šel preobleči, ko bo vse povedal in da potem ne bo več sedel mednje. Tako so izkoristili njegov nezavaran položaj (bil je brez varnega zaledja, natančneje, za njegovim hrbtom je bilo odprto okno, za katerim so, v nočni temi, prav tako stali ljudje) in počeli natanko to, kar so ustvarjalci Luke D. pričakovali od njih: sodelovali so pri predstavi, se pravi, nastopajočega so prekinjali z najrazličnejšimi pripombami. Ne zato, da bi ga motili, ampak zato, da bi dali občinstvu vedeti, da nimajo z Lukom D. nič skupnega.

In ko je zopet stopil pod žarnici in se obnašal, kot da gleda na uro, ne pa na luč, je to pomenilo, da je s svojim življenjem pri koncu. Odšel je in se tudi na ploskanje ni več vrnil.

Možakar R., ki je sedel na drugem koncu sove, ne pri dolgi mizi, je rekel: »No, za juho je že zaslužil, za juho je že zaslužil,« najbrž prepričan, da gre za propadlega komedijanta, ki hodi iz gostilne v gostilno in si tako služi kruh.

Na vratih je resda visel plakat Glej (»To ni več gledališče Glej, ampak Jej,« je dejala mlada gospa J., ko je morala, poslušajoč Luko D. v gostilni Pod Velbom pojediti pečeno in zelje), toda tokrat ni bilo ne vstopnine, ne obvezne konzumacije.

Režiser J. je bil močno razočaran in ga ni mogel potolažiti niti režiser Š., ki mu je ponovil besede slavnega baletnega mojstra (razen če se tudi kakšen teatrolog tako ne piše), da noben delavec ne uživa v kulturnem dogodku, ki so mu ga prenesli v halo, kjer sicer dela po osem ur na dan, zakaj on ta prostor sovraži, in v dotiku z njim ne čuti nobenega erotičnega vznemirjenja.

Arhitektka H., ki je enako vdana tudi gledališču, je menila, da je to tako, kot če bi hotel kmeta prepričati, da je stara, prava kmečka hiša, s slamo krita nekaj lepega, dragocenega, ko bi pa on rad stal v hiši z velikimi okni in s polvinilom na tleh. Luka D. da je za njih slab ponaredek, katerega original oni vse predobro poznajo, da bi jim ga lahko kdo podtaknil.

Glas X, ki je tudi hotel prispevati k tolaženju nad narodom, ki ne uživa prav v kulturi, ki mu jo nudijo, je menil, da bi Luka D. dobil svojo pravo podobo zagotovo v restavraciji Slon ali Lev.

Tako smo pili rdeče vino. Pili so ga tudi v sosednji sobi. Ne vem, kaj so delali tisti, ki so sedeli v sobi, kjer je poprej sedel tudi Luka D. Vrata vanjo so bila ves čas zaprta.

Prišlo je tudi do pretepa. Pa ne v oni sobi z dolgo mizo in dvema žarnicama. Nekdo, ki ni bil gledal Luke D., ampak je prišel v gostilno kar tako, je režiserju J. hudo neusmiljeno navil brke, medtem ko je režiserja Š. polil z rdečim vinom. TV napovedovalke D. se fizično ni lotil.

Na grožnjo »Dajte nam mir, mi smo intelektualci,« je odgovoril. »Ha, ha, intelektualci zdej smučajo v Avstriji.«

Luka D. oziroma igralec Bibič P. je bil takrat že davno odšel domov.

Vesna Marincič

Kriki in šepetanja: V tem filmu je zaigral naravnost idealen kvartet igralk — Harriet Anderson, Kari Sylwan, Ingrid Thulin in Liv Ullman

Paprnat mesec: devetletna Tatum, nova Shirley Temple, ob svojem slavnem očetu Ryanu O'Nealu

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE
je izdala

**računalništvo v
gospodarskih organizacijah**

Knjiga »Računalništvo v gospodarskih organizacijah« je prvo delo pri nas, ki obravnava računalništvo in informatiko v upravljanju in gospodarskih organizacijah. Knjigo je napisala skupina naših najbolj znanih strokovnjakov s področja informatike, upravljanja, organizacije, operacijskih raziskav, računalniških sistemov in vzgoje kadrov, ki je v preteklih letih čisto posegala v operativno in organizacijsko problematiko računalništva pri nas. Pričujoča knjiga opisuje računalniško opremo z ilustracijami, računalništvo v delovnih organizacijah, upravljalske informacijske sisteme, tehnične, sociološke in ekonomske probleme informacijskih procesov, problematiko programskih opreme in računalniške konfiguracije. V knjigi je dovolj natančno prikazana najbolj pereča problematika pri uvajanju računalništva v delovne organizacije.

Delo je namenjeno upravljalcem, vodilnim uslužbencem, politikom, načrtovalcem, programerjem in drugim tehničnim in gospodarskim strokovnjakom, prav tako pa tudi študentom in novinarjem, ki so želijo seznaniti z avtentičnimi podatki o značilnostih razvoja informatike pri nas in po svetu.

Knjigo sta uredila S. M. Leskovar in A. P. Železnikar.

Knjiga, opremljena z ilustracijami in tabelami. Vezana v platno veča 210 din.

Knjigo dobite v vseh knjigarnah in pri zastopnikih založbe, pismena naročila pa lahko pošljete na naslov
DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE
Mestni trg 26, Ljubljana.

Cez šest dni bo mehiški predsednik Luis Echeverria v Ciudad Mexico odprl konferenco dveh Amerik, ko se bodo za isto mizo zbrali vsi ministri latinskoameriških držav, skupaj z zunanjim ministrom ZDA Henryjem Kissingerjem. Opazovalci ocenjujejo, da bo ta konferenca življenjskega pomena za novo usmeritev Latinske Amerike, za prizadevanje po obnovitvi enotnosti, kar naj bi dosegli z natančno opredeljenimi lastnimi nacionalnimi gospodarskimi interesi.

Telega 21. februarja se bo prvokrat zgodilo, da v zgodovini zahodne poloble ne bo prišlo do srečanja dveh Amerik v okviru kompromitirane organizacije ameriških držav (OAD). Pripravam na to pomembno srečanje so dale poglaviti pečat najaktivnejše neuvrščene države Latinske Amerike — Mehika, Peru, Panama, Argentina in Venezuela. Vse kaže, da bo uspeh tega dialoga predvsem odvisen od pripravljenosti Washingtona, da se sprizjani z novo resničnostjo v Latinski Ameriki.

Ob tem dogodku dobijo ponovno tehtnost besede, ki jih je mehiški predsednik Echeverria izrekel sicer že pred poltrajnim letom, vendar so tudi danes ohranile vso svežino in aktualnost. V pogovoru z rektorji mehiških univerz je Echeverria več kot jasno povedal tole: »Mehika ne želi biti kolonija niti satelit niti vplivno območje Združenih držav. Naj to v Washingtonu dobro slišijo!« To je bila v določnem smislu pika na vsi že nekajletnim mehiškim prizadevanjem po večji samostojnosti tako v okviru latinskoameriških odnosov kot v širšem pogledu. V Ciudad Mexico so tako usmeritev podkrepili s čedalje tesnejšim povezovanjem z neuvrščenimi državami (ne nazadnje tudi z aktivno prisotnostjo na četrti konferenci voditeljev neuvrščenih držav v Alžiru), po drugi strani pa s povezovanjem z neuvrščenimi latinskoameriški državami in z vedno bolj aktivno vlogo v tem kosu sveta.

Prelom s severno sosedo

V gospodarskem pogledu se nova mehiška usmeritev — odkar je decembra 1970. leta prišel na oblast sedanji predsednik Echeverria — kaže v tem smislu, da se hoče država osamosvojiti od velikega vpliva tujega kapitala, predvsem seveda od ameriškega. Še pred dvema letoma so bile Združene države daleč prvi investitor v mehiško gospodarstvo, saj so prispevale kar štiri milijarde dolarjev investicij. Te prevelike navezanosti na veliko severno sosedo se hoče Mehika sedaj otresti, zato si je zastavila pot, da si sama izbira svoje gospodarske partnerje, predvsem pa, da se ustvarjalno vključi v svoje naravno gospodarsko in politično okolje, se pravi v Latinsko Ameriko.

Se pred dvema letoma se je ameriški delež v mehiški zunanji trgovini vzpenjal kar v tri četrtine vse trgovin-

ske menjave, nakar so se začeli vedno bolj gospodarsko povezovati s srednjeameriški državami, na primer z Venezuelo, Kolumbijo, Brazilijo in drugimi. Druge niti gospodarskega povezovanja pa peljejo v zahodno Evropo (Velika Britanija, Francija, Zahodna Nemčija, Nizozemska), v Kanado in na Japonsko.

Nadaljevati »prekinjeno revolucijo«

Ko se je pred dobrimi tremi leti vselil v predsedniško palačo v Ciudad Mexico Luis Echeverria, je že takoj na začetku obljubil, da se bo njegova vlada krepko spopadla predvsem z naslednjimi domačimi problemi: ozdraviti gospodarstvo zaskrbljene recessije, okrepiti javni oziroma državni sektor v gospodarstvu, povečati davke bogatejšemu sloju prebivalstva, povečati produktivnost v posameznih industrijskih panogah, revnim kmetom zagotoviti kredite pod ugodnimi pogoji, zmanjšati zadolženost države v tujini, nadzorovati delo tujih družb in bank v Mehiki in zagotoviti politične svobodine v državi. Čeprav je bila letna gospodarska rast v zadnjem desetletju (1960 do 1970) dobrih sedem odstotkov, pa se je druga plat medalje pokazala v trgovinskem primanjkljaju (milijarda dolarjev) in v čedalje večji zadolženosti v tujini (največ z ZDA).

Zaradi teh in drugih problemov je nova vladna garnitura sklenila, da je treba nadaljevati nedokojano revolucijo (1910. leta so se kmetje uprli zoper 32-letno diktaturo Porfiria Diaza), poleg tega pa do kraja izpeljati agrarno reformo (tri četrtine od več kot 50 milijonov prebivalcev se ukvarja s kmetijstvom), ki so jo začeli uresničevati pred desetletji. Socialni konflikti so pred leti izbruhnili z vso ostrino, netivo tem problemom pa so dajala dejstva, da si je še pred petimi leti najbogatejši sloj prebivalstva, ki ga je predstavljalo le deset odstotkov prebivalstva, prisvajal 51 odstotkov narodnega dohodka. V tem času je imelo 12.000 veleposesnikov v lasti polovico obdelovalne zemlje v Mehiki. Revolucija je svojčas v resnici razde-

Mehika

Nov veter južno od Ria Grande

Reformni posegi vlade Luisa Echeverrie

lila kmetom zemljo, v desetletjih pa je znova prešla v last veleposesnikov in najvišji dohodek med kmeti, ki so se ponovno znašli brez zemlje, je znašal borih štiri do šest dolarjev na mesec. To, in na drugi strani gospodarska odvisnost od ZDA, je pobudila resna razmišljanja in ukrepe za nadaljevanje prekinjene revolucije.

Eden prvih korakov nove vlade je bil torej ta, da je s pomočjo iz držav-

ne blagajne izboljšala položaj revnih kmetov, prvi spodbudni rezultati te politike pa so se pokazali že pred dvema letoma, v obdobju, ki je bilo za kmetijstvo zelo ugodno. Na velikih in plodnih območjih (tla so večinoma vulkanska) so v enem letu vzredili 25 milijonov glav govedi in 15 milijonov glav drobnice, pokazalo pa se je, da so še velike možnosti za razvoj živinoreje in kmetijstva (največ pridelava

jo pšenice, kave, bombaža, sladkornega trsta, riža, jecmena, tobaka, kakaa, koruze, banan in ananasa). Prvič po nekaj letih so 1972. leta v Mehiki spet presegli sedem odstotkov gospodarske rasti, v proizvodnji srebra je država ostala med tremi največjimi proizvajalkami na svetu zmogljivost naftnih rafinerij se je povečala na 30 milijonov ton na leto, železa so proizvedli skoraj za deset

Pogled iz letala na Mexico City

Ob Casarolijevem uradnem obisku

Med Vatikanom in Varšavo še nekaj vprašanj

Kratek pregled dokaj tesnih stikov

Ko je bil na vabilo poljskega zunanje ministra Olszowskega minul teden na nekajdnevem uradnem obisku v Varšavi šef vatikanske diplomacije, titularni nadškof Casaroli, se je svetovni tisk na široko razpisal o novem »vzhodnem koraku« svete stolice. Iz Varšave pa so prihajale napovedi, da bosta visoka predstavnika verjetno podpisala sporazum o medsebojni navezavi rednih diplomatskih stikov in o načelih glede slobodnega delovanja katoliške cerkve v tej socialistični državi. Monsignor Casaroli se je s tremi spremljevalci vrnil v Rim z zanj znanim optimizmom, uradni izjav o morebitnem vatikansko-poljskem diplomatskem dokumentu pa za zdaj še ni.

Na vprašanje, ali gre le za Vatikanu lastno molčečnost, ali pa so še vedno nasprotja v stališčih, ki naj bi jih vseboval omenjeni sporazum, nam daje delen odgovor že kratek pregled precej tesnih stikov med Varšavo in sveto stolico v zadnjih nekaj letih.

Sogovorniki v teh stikih niso bili le predstavniki poljske vlade in Vatikanu, ampak tudi domači škofje. Od znanja pa so nanje dokaj učinkovito vplivali še nekateri drugi krogi, vse od poljske emigracije do nemške politične in cerkvene desnice. Poljska stran je hotela v stikih z Vatikanom dobiti priznanje o dokončnosti državnih meja na Odri in Nisi, hkrati pa za gotovila domačega klera s številnimi škofi in tremi kardinali na čelu, da ne bodo politično nastopali proti družbenemu redu in se bodo zavzemali za

spoštovanje zakonov, ki jih izdaja socialistična oblast. Vatikanska stran in poljski škofje so postavljali svoje pogoje. Pri tem je pokazala sveta stolica precej več prožnosti zavedajoča se poljsko kot največjo slovansko in socialistično deželo, kjer ima katoliška cerkev ne samo na desetine milijonov vernikov, ampak tudi bogato tradicijo in še sedaj številne institucije. Škofje (predvsem poljski primas kardinal Wyszyński) pa so bili od Vatikanu bolj nestrpni in do oblasti manj taktilni, kar je večkrat pripeljalo na rob politične konfrontacije med državo in cerkvijo.

Kaže, da so bila prav takšna stališča poljskih škofov tista ovira, zaradi katere še ni prišlo do omenjenega sporazuma med Vatikanom in Varšavo, čeprav je bil že večkrat napovedan.

Škofje se ravnajo po navodilih

V tem pregledu odnosov med cerkvijo in državo ter med Vatikanom in Varšavo ne bomo posegali daleč nazaj v čase po osvoboditvi in čas določanja novih meja republike Poljske oziroma v obdobje hladne vojne, ampak se bomo zadržali na stikih po odhodu Gomulke s političnega odra v decembru 1970.

V tistih, za poljsko pot v socializmu v zadnjih petnajstih letih že drugi usodnih trenutkih je bilo namreč vodstvo rimsokatoliške cerkve pred težavno odločitvijo: ali izrabi nude težave v državi za svoje ozke koristi ali pa podpreti Gierekovo pot iz zapletenega položaja s politiko nacionalne enotnosti na temeljih resničnega humanega socializma, v kateri je imela

pomembno mesto tudi zagotovitev doslednega spoštovanja in izpolnitve določenih verskih svobodnih. Takrat smo ugibali, danes pa je dobro znano, da so se škofje v svojem razglasu poljskemu ljudstvu in v stikih z novim političnim vodstvom postavili na stran omenjenega programa tudi na namig oziroma po neposrednih navodilih iz Vatikanu.

Omenjenim dogodkom je sledilo postopno popuščanje v odnosih med oblastjo in klerom doma. Prišlo je do tesnih stikov tako med uradnimi poljskimi predstavniki in Vatikanom kot med poljskimi škofi in Rimom. Naj omenimo le nekatere obiske in druge manifestacije tega sporazumevanja. V aprilu 1971 je prišel na Poljsko takratni sekretar papeške kongregacije za evangelizacijo narodov de Propaganda Fide in sedanji kardinal Pignatelli. Oktobra istega leta je bil v Rimu kar dvakrat predstojnik poljskega osrednjega državnega urada za verske zadeve Szarszynski, ki se je pogovarjal z vrsto funkcionarjev v državnem tajnistvu Vatikanu.

Zaman ni prišel

Takrat so se dogovorili, da bo papeška stolica takoj po ratifikaciji nemško-poljske pogodbe o meji na Odri in Nisi trajno uredila vprašanje jurisdikcije poljskih škofov nad cerkvenimi pokrajini v območjih, ki so bila priključena k Poljski po drugi svetovni vojni. Varšava naj bi bila po tej pogodbi natančno določila nove in potrdila nekatere stare pravice cerkve pri opravljanju verske dejavnosti.

Poljski so takrat nekatere predvidene obveznosti že izpolnili. Tako so oblasti razveljavile pred dvanajstim

leti sprejete predpise, ki so postavljali cerkveno lastnino pod posebno zdravno kontrolo (to je bila za duhovnike precej zapletena in mučna zadeva, ker so morali voditi posebne in silno natančne inventarne knjige). Država je tudi priznala cerkvi lastništvo nad kulturnimi objekti v priključenih območjih, sicer so tudi dotlej opravljali v njih obrede, vendar so bili pravno v lasti države kot zaseženo nemško imetje.

Pred koncem leta 1971 je šel na Poljsko še monsignor Casaroli. Ob prihodu na varšavsko letališče je dejal, da sicer ne ve, s katerim vladnim predstavnikom se bo pogovarjal, vendar je napovedal, da bodo pogovori uspešni, drugače na obisk sploh ne bi bil prišel.

Pozneje se je pokazalo, da zaman res ni prišel, vendar pričakovane pogodbe sporazuma in navezave rednih diplomatskih stikov še ni bilo. Težave niso nastopile samo v dokončni ureditvi soglasij med Varšavo in Vatikanom, ampak so se vmešali v zadeve v zvezi s priznanjem poljske zahodne meje s strani Vatikanu tudi nekateri nemški škofje in vodstva nemških katoliških organizacij. Pri tem je bil posebej zagnan škof iz Hildesheima monsignor Jensen, ki je hotel Vatikanu prepričati, da v Bundestagu že ratificirana poljsko-nemška pogodba, ki jemlje mejo na Odri in Nisi za realnost, nima narave mirovne pogodbe in kot taka ne daje podlage za spremembo v cerkveno upravno ureditvi omenjenih območij.

Zavrjene zahteve

Z nasprotni strani so nastopili poljski škofje. Spomladi in poleti leta 1972

so poslali v Rim kar nekaj delegacij. Oblegale so razne kurialne ustanove, predvsem pa svet za javne cerkvene zadeve, kakor se uradno imenuje vatikansko zunanje ministrstvo.

Rim je z namenom, da bi šlo vse skupaj naprej brez večjega hrupa, izbral za objavo papeževih dekretov o ustanovitvi novih poljskih škofij na nekajd nemških ozemljih, zelo ugoden trenutek. »Osservatore Romano« jih je objavil večer pred praznikom sv. Petra in Pavla, ko se je v mnogih evropskih deželah začelo dolgo praznovanje, v Vatikanu pa je bila vsa pozornost usmerjena na slovesnosti ob deveti obletnici papeževnega kronanja v baziliki sv. Petra. Predstavniki papeškega tiskovnega urada profesor Alessandri ni pa je skušal dogodek še bolj potisniti v ozadje, ko je na slabo obiskani tiskovni konferenci dejal, da ima ukrep papeške stolice samo pastoralen namen in ne posega na mednarodno pravno področje.

Ko se je razburjenje okrog teh dohodkov pogoje, je bilo ob koncu leta 1972 in v začetku 1973 precej ugibanj o tem, ali bo sporazum med Poljsko in Vatikanom tudi formalno potrjen. Vendar so nenadoma nastopile nove težave. Škofje so hoteli patriotično vzdrušje doma in delež cerkve pri zagotovitvi dokončnosti poljskih zahodnih mej kar se da izrabi, zato so postavili oblastem nekatere stare in nove zahteve. Poleg zidave novih cerkvenih objektov in odprave nekaterih davčnih obveznosti cerkve, so zahtevali ponoven verouk v šolah in neomejeno delovanje katoliških laičnih organizacij.

Poljsko politično vodstvo je te zahteve zavrnilo, česar ni sporočilo samo škofom, ampak tudi v Vatikanu v pogovoru, ki ga je imel minister za zuna-

odstotkov več kot leto poprej, hkrati pa se je skoraj za toliko zmanjšal uvoz jekla.

Problem demografske eksplozije

Naslednji rezultat zdravljenja gospodarstva se je pokazal tudi v povečanem izvozu rud, ki sedaj predstavljajo skoraj petino celotnega izvoza. Poleg železove rude nakopljejo v Mehiki še precej srebra, kadmija, bakra, cinka, grafitu, živega srebra, premoga, antimona, žvepla, našli pa so tudi bogata nahajališča naravnega plina, ki je postal zelo iskan v času splošne energetske krize v svetu.

Poleg že omenjenega izboljšanja položaja revnega kmečkega življa je vlada Luisa Echeverrie kmalu po prihodu na oblast za kakih dvajset odstotkov povečala plače delavcem v vrsti industrijskih panog. Nadalje so začeli z akcijo odpiranja novih delovnih mest, kar bi naj — dolgoročno gledano — ublažilo žrjoč problem brezposelnosti, saj se zaradi velike demografske eksplozije vsako leto pojavi na trgu delovne sile kakih 400.000 za delo sposobnih ljudi (naravni prirastek znaša polčetrti odstotek na leto, kar pomeni, da se število prebivalstva poveča za več kot poltrajni milijon na leto).

Z vrsto reformnih ukrepov in vladanjem v novem stilu, ki ga je Echeverria napovedal že v predvolilnem govoru, si je novi predsednik odobral utrditi položaj v stranki revolucionarnih institucij (PRD), iz katere že kakih 43 let prihajajo prvi možje Mehike. Po drugi strani pa so se začele spremembe (gospodarske, politične in denarne) vsaj deloma zadovoljile najrevnejše sloje mehiškega življa, utrdile zaupanje srednjega sloja prebivalstva in utišale pred leti razkačene študente. Znano je namreč, da je 1968. leta (pred olimpijskimi igrami v mehiškem glavnem mestu) in pa pred tremi leti prišlo do krvavih spopadov med študenti in policijo. Echeverria je takoj po nemirih prisilil k odstopu župana glavnega mesta in mestnega šefa policije. Takrat so študenti protestirali predvsem proti socialnim krivicam in ameriškem monopolizmu v mehiškem gospodarstvu.

Kaže, da je naposled je prišlo do sprave med študenti in oblastjo, kar po svoje potrjuje tudi dejstvo, da so mehiškega predsednika pospremili na pravkar končano turnejo po Evropi tudi predstavniki študentov. Druga spravljava poteza nove vlade pred dobrim letom dni se je nanašala na gverilo, ko so ponudili amnestijo »Brigadi kmečke pravice«, ki je pod vodstvom Lucia Cabanasa operirala v gorah države Guerrero. Poleg te skupine je v Mehiki menda še pet gverilskih skupin, vendar je o tem gibanju komajda mogoče zvedeti kaj podrobnejšega. Ekipa predsednika Echeverrie si je zastavila nalogo, da se bo pobotala tudi z gverilskimi gibanjem, ki je našlo zaščito med revnimi kmeti. Ker je nova politika vlade doslej že dala otipljive in pozitivne rezultate (tako v notranjepolitičnem kot v zunanje-političnem pogledu), se poraja dokaj realno upanje, da bo našla skupen jezik z gverilo, posebej še s korenitimi socialnimi in gospodarskimi spremembami na podeželju.

Avugst Pudgar

Gre za molčečnost

Po tem visokem obisku v Rimu naj bi sedaj Casaroli prinesel v Varšavo odgovor. Ob prihodu v poljsko prestolnico je novinarjem optimistično izjavil, da pomeni njegov obisk preobrat v odnosih med Poljsko in Vatikanom. Ob odhodu iz Varšave pa niti Casaroli niti poljska stran nista dala nobenih izjav.

Morda gre reš za molčečnost Vatikanu. Ali pa je padla na odnose med Vatikanom in Varšavo senca besed starega kardinala Wyszynskega, ki je tik pred Casarolijevim obiskom izjavil, da mora vsak dogovor med Vatikanom in poljsko vlado zagotoviti cerkvi doma ne le svobodno opravljanje verskih zadev v ožjem smislu, ampak tudi omogočiti državljanom svobodno izpovedovanje katoliške kulture in svobodno organiziranje katoliške mladine. To pa so stvari, ki jih poljsko politično vodstvo za navezavo rednih diplomatskih stikov z Vatikanom in za modus vivendi s cerkvijo očitno ni pripravljeno plačati.

Josip Zdešar

Popotovanje po Japonski

Zdaj znamo ceniti Jugoslavijo

Pogovor v uredništvu „Akahate“ — „Rdečega prapora“

Taksi je ostro zavil mimo cesarske palače — na zelenem otoku za obrambnimi jarki sredi Tokia. Mudilo se mi je na drugi konec velikega mesta, na pogovor s političnim urednikom Jošiorijem Jošioako — z bližnjim sodelavcem političnega vrha Japonske komunistične partije — v uredništvu največjega časnika, ki ne objavlja oglasov od monopolnega kapitala: v „Akahato“, v „Rdeči prapor“.

Nenadoma je taksist silovito zavrl. Saj bi za ovinkom skoraj treščil v olivnati policijski avto, ki so ga postavili poprek čez cesto. Policisti so si bili spustili čez obraz plastične vizirje zoper demonstrante. Zdaj so se naslanjali na vodne topove in kazali, da je tukaj pot zaprta.

Izogneva se zaprti četrti tja pod tokijski Eifflov stolp, ki je bolj vitek — zaradi boljšega jekla. Potem tvegam: kaj je na Japonskem sicer neodpušljivo, da bom za nekaj minut zamudil sestaneč; in se poženem v dvigalo na stolpu. S terase, sto metrov nad hišami, se blešči od rdečih čelad in velikih partijskih zastav. Demonstranti so se zbrali v šestnajstih starih in vsak rdeči mladenič si je oprtal nahrbtnik, da bi lahko ledeno noč zdržal na položaju, denimo, revolucije.

Več bom zvedel jutri. Zakaj že s stolpa sem ugledal, kako smo mimopolicajev prebija reporterstvom polni desetmilijski dnevnik „Asahi“. Komandos je ime oklepne tovrstnjaku za časnike in ob establishmenta. Novinarji so skriti v oklopnjaku, zanje pa opreže elektronsko oko (z ribjo lečo ali z daljnoglednim objektivom) z višine sedemdesetmeterskega periskopa nad kabinom. Tako, iz enklave, po brežičnih zvezah za prenos fotografij in pisane besede, poročajo iz središča demonstracij.

Za trenutek se mi je zdelo kot nekoč v narodnem parku na robu Nariobija: v človeškem vrtu za živali... Bogati obiskovalci so v avtomobilskih kletkah, narava pa je svobodna.

Vlada 271 sedežev, opozicija 204 sedeže — in »svobodni strelec«

Potem stojim v sprejemnici glasila Komunistične partije Japonske. „Akahata“ stranki prinaša denar od močne naklade, ki za konec tedna preseže 2.200.000 prodanih izvodov.

Pa sem, pod vtisom, takoj zastavil besedo o udarnih demonstrantih. So me poučili, da je to le ena od poti, da vladajoči razred spozna našo moč, pri tem pa partija misli, da je treba še pred revolucijo, preden bomo prevzeli oblast, vzpostaviti demokratično kontrolo nad velikim kapitalom.

Tako je govoril namestnik glavnega urednika Jošioaka, ker sodi, da se je

prav zdaj, ko bodo zadrege vladajoče liberalno-demokratske stranke »stisnile« vlado, treba podati predvsem v parlamentarni dvoboj. Komunistična partija je namreč na zadnjih volitvah (1972) dobila že 38 poslancev v skupščini. Tako se je od anonimnosti štiri poslanskih mest izpred dvajsetih let prebila čez prag, da obvlada desetino vsega parlamenta. To pa po japonskih običajih pomeni, da je postala pomembna.

Moč liberalnih demokratov, ki so na vladi že od konca vojne, postopoma, počasi, upada: od obnove parlamentarnega življenja na Japonskem so se spustili s 380 poslancev (leta 1952) na 271 (na minulih volitvah).

Socialisti so prebrli krizo šestdesetih let in imajo zdaj v spodnjem domu 118 poslancev.

Tretja najmočnejša stranka so komunisti — z 38 sedeži. Če bi se danes združila vsa, prevečkrat sprta, opozicija: 118 socialistov, 38 komunistov, 19 socialnih demokratov in 29 poslancev od »novih meščanov« (od stranke Komito), bi se zamajala Tanakina vlada. Pa se ne združi. Tudi zato ne, ker ob dokončni polarizaciji sil nihče ne zna natančno oceniti, ali bi volili kakršni Japonci pač so, privolili, da jih vodi koalicijska namesto močne večinske stranke.

Zakaj, o tem za zdaj ni nobenega dvoma, v zavesti Japoncev vlada tradicionalno prepričanje, da je končni cilj vsakršne politike, pa naj se doma še tako pričkajo, dobrobit cesarstva na Otokih. Tako se je zgodilo, pravijo v dobro poučenih krogih, da je dobil podpredsednik Miki za popotnico v »nafatni misliji«, ko je šel v zameno za

energijo ponujat roko in denar arabskim državam, podporo delegacije socialistične stranke, ki je šla na pot pred njim, dejali bi, sekast stezo med gosti bambus nezaupanja. Pri tem pa so si socialisti in vladajoči liberalni demokrati na tleh domačega parlamenta še kako v iasehi!

Opozicijska koalicija — kdaj?

Urednika „Akahate“ sta mi večkrat in poudarjeno trdila, da komunisti ponujajo socialistom »zdrženo fronto: veliko opozicijsko koalicijo...« Pa se naš Willy Brandt še ni rodil, se mi je v izbruseni rušični nasmešnil zunanepolitični urednik »Rdečega prapora« Sakundo Onuma.

»Vendar pa pri tej ponudbi za združeno fronto ne odstopamo od našega programa. Program komunistične partije, ki smo ga bili ponovno potrdili lani na kongresu, je zelo konkreten in za vsako leto v prihodnosti posebej pove, kaj bomo storili, da bomo »vsem ljudem Japonske omogočili boljše in bolj pravično življenje.«

»Leta 1972 nas je Tanaka povzročil,« sta mi povedala v en glas sogovornika, »ker je zidal gradove v oblake, ker je obetal, da bo Japonska v osemdesetih letih predelala tretjino energije in surovin z vsega sveta, ker je obljubil, da bo obljubil puste obale, zgradil super-brzovlake in očistil zadržljivo ozračje megalopolisa, postavil tri mostove z največjega otoka Honšu na bližnji Sikoku in še in še. Zdaj se je podrla. Zdaj vlada napoveduje restrikecije, zdaj vedo, da so delali ra-

čun brez krčmarja: zakaj krčmar ima energijo in surovine, ki so jih obetali predelati in prodati.« Z Otokov, pa se niso nikoli vprašali, ali bodo manj bogati in manj razviti res pripravljeni postati le vir, le moderna kolonija, za mogočeno japonsko gospodarsko rast. »Naz nikoli ne verjamem,« je rekel Jošioaka, »da bo vlada res preprečila inflacijo, pa naj to zdaj, ko ljudje ne morejo več živeti, to še tako zelo obljubja. Inflacija je bistveni element Tanakine politike, ker tako prikrita, na račun delovnih ljudi, gradi gospodarsko moč in krepi veliki kapital.«

Potem sem vprašal, zakaj ima KP le majhen vpliv, saj formalno se tako zdi, v sindikatih. Socialisti, naprimer, podpira močohi Šohio.

»Tako po vojni smo imeli velik vpliv v sindikatih pa so nas ameriške okupacijske oblasti prepovedale,« je bil odgovor. »Čez leta smo morali začeti na začetku. Zdaj se razpoloženje v sindikatih spreminja. Delavci nič več ne mislijo, da morajo podpirati samo tisto stranko, ki je ljuba voditeljem njihovega sindikata. Hočejo tisto politiko, ki je najbližja njihovim željam in potrebam.«

Ostalo pa še pride

V tem zapisu sem prehitel pogovor: za začetek sem povedal vse, kar smo se pogovarjali na koncu...

Zakaj prva beseda, ki smo si jo rekli v „Akahati“, je bila poudarjena stališče, da Komunistična partija Japonske — to je zdaj tudi potrjeno na kongresu (Jošioaka) — trdno veruje, da si mora vsak delavski razred poiskati svojo pot v socializmu, v komunizmu.

»Ko je leta 1972 naša delegacija obiskala jugoslovanske komuniste in ko smo v „Akahati“ objavili vrsto prispevkov o razvoju delavskega gibanja v Jugoslaviji, smo s tem pripravili plodna tla za politično stališče, ki ga je potrdiral tudi minul kongres KP Japonske. Zdaj smo namreč trdno prepričani, da je bila velika napaka, ko se je KP Japonske pridružila napadu Informbija na Jugoslavijo. To je bilo narobe in zdaj smo dozoreli, da smo lahko za vestno obsodili odločitve izpred šestindvajsetih let. Prepričani smo namreč, da si mora vsak delavski razred po svoje krojiti usodo, čeprav je cilj za vse enak: vladavina proletariata.«

»Mi gremo po svoje in nikoli več ne bomo dopustili, da bi nas kdorkoli silil, kako naj hodimo.«

»Sem vprašal: »Kaj to pomeni v tem političnem trenutku?«

Odgovor je bil kot iz topa: »Radikalno kontrolo monopolnega kapitala!«

»Ali to pomeni zahtevo po nacionalizaciji?«

»Ne vedno! Zanesljivo pa pomeni nacionalizacijo energije.«

Potem smo do konca popili zeleni čaj. In Jošioaka se je za slovo nasmešnil:

»Ostalo pa še pride...«

Ante Mahkota

Stop za monopolni kapital (Foto: Ante Mahkota)

Zasedanja Rimskega kluba

Salzburška srečanja

O odnosih, ki so dobri, lahko pa bi bili še boljši

Salzburg sem imel — poleg tega, da je Mozartovo mesto — v spominu predvsem zaradi tega, ker sem bil med vojno tam zaprt in sem med bombardiranjem služil za pomerjanje lesenih krst, ter zato, ker imam kot sladkosnedeč rad solnograške žličnice. Toda lesenih krst mi tokrat niso pomerjali, za solnograške žličnice pa jaz nisem imel časa.

V enem dnevu, kolikor sem bil v Salzburgu, sem skušal čas čimbolj izkoristiti za srečanja z dobrimi duševnimi državnikovi, ki so se s štirih celin sestali na tamkajšnjem zasedanju Rimskega kluba. Ker ima tako klubsko zasedanje celo v mešani zasedbi znanstvenikov in državnikov uradno neuradni značaj, je bilo napovedano povsem neformalno in sproščeno vzdušje. Toda kljub temu, da so nad rečico Salzac zraven hotela Österreichischer Hof, kjer smo z državniški skupaj prebivali, kot narocne nenene krožile jake tolstih belih golobov, so pa po hotelskih hodnikih pred spalnicami vendarle budno posedali in salzburske folklorne lovške obleke odeti možaki; pred dvorcem Klesheim, kjer so bili sami razgovori, pa je sploh stražarilo kar nekaj ducevot uniformiranih orožnikov z brzostralkami.

V današnjih časih vsakogar celo tisti, ki se pogovarjajo o miru, o zagatah in deželah v razvoju, niso povsem gotovi. Razen tega pa je novinarski kolega iz angleškega BEC pikro pripomnil: »Naše poročanje je ob sedanjih delovnih razmerah samo iluzija. Sicer pa sem, čeprav moram gledati skozi rožnate naočnike, ker so mi zapali serijo oddaj z naslovom Pozitivne akcije, menim, da je po razgovorih vsaj manj skeptičen kot taktar, kot je na srečanje prišel. Sicer pa samo za fraze sploh ni šlo, kajti zadrego pod kožo so vsi zelo konkretno občutili. Ni čuda, če so mi novinarski kolegi iz daljne in bogate Japonske, ki je navezana predvsem na uvoz petroleja, brez ovinkov priznali: »Zaradi sedanja petrolejske krize in podražitve smo potrošili že 10 milijard dolarjev, to je skoraj polovico naše doslej tako pozitivne devizne rezervne.«

S kanclerjem dr. Kreiskym v garderobi

Din-dan-doh so zvončikali po kulturno turističnih balustradah v starin-

ski palači Rezidence, ko so po končanem koncertu Mozartovega kvarteta in večerji na pozlačenih stolihi končali ogled palače in skozi kapelo po stopnicah prišli v dolgo viteško dvorano, ki je rabila za garderobo. Tu sem tudi nagovoril samega gostitelja, predsednika avstrijske vlade dr. Bruna Kreiskega. Ves domačen, z nekam valoviti modrostmi lasmi, mi je obljubil in kasneje res naklonil kratek pomelek. Po naključju sva se ob komei tiskovne konferenec v Dvorcu kavalirjev, zaradi gneče drugod, spet sestala pred ogledalom v tamkajšnji mali garderobi.

»Konferenco ocenjujem kot zelo pozitivno, zlasti zaradi udeležbe dežel iz tretjega sveta,« je ugotovil dr. Kreisky, ki je bil mnenja, da v svoji več kot 20-letni diplomatski karieri še ni bil na tako odprti, iskreni konferenci, kot je bila ta. Hkrati pa je izrazil obžalovanje, da ni bilo na srečanju Rimskega kluba v Salzburgu nobenega udeleženca iz Jugoslavije.

Na vprašanje, kako ocenjuje odnose med Jugoslavijo in Avstrijo, je hotel že nekaj reči, pa se je potem premislil, in končno rekel nekako na pol: »Ti odnosi so dobri, zelo dobri, a lahko bi bili še boljši, saj veste.«

Ko sem ga pozneje konkretno vprašal o ozračju na Koroskem, ki sva ga oba imela v mislih, je dejal: »Prepričan sem, da se bo s potrpljenjem postopoma vse uredilo. V bistvu je, mislim, ostalo nerešeno samo še vprašanje krajevnih napisov.«

slavija, Italija ali Avstrija. Pri tem ne gre za kakršnokoli vmešavanje v notranje zadeve, vendar pa za urejanje regionalnih vprašanj, ki le segajo preko posameznih državnih meja.

Na sklepno vprašanje, kako osebno dela in sprejema odločitve, pa je dr. Kreisky pomenek sklenil: »Delam vselej, kadar imam priložnost. Navajen sem, da pred odločitvami veliko berem in studiram. To prakso imam že iz preteklosti, ko sem delal v socialistični stranki. Seveda pa svoje odločitve usklajujem s strankinimi in drugimi vladnimi organi.«

V hotelski sobi s predsednikom Senghorjem

Če je bil med udeleženci Rimskega kluba v Salzburgu kanadski enfant terrible premier Pierre Trudeau v kričecem živo rdečem puloverju, verjetno tudi na zasedanju najmanj prizadeven učenc, saj je poskušal čimprej odkuriti nazaj na smučanje v St. Moritz, je bil med najbolj marljivimi in dostojanstvenimi udeleženci državniškega srečanja v Salzburgu gotovo predsednik črnega Senegala, pesnik Leopold Sédar Senghor v elegantno sivem puloverju. V hotelski sobi, v kateri je sprejel tri ali štiri tuje novinarje, je ugotovil, da je prišel v Salzburg kot predstavnik Afrike in nevroščene sveta. »Iz Afrike sta tu dva predstavnika črne Afrike in dva predstavnika arabskih dežel... Prišel pa sem tudi kot predstavnik tistih dežel, ki so bile doslej izkoriščene, ker so morale izvažati predvsem surovine in uvažati industrijske izdelke... In medtem ko bi človek pričakoval, da se bodo z razvojem tehnologije industrijski izdelki pocenili, na primer da bodo avtomobili še cenejši, pa temu ni bilo tako, medtem ko so cene surovin ostajale zelo nizke. Na predek je šel predvsem v korist raz-

vitih dežel, zaradi izboljšanja tehnologije so imeli korist predvsem kadri in delavci teh dežel, ki so dobivali višje mezde, ne pa dežele v razvoju. Treba je zato v prihodnje doseči posteno pariteto industrijskih izdelkov in surovin. Celotno kmetijskih pridelkih smo mi vedno vlekli krajšo slamicco. Arabi v Senegalu imajo kljub boljši kvaliteti trikrat manjšo ceno kot na primer podobni plodovi v Ameriki... V našem inštitutu za proučevanje tehnične pomoči in trgovine v Senegalu smo ugotovili, da smo lani dobili za okrog 40 milijard francoskih frankov raznih kreditov in podpor iz tujine, oziroma od mednarodnih ustanov, da pa so v istem času lastniki tujih kapitalov v Senegalu, ne da bi upoštevali še tajne dobičke, odnesli iz dežele prav tolikšno vsoto, se pravi, da ne podpirajo razviti nas, ampak mi razvite.«

Ko sem ga vprašal, če sodeluje na teh razgovorih tudi kot predstavnik novih afriških socialističnih teženj, je to potrdil. V Afriki in konkretno v Senegalu gradimo svoj specifični socializem. Tako tudi gledamo na proizvodnjo in proizvodne odnose. Hkrati ne verjamemo v gospodovanje kakršnekoli druge nacije ali kontinenta. Da resnično razvijamo doma socializem, vam je lahko dokaz to, da smo v kmetijstvu 95 odstotkov zemlje nacionalizirali, pa čeprav je bila tudi moja lastna družina nekoč med fevdalnimi posestniki. Po drugi strani pa politično in gospodarsko sodelujemo v odprtem dialogu z vsem svetom: z ZDA, Sovjetsko zvezo in Kitajsko, priznavajo Sihanuka in časno revolucionarno vlado v Južnem Vietnamu. Pa tudi najbolj poslovnim partnerjem kot so Japonci govorimo: Smo odprta dežela!«

Za konec se je Senghor pomudil pri svoji priljubljeni temi o univerzalnosti človeške civilizacije. »Ni vse samo tehnična in ekonomska rast. Pač, neki minimum rasti je potreben; to so dokazovale že stare antične civilizacije.

Toda, pretiravati tu ne kaže. Ko smo se otreli francoskega kolonializma, so najprej mislili, da bodo lahko uvažali svojo civilizacijo, toda mi smo se temu uprli in odgovorili, da ne želimo biti samo potrošniki tuje civilizacije, ampak predvsem ustvarjalci svoje lastne civilizacije, ki naj bo tudi prispevek k skupni človeški civilizaciji.«

Pri Palmeju, ko je zlagal srajce

»Ali je še v dvorani oni mladi Šved, pri katerem je na delu moj sin?« me je vprašala v palači Rezidence stara salzburska čistilka hodnikov, ki se je zanimala za premiera Olofa Palmeja, mladega premiera Švedske, kjer je njen sin že nekaj let zaposlen, tako kot mnogi avstrijski delavci.

Med vsemi salzburskimi udeleženci je bil Olaf Palme, mladi socialistični premier švedske vlade, ki je pred leti v nelahkem obdobju prevzel krmilo po starem predsedniku Tageju Erlanderju, verjetno res najbolj stvaren in učinkovit. Potem ko se je še ponoč v noč v hotelskem baru povsem povsem neformalno pogovarjal z nekaterimi švedskimi novinarji, ki jim je priznal, da je bila ta salzburska konferenca tudi zanj v marsičem odkritje, mi je, vitek in kljub 47 letom še nekam deško mladosten, z izrazitimi sinjimi očmi, takoj pristal na pogovor in me v časovni stiski, tik pred odhodom, tudi res sprejel na pomelek v svoji hotelski sobi: »Saj vas ne bo motilo, če, medtem ko se pogovarjava, zlagam srajce v kovček?«

Na vprašanje, kako gleda na taka mednarodna srečanja, še posebej ker je Švedska tudi na alžirski konferenci nevroščene sodelovala kot gost, je odgovoril:

»Srečujemo se res na raznih mednarodnih konferencah s podobnimi težnjami. Za alžirsko konferenco nevroščene sodelovala kot gost, je odgovoril:«

zelo važna. Zlasti pomembno je bilo to, da je razgrnila probleme dežel v razvoju in da je razbila evropsko egocentričnost. Koristno je, če se sestajamo v dialogih, pri katerih sodelujejo dežele v razvoju in razvite industrijske dežele kot je tokrat v Salzburgu. Če bi se sestajali samo bogati, bi lahko reševanje pereče problematike zašlo povsem v drugo smer. To velja tudi za lansko konferenco o varstvu naravnega okolja, ki smo jo imeli v Stockholmu.«

Vprašal sem ga torej naravnost, v kolikor se Švedska dejansko počuti kot člen v skupini nevroščene dežel.

»Ker smo nevroščeni, boljše razumevanje dežele v razvoju. Bilo pa bi napadno, če bi to mednarodno solidarnost danes vezali samo na vprašanje morale. Bistvo teh odnosov je lahko še kako vprašanje zdrave socialne politike in praktične solidarnosti, vprašanje bolj pravične razdelitve dobrin v svetu.«

Palme se je izrekel proti razpisništvu, kar je razumljivo, ker tudi Švedsko tarejo surovinske krize, posebej petrolejske. Če smo proti razpisništvu pa še to ne pomeni zmanjšanja blaginje. Zlasti naši stari, naši upoko-jenci potrebujejo še marsikaj... Ekonomski rast ne potrebuje veliko surovin, veliko surovin potrebuje predvsem potrošnja... Razvoj nerazvitih dežel pa mora biti predvsem delo njih samih. Vsako, in tudi ekonomsko revolucijo, morajo speljati ljudje prizadetih dežel samih. Razvite dežele lahko pri tem samo delno pomagajo. Samo za protit temu, da bi se vse odvijalo samo v obliki dvostranskih gospodarskih odnosov. Bilateralizem je danes prišel že predaleč in mednarodno trgovino privedel v zagato. Zlasti pri urejanju globalnih vprašanj, v vprašanjih tržišča in vsklajanja cen, bi morali sodelovati v širših mednarodnih navezah... Na sploh pa nisem pristaš blokovskih pristopov.«

Ko sem ga pobaral, če je po neki svoji definiciji realistični optimist, je to potrdil: »Ne bi pretiraval z apokaliptičnimi napovedmi. Ne verjamem, da se bliža katastrofa. Gotovo pa je, da je potrebno izdelati globalno strategijo za sedanje krizno obdobje, za pomanjkanje petroleja in zato, da se industrijsko razvite dežele izkazejo do dežel v razvoju, da plačajo postene cene za naravno svojo pridelavo, da bomo lahko gradili svojo pridelavo ne samo na napakah preteklosti, ampak da bomo vse bolj upoštevali tudi družbene vrednote življenja.«

Na koncu mi je odgovoril še na vprašanje, če je morda švedska socialna demokracija trenutno v spreminjajoči se fazi.

»Naše socialistično gibanje se ne spreminja, ampak ga samo razvijamo dalje. Skoraj bi lahko rekli, da se v našem jugoslavizirano; mislim, namreč v tem smislu, da dajemo več pozornosti soupravljanju delavcev v industriji.«

Bogdan Pogačnik

Ob Severnem morju (foto Igor Berbar)

Zdrava prehrana

Morje samo velik ribnik

Vse živo v vodi sestavlja prehranska veriga

Po navadi preudarjamo: če kruh ne bo več tisto, kar je bil včasih, ko je na primer jetnik živel dvajset let vob kruhu in vodi, in če meso ne bo več dajalo vseh molekul, ki jih potrebuje človeški organizem, nam še vedno ostane neizčrpno morje z ribami in drugimi viri hrane. Utvara, odgovarjajo izvedenci za prehrano. Morje je samo večje kot ribnik, ni pa nič bolj neizčrpno, povrh se zmanjšuje njegova proizvodnja, ki že dolgo ni več varna pred naraščajočo onesnaženostjo.

V ribah toliko beljakovin kot v mesu

Z gastronomskega stališča je seveda velika razlika, če jemo menkov zrezek, govtamo ostrige ali se sladkamo z jastogom, nasploh pa imajo vsi trije proizvodi morja skoraj enake značilnosti, ker pač prihajajo iz istega okolja. Vse živo v vodi sestavlja prehransko verigo, katere vsak člen je tesno povezan s sosednjima dvema. Na enem koncu verige je rastlinski plankton (fitoplankton), torej zlasti klorofene alge in bičkarji, ki po zaslugi klorofena in jo hrkati za morsko vodo, oziroma z rudninskimi solmi v njej predeležujejo v organske snovi. Te so hrane vseh vodnih živali bodisi neposredno, bodisi prek živalskega planktona (zooplanktona).

Zamisli, da bi plankton neposredno izkoriščali kot vir hrane, nikakor ni nova, vendar je le malo verjetno, da bomo kdaj uporabljali fitoplankton, ker ga je težko zbirati in ker ne prija človeškemu okusu. Z živalskim planktonom je čisto drugače: iz njega je mogoče pripravljati kar okusno kašasto jed in razne namaze.

Analiza kaže, da je živalski plankton zelo bogat z beljakovinami (skoraj 60 odstotkov čiste teže) in da vsebuje le malo tolske (1,5 do 4 odstotke). V zooplanktonu je veliko rudninskih snovi, zlasti natrijevega klorida pa tudi magnezija, kalija, in fosfora ter zelo malo kalcija.

Fitoplankton je bogat s karotinom in z vitamini D, zooplankton pa vsebuje zlasti vitamini A in D.

Živalski plankton ima mnogo hranilnih snovi, vendar za človeško prehrano ni tako lahko uporaben, kot si morda mislimo. Izkusnja uči: za se-

salce prihaja v poštev v zmernih količinah, kot celoten obrok ali vsaj njegove pretežne del pa postane po ugotovitvah Clarka in Bishopa pri poskusih s podganami hud strup.

Malo maščobe

Iste sestavine najdemo tudi v drugih morskih živalih, seve v dokaj različnih razmerjih. Ribe, mehkužci in lupinarji vsebujejo povprečno toliko proteinskih snovi kot kopenski sesalci (18 odstotkov). Kemične analize kažejo, da je v teh snoveh približno toliko vseh potrebnih aminskih kislin kakor v govedini. Po raznih bioloških raziskavah te snovi ne zaostajajo za mesom, potrebnim za rast otrok in za prehrano odraslih. Predstojnik francoskega zavoda za agronomsko raziskavo Causeret pravi, da se poglaviti ribolovni plen kot vir hrane lahko primerja z mesom.

V nasprotju s proteinskimi snovmi, ki so količinsko razmeroma stalne, najdemo v posameznih morskih živalih zelo različne količine tolske. Po navadi govorimo o mastnih in pustih, zadnje čase pa tudi o polmastnih ribah. K pustim ribam, ki so zelo števne in ki vsebujejo 2 do 3 odstotke tolske, sodi razen polenovki, vahenji in merlanovi tudi večina ploščatih rib, med njimi iverak, morski jezik, robec in tudi rača. Polmastne ribe, ki imajo 5 do 8 odstotkov maščobe, najdemo v vseh vrstah razen polemovk, zlasti pa med lokardami. Se najpomembnejše mastne ribe: tuna, losos in jegulja.

Niti najbolj mastne ribe nimajo več tolske kot večina pustega mesa, na primer govedina, znatno pa zaostajajo za mastnim mesom, kot je svinina.

Tudi pri mehkužcih, zlasti pri ostrigah, ki jih radi ocenjujemo kot mastne, tolska skoraj nikoli ne preseže 2 do 3 odstotkov.

Ne smemo prezreti, da se tolstost vseh morskih živali zelo spreminja v skladu s letnimi časi. Mnoge ribe naberejo precej maščobe, preden se odpravijo v dristišča, do katerih je dolga pot.

Mnogo rudninskih soli

Spričo bogastva raznih soli v morju kaj radi verjamejo, da so morske živali izredno vir rudninskih snovi.

Nasprotno, poudarja Causeret, »te živali črpajo iz okolja samo tisto, kar potrebujejo, in nič drugega.« Med rud-

ninsko sestavo ribjih mišic ter goveje, svinjskega ali perutninskega mesa je veliko več podobnosti kot med slano in sladko vodo.

Ribe vsebujejo veliko žvepla in kalija, prav kot v mesu kopenskih živali je v njih precej fosfora pa malo kalcija. Tega imajo precej mehkužci in lupinarji.

Ker pri ribah in lupinarjih uporabljamo za hrano samo meso oziroma sočne dele, jih ne moremo šteti med pomembne vire mikroelementov. Zelenca, cinka in bakra je v njih približno toliko kakor v govedem in drugem mesu, samo joda je znatno več. Prav zato skorajda ni gošavosti v krajih, katerih prebivalstvo uživa veliko rib.

Drugače je pri živalih, ki jih pojemo tako rekoč v celoti, na primer pri mehkužcih s školjko in pri nekaterih lupinarjih. S temi dobi človeški organizem precej mikroelementov, ki jih vsebujejo nekateri organi oziroma bitoške tekočine in ki se tudi kopičijo, na primer železo in cink v užitnih klavnicah in v ostrigah.

Mikroelemente je mogoče pridobivati za zdravstvene potrebe. Ker železo in baker sodelujeta pri sintezi hemoglobina, priporočajo malokrvnim ljudem dieto z mehkužci. Te naj jeda tudi gošlavi ljudje, ki jim primanjkuje joda.

Precej vitaminov

Znano je, da živa bitja v morju vsebujejo veliko vitaminov. Pojav razlagajo z obliko primitivnih oblik življenja v oceanih.

»Pri proučevanju potreb raznih živali po vitaminih zlahka ugotovimo,« piše profesor Fontaine, »da preproste življenjske oblike nasploh potrebujejo manj vitaminov, čeprav jih lahko sintetično proizvajajo, nasprotno pa zahtevajo bolj razviti organizmi čedalje več dokončno izdelanih snovi, torej tudi več vitaminov.«

Človek kot organizem ne zmore sintetično proizvajati vitaminov. Kaj bo gleda tega našel v morju?

Mišično tkivo tako kopenskih sesalcev in ptic kakor morskih živali vsebuje zelo malo vitamina C. Precej ga dobimo le s tistimi školjkami, ki jih za užijemo surove in v celoti.

Zato pa je v mesu rib in lupinarjev vitamin B-1, v sto gramih čiste ribe na primer toliko kot v enaki količini kopenskega mesa, torej 5 do 15 odstotkov dnevnih potreb človeškega organizma. V ribjih ikrah je tega vitamina tudi desetkrat več.

Vitamina B-2, t. j. riboflavina, je precej v ribjih očeh, ki za hrano seve ne prihajajo v poštev, in tudi v koži, največ pa v ikrah.

Ribe in lupinarji, zlasti pa ribje ikre so bogat vir vitaminov PP, ki jih sicer vsebujejo jetra, ledvice in meso sesalcev. Sto gramov ribe zadosti petini ali celo tretjini naših dnevnih potreb.

Lastnosti ribjega olja so znane. Z njimi preprečujejo in odpravljajo zaostanek v rasti in rahitis, zdravijo pa tudi nekatere bolezni dihal. To zdravilo moč ima ribje olje zaradi pravega bogastva vitaminov A in D. Trska je samo ena izmed rib, ki vsebuje ta vitamina v velikih količinah, ni pa edina, saj ju je več ali manj v vseh ribah, v nekaterih celo stokrat več kot v polenovki. Vitamina A in D sta topiliva v tolskah, zato ju je v ribah tem več, čim bolj mastne so. Med temi velja omeniti zlasti slanike in tune.

Prebavljivost rib

Izvedence za prehrano zelo zanima, kako je s hrano od tistega trenutka dalje, ko jo spravimo po grlu. V tej zvezi proučujejo prebavljivost živil, med drugim to, kako dolgo se ta ali ona hrana zadržuje v delih prebavil, pa seveda naše počutje med prebavo in prebavljivost posameznih sestavin obroka.

V nasprotju s mesom kopenskih živali imajo ribe zelo malo veznega tkiva (0,5 do 1 odstotek zunajceličnih beljakovin proti 1,5 do 4 odstotkom). Zato je riba nasploh hitro kuhana ali pečena, zlahka jo žvečimo, v želodcu jo začno prebavni sokovi takoj razkrajati. Ta posebnost hkrati z majhno količino tolske pojasnjuje dejstvo, da riba ostane v želodcu razmeroma malo časa, le dve do tri ure, medtem ko pri mesu skoraj vseh kopenskih živali potrebnih 4 do 5 ur. Edina izjema so mastne ribe s temnim mesom, na primer tuna, ki jo prebavljamo skoraj tako dolgo kakor to ali ono meso iz mesnice. Nasploh človek prebavi oziroma njegov organizem izkoristi 90 do 98 odstotkov zaužite ribe, ki torej v tem ne zaostaja za mesom.

»Nedvomno so razlike med mesom in ribami,« ugotavlja Causeret, »vendar se moti, kdor misli, da meso kopenskih živali vsestransko prekaša tisto, kar nam ribištvo ponuja na živilskem trgu. Nasprotno, v več podrobnostih bi moral nepristranski ocenjevalec prisoditi prednost hrani iz morja.«

Povzeto po reviji »Science et Vie«, februarja 1974

Psihatrija

Dednost ali okolje?

Nova dognanja o razširjenosti shizofrenije

Od našega skandinavskega dopisnika.

Ob vsakem času je najmanj en odstotek prebivalstva v katerikoli državi prizadet zaradi hudih duševnih bolezni, trdi svetovna zdravstvena organizacija. Ena najbolj pogostih in najhujših bolezni je shizofrenija, duševni razkroj osebnosti. Znanstveniki že več kot sto let zama poskušajo dognati njene vzroke. Ali shizofrenijo povzročajo dedni dejavniki ali vplivi v socialnem okolju? Norveški psihater Einar Kringlen je izpopolnil metodo proučevanja dvojčkov in posrečilo se mu je pri do novih rezultatov, ki so vzbudili veliko zanimanje v znanstvenih krogih po svetu.

Shizofrenija v svoji najbolj značilni obliki prizadete mlade ljudi, zato so jo v njenem ožjem pomenu prej imenovali latinsko dementia praecox, kar pomeni »prezgodnja slaboumnost«. Po uvodni fazi se pri shizofrenem bolniku začne postopna sprememba v njegovem dojetanju lastne osebnosti in sveta okrog njega. Spremenjeno dojetanje stvarnosti temeljito spremeni tudi bolnikov način občevanja z okoljem. Ves način bolnikovega mišljenja postane nejasen, neodločen in brez ciljen. Bolnikovo zanimanje se vrti okoli mističnih in filozofskih zadev. Besede dobivajo nove, simbolične pomen, mišljenje pa postopa izgublja svoj notranji smisel. Shizofreni bolnik pogosto postane neobčutljiv na družbene vplive in norme, njegova sposobnost prinašati odločitve pa se zmanjša. Včasih je bolnik nesposoben sploh za vsako akcijo. Namesto da bi občeval z okoljem, se shizofrenik pogreza v svoj namišljen svet.

Razen teh poglavitnih značilnosti ima shizofrenija še vrsto drugih znakov, ki se pojavljajo nenadoma ali polagoma ter ne glede na starost bolnika. Bolezen se lahko pojavlja, na primer, s tako imenovanimi katoničnimi znaki, ki se kažejo v hudi zmedenosti in odrevenelosti mišic. Bolniki lahko dobijo čustvene izbruhe ali pa imajo blodnje (halucinacije). Obsede jih tudi misli, da so pod duševnim in telesnim vplivom zunanjih sil, da ima nekdo drug kontrolo nad delom njihove osebnosti, zato o shizofrenikih tudi pravijo, da imajo »razdvojeno osebnost«.

Po začetni stopnji razvoja bolezni postane opisane duševne motnje manj izrazite. Bolnik se utegne sprijazniti z boleznijo in se z večjim ali manjšim uspehom prilagodi svojemu svetu motenih čustev in misli. Če bolnik dolgo ostane v takim stanju, se sčasoma popolnoma izgubi sposobnost, da bi reševal naloge iz vsakdanjega življenja. Bolnik postane otopel in zaprt v svoj svet. Toda njegove razum je nedotaknjen, izgubil je edinele sposobnost, da bi ga uporabljal.

Shizofrenija ni tako redka bolezen. Pričakujemo lahko, da prizadene približno en odstotek ljudi v vsem njihovem življenju, ob vsakem času pa trpijo za to hudo boleznijo trije do štiri milijardi od tisoč. Zdravniki še ne morejo z gotovostjo napovedati razvoja bolezni pri bolnikih. Od vseh bolnikov, ki so bili kot shizofreniki sprejeti v norveške bolnišnice, jih je samo 24 odstotkov preživelo to bolezen brez trajnih posledic, 33 odstotkov jo je preživelo z manjšimi (toda trajnimi) posledicami, 43 odstotkov pa jih ima hude posledice.

Močno deljena mnenja

Vzroki in narava shizofrenije so še vedno neznan. Mnenja strokovnjakov so močno deljena. Britanski psihater Slater odločno trdi, da shizofrenijo povzročajo dedni dejavniki, ameriški psihater Arieti pa enako odločno trdi, da bolezen nastane kot posebna reakcija na stanje skrajne duševne tesnobe in da izvira iz doživljenj v otroštvu. V zadnjih letih pa so drugi psihatri, na primer Anglež Laing, trdili, da shizofrenija lahko nastane v primeru, ko se posameznik čuti čustveno izključen iz svojega družinskega kroga.

V sodobni psihiatriji vlada velik in skorajda ideološki razkol med »psihološko« in »somsatsko« šolo: prva poudarja duševne dejavnike, druga se telesne. Ta razkol med strokovnjaki vlada tudi glede vprašanja, ali shizofrenijo povzročajo predvsem dedni dejavniki ali vplivi v posameznikovem okolju, zlasti v družini.

Običajen način za proučevanje vpliva dednih in zunanjih dejavnikov

na nastanek duševnih bolezni temelji na primerjanju dvojčkov. Tovrstne raziskave sta po II. svetovni vojni delala Američan F. J. Kallmann in Anglež E. Slater. Tadvna znanstvenika sta, vsak zase, primerjala dvojčke in skušala ugotoviti, ali je tudi drugi dvojček shizofren, če je prvi dvojček shizofrenik. Primerjala sta dve vrsti dvojčkov, enojajčne (ki imajo enake dedne lastnosti) in dvojajčne (ki si dednost niso bolj podobni kot drugi otroci istih staršev). Ker sta Kallmann in Slater hotela izločiti učinke okolja, sta proučevala dvojčke, živeče v istih družinskih okoljih, tako da bi bilo mogoče razločiti v pogostosti shizofrenije med enojajčnimi in dvojajčnimi dvojčki pripisati vplivu dednosti. Ravno tako važno je tudi proučevanje enojajčnih dvojčkov, ki rastejo v različnih okoljih, ker je morebitne razlike v pogostosti shizofrenije mogoče pripisati vplivu zunanjih vzrokov.

F. J. Kallmann je poiskal ljudi, ki so se bili v bolnišnicah ameriške zvezne države New York zdravili zaradi shizofrenije in ki imajo brata-dvojčka ali sestro-dvojčko. Nato je ugotovil, ali je tudi drugi dvojček imel shizofrenijo. Skratka, prišel je do rezultata, da je shizofrenija prizadela oba enojajčna dvojčka v 86 odst. proučevanih parov, oba dvojajčna dvojčka pa samo v 14,5 odst. proučevanih parov. Prvi vzroki bolezni naj bi bili torej dedni. To dognanje je kasneje potrdil Slater, ki je podobno raziskavo izvedel v Veliki Britaniji.

Izpopolnjena metoda proučevanja dvojčkov

Prepričanje, da shizofrenije ne povzročajo vplivi v družinskem okolju, temveč dednostni dejavniki, je bilo resno omajano šele zadnja leta. Zaslugo za to ima norveški psihater Einar Kringlen, ki se je vprašal, ali Kallmannovi in Slaterjevi rezultati morda ne temeljijo na napačni tehniki zbiranja gradiva. Slater in Kallmann sta morda prišla do omenjenih rezultatov zato, ker sta najprej poiskala vse shizofrenike na določenem ozemlju, nato pa sta vprašala bolnišnice, kateri od shizofrenikov imajo dvojčka ali dvojčice. Kringlenu se je zdelo verjetno, da so se v bolnišnicah najbolj spominjali takih primerov, v katerih sta bila oba dvojčka shizofrena, medtem ko primerov, v katerih je bil shizofren samo en dvojček, morda niti beležili niso.

Kringlenovo proučevanje dvojčkov na Norveškem je temeljilo na drugačnem zbiranju gradiva kot Slaterjevi in Kallmannove mednarodno znane študije. Da bi se izognil pomanjkljivostim pri registraciji shizofrenih dvojčkov v bolnišnicah, je Kringlen najprej naredil obsežen seznam vseh dvojčkov, ki so se bili rodili na Norveškem v obdobju 1901–1930. Zbral je okoli 25000 parov. Ta seznam je nato primerjal z registrom vseh oseb, ki so se bile zdravile v norveških psihiatričnih bolnišnicah po letu 1916. Našel je več kot petsto primerov, v katerih je bil bolan samo en dvojček.

Kringlen je nato uporabil temeljitejši diagnostični postopek kot Slater in Kallmann, ter obdelal gradivo s takimi statističnimi metodami, ki so omogočale popravke zaradi starostnih razlik. Norveški psihater je prišel končno do naslednjih rezultatov, dobljenih na podlagi 55 parov enojajčnih dvojčkov (Kallmann 268 parov, Slater 37) in 179 parov dvojajčnih dvojčkov (Kallmann 685 parov, Slater 112): pri enojajčnih dvojčkih sta bila oba dvojčka shizofrena v 38 odstotkov primerov (Kallmann 86 odstotkov, Slater 76 odstotkov), pri dvojajčnih dvojčkih pa v 10–12 odstotkov primerov (Kallmann in Slater 14,5 odstotka).

Kringlen je torej ugotovil, da je shizofrenija pri obeh enojajčnih dvojčkih bistveno manj pogosta kot so bila pokazala Kallmannova in Slaterjeva proučevanja.

Norveški psihater ni samo bistveno izpopolnil metode proučevanja dvojčkov, temveč je s svojimi rezultati dal podporo stališču, da je shizofrenija posledica vplivov v bolnikovem okolju. Kdor pozna tradicijo v psihiatriji, si lahko predstavlja, kako senzacionalni so rezultati Kringlenovega proučevanja. Norveško proučevanje se namreč vključuje v sodobno razvojno smer psihiatrije, ki se vedno bolj oddaljuje od biologizma (presojanja po zgolj bioloških vidikih). Kringlen sicer še zdaleč ni uspel razjasniti vzrokov shizofrenije, niti ni olajšal nadaljnjih psihiatričnih raziskovanj, a je morda pripomogel, da se bo psihiatrija še bolj zasidrala v proučevanju družbenega okolja.

Mitja Jermol

V observatoriju v Piwnicach razkrivajo skrivnosti Sonca

Prodiranje v vesolje

Poljska astronomka Iwanowska pravi:
Vesolje človeka ne tlači k tlom, toda uči ga ponižnosti

Piwnice — krpica na zemljevidu Zemlje — leži 12 km severovzhodno od Toruna na nadmorski višini 90 m. Tu nadaljevalci Kopernikove misli opravljajo svoja vbrzeplodna opazovanja in opazovanja vesolja. Ampak prav v tem kraju je možno opazovati vesolje veliko natančneje kakor v katerem koli drugem kraju na Poljskem, kajti prav tu je postavljen v Astronomskem observatoriju torunške Kopernikove univerze največji optični teleskop v državi in največja skupina radioteleskopov — tkim. interferometer. Delo observatorija v Piwnicach vodi ženska — prof. dr. Wilhelmina Iwanowska.

Daljnogledi

Ko sva z zdaj že pokojnim profesorjem Vladislavom Dzierwulskim organizirala torunski observatorij — povedal je prof. Iwanowski — to je bilo leta 1945, je takrat ležalo tu prastrano polje, daleč od mestnih luči in prahu — naravnost idealen kraj za observatorij. Manjkala nam je samo »malenkost« — teleskop. O izdelavi instrumenta doma ni moglo biti niti govora, tudi ni bilo mogoče niti sanjati o devizah za nakup teleskopa v tujini. Pomagal nam je potem Harvard College Observatory v Cambridgeu. Direktor observatorija prof. Harlow Shapley nam je posodil odslužen astrograf Draper s premerom objektiva 20 cm. To posojilo ni bilo nikoli vrnjeno, ostalo je »večno«, kajti astrograf uporabljamo še danes. Nadevše zasluzna naprava ima svoj svetovni rekord v številu narejenih posnetkov — namreč nad 60.000. S tem astrografom je bilo izpeljano veliko pionirskih in fundamentalnih astrofizikalnih del — med drugim tudi prvi in še do današnjega dne v rabi tako imenovani Henry Draper Catalogue — katalog zvezdnega spektra.

Veseno pa je Draperjev astrograf za nas le že preteklost, saj ima zdaj observatorij v Piwnicach moderni Schmidt-Cassegrainov teleskop z zrcalom premera 90 cm. Ta 14 ton težka naprava ima svoje gibljive dele izdelane in zmontirane tako precizno, da zadostuje za njen pogon samo elektromotor s komaj 35 W. Teleskop in vrtljivo kupolo paviljona so izdelali pri znanem optičnem podjetju Carl Zeiss v Jeni. V primerjavi z lestvico svetovnih teleskopov je največji poljski teleskop šele v srednjem razredu. Največji teleskop na svetu stoji na Mount Palomir v Kaliforniji in je opremljen z zrcalom, ki ima pet metrov premera. Še večji daljnogled s šestmetrskim premerom zrcala pa so še montirali na Kavkazu v Sovjetski zvezi.

Observatorij v Piwnicach bo kmalu dobil zelo dragocen nastavke, za Schmidt-Cassegrainov teleskop. To bo najmodernejši spektrograf, ki bo med drugim večkrat povečal domet teleskopa. To je kopernikovsko darilo poljski znanosti dveh ustanov v tujini: kanadska Polonije in National Research Councila.

Opazovanje fotografij

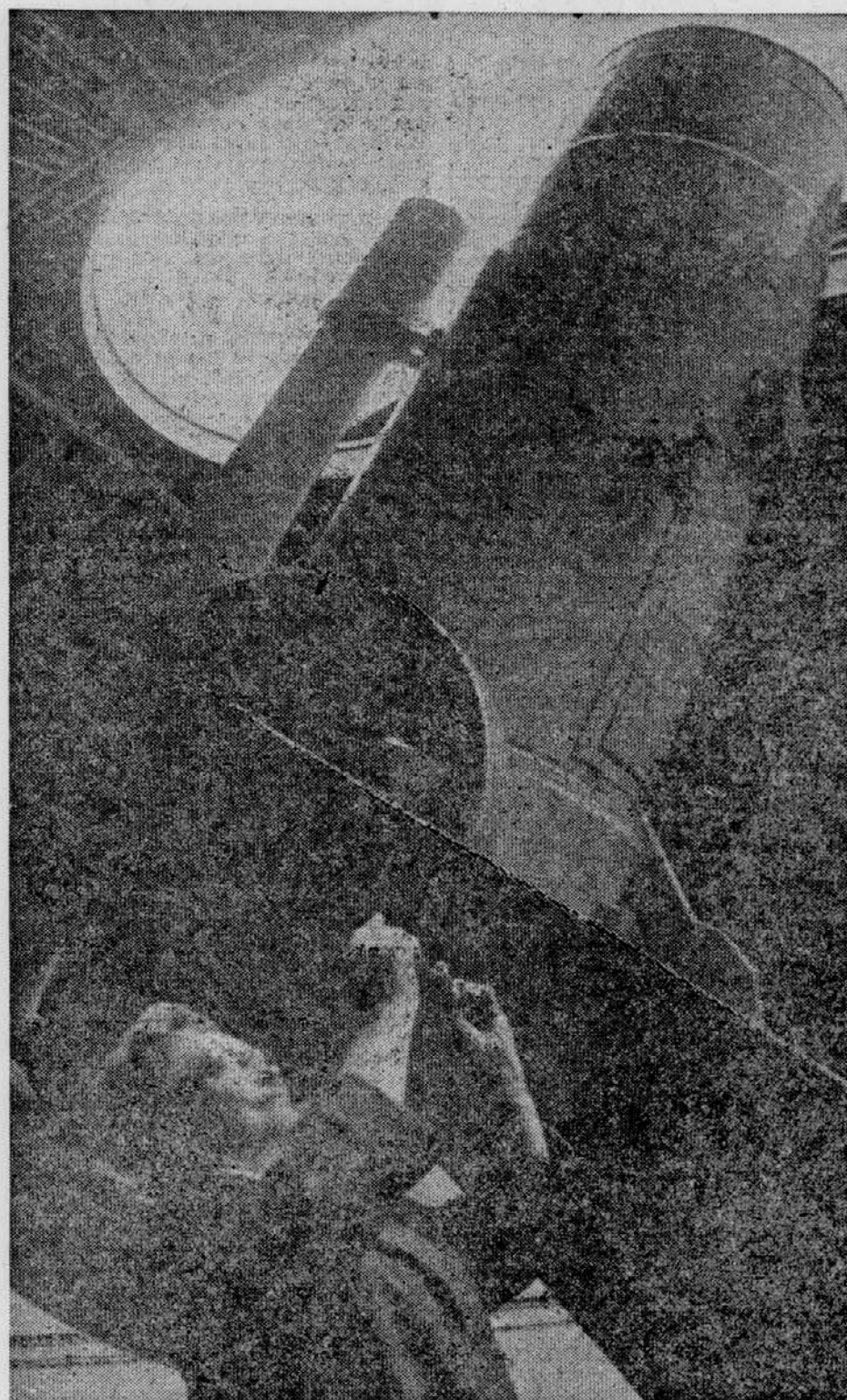
Sodobni astronom zelo redko vizualno opazuje nebo — nam pojasnjuje prof. Iwanowska. — Naš observatorij je na primer opremljen s petimi različnimi daljnogledi, ampak za prsto opazovanje z očesom služi samo eden, tako imenovani »iskalec kometov«. Z ostalimi daljnogledi delamo samo posnetke, oziroma fotoelektrične meritve, ki predstavljajo osnovno gradivo astronomskih raziskovanj. Temu sledijo meritve, izračunavanje in interpretacija doseženih rezultatov, kar traja po več tednov.

Gledam eno izmed fotografij, ki so jo posneli s teleskopom »Schmidt-Cassegrain«. Na sliki vidim samo povprečne proge: svetleje in temnejše.

— To je spektralna slika neba — pojasnjuje profesorica. Prizna, namerščena pred objektivi daljnogleda, je omogočila zaznati podobe zvezd ali drugih kozmičnih objektov in to ne v obliki točk, ampak samo v podobi teh razpotegnjenih črt, ki jim pravimo spekter. Ob pomoči zelo preciznih naprav — mikrofotometrov in komparatorjev — opravljamo dodatne natančne meritve napetosti in položaja absorpcijskih in emisijskih črt v spektru. Te nam dajo podatke o kemični sestavi, temperaturi, pritisku in o vrsti drugih fizikalnih parametrov raziskovalnega objekta.

Nad polovico materije v doslej znanem delu vesolja je zbrano v zvezdah. Sodobna astrofizika prav njim posveča največje zanimanje. Torunsko središče se specializira v raziskovanju posebnih, redkih zvezd. Za »normalne« zvezde (med njimi je naše Sonce) je značilen razmeroma pravilen, reden kemični sestav: okrog 70 odstotkov njihove mase tvori najlažji element — vodik, naslednji je helij — 28 odstotkov, na ostale elemente pa odpade samo še 2 odstotka. Vse to je mogoče razbrati s spektralnih slik. Imamo pa tudi zvezde, katerih spekter se močno razlikuje od spektra »normalnih« zvezd. Med njimi so največji fenomen tako imenovane »nove« in »super nove« zvezde. To niso zvezde, ki bi nastajale na novo, ampak tiste, ki so podvržene naglim eksplozijam. Za ostane takšne eksplozivne zvezde je značilna neverjetna zgoščena materija. Np. 1 cm³ tkim. zvezde v stanju bele gnote tehta eno tono, medtem ko ima 1 cm³ nevtronove zvezde maso 10⁷ ton.

Observatorij v Piwnicach je v zadnjih 25 letih opazoval spekter več teh »novih« zvezd, predvsem pa je neprekinjeno meril spremembe v spektru, česar niso opravljali v drugih astronomskih središčih. Torunski astrofiziki so raziskovali še drugo vrsto izjemnih zvezd — tako imenovane pulzarajoče zvezde, ki jim pravijo tudi »hajkoče« zvezde. Menjaje se krčijo ali širijo v razmaku od nekaj ur ali pa tudi več sto dni. Prof. Iwanowska je opravila enega prvih testov pulzaracije spreminjajočih se zvezd — tako imenovani cefeidi.

Prof. dr. Wilhelmina Iwanowska, direktorica Astronomskega instituta UNK v Torunu, podpredsednica Mednarodne zveze astronomov

Raziskovanje spektra izjemnih zvezd očitno še ne izčrpa bogatega programa astrofizikalnih opravil v torunskem observatoriju. Veliko pozornost zasluži široko zasnovani delovni program izdelave spektralnega atlasa neba, ki bo nova, najmodernejša verzija poprej omenjenega Harvardskega kataloga, ki so ga izdelali s pomočjo Draperjevega astrografa.

Torunski katalog nastaja ob uporabi Schmidtovega teleskopa. To bo prava priprav fotokata posnetkov spektra celotnega dosegljivega neba. Delo pri torunski klasifikaciji zvezdnega spektra se približuje zaključku. Glavni cilj tega podviga je vprašanje kemičnih evolucij Galaksije — raziskava kemijske sestave kozmične materije in sprememb, ki jih doživlja ta sestava.

Radijsko okno v vesolje

Kopernik, čigar delo je utrljalo pot sodobni astronomiji, ni poznal daljnogleda. S prostim očesom je mogel dojeti zvezde, oddaljene od nas okrog dva tisoč svetlobnih let. Danes »gledamo« v vesolje do oddaljenosti deset milijard svetlobnih let, kajti astronomija je izpopolnila in obogatila svoje raziskovalne metode. Med najmlajšimi, razvijajočimi in najbolj dinamičnimi vejami astronomskega raziskovanja je radioastronomija. Pomembno razširja astrofizikalne raziskave, saj razvija nova podatke in razkriva pojave, kakršnih pri svetlobi večinoma ne vidimo. Radijski valovi z lahkoto prodre tako skozi navadne atmosferske oblake kakor tudi skozi za svetlobo neprepustne oblake medplanetarnega prahu.

Za »ulova« signalov z neba so potrebne velikanske antene in zelo občutljivi sprejemniki radioteleskopov. Danes posamezni radioteleskopi ne zadostujejo več, marveč samo povezani v sisteme, ki se imenujejo interferometri. Na Poljskem največji triantenski interferometer deluje v Piwnicach od leta 1961.

Za večino senzacionalnih odkritij, kakršne je doživela astronomija v zadnjih 30 letih, se imamo zahvaliti radioastronomskim raziskovanjem. Zaradi odkritja in raziskav linije nevtralnega vodika na valu 21 cm (radijski valovanje je mogoče podobno kakor svetlobno valovanje zapisati v obliki spektra) se je posredilo natančno prepoznati spiralno zgradbo naše Galaksije. Raziskave, segajoče še dlje za Galaksijo, so odkrile vrsto skrivnostnih objektov, ki polujejo nenavadno močne radijske valove — to so med drugim radiogalaktiliki in kvazarji.

Torunski radioastronomi se predvsem posvečajo radijskemu raziskovanju Sonca in njegove korone — to je goreče plazme okrog sonca, ki ima temperaturo milijon stopinj. Prvo redno radijsko opazovanje Sonca se je začelo septembra 1958 s priključitvijo svetovnemu programu raziskovanja sončne aktivnosti v okviru Mednarodnega geofizikalnega leta. Odstihmal traja radijsko raziskovanje sončnega planeta nepretrgano, kajti Sonce skriva še veliko skrivnosti. Opazovali so že povsem nove pojave, ki so povezani z aktivnostjo Sonca. Ze 10 let pošiljajo podatke o teh nenavadnih pojavih redno vsem zainteresiranim observatorijem doma in v tujini.

Torunski astronomi nestrpno čakajo na realizacijo projekta moderne središča za radioastronomijo v Piwnicach. Projekt obsega med drugim tudi postavitev pet antenskih interferometri, ki bi omogočil raziskovanje skoraj celotne podobe neba. Če bi ga hoteli poizkusiti zajeti samo z eno anteno, bi morala imeti ta premer 3 km. Načrtovani interferometer bo imel 4 antene s premerom po 25 m, stojčje na stalnih temeljih in samo peto anteno bo možno premikati po 720 metrov dolgem tiru.

Kopernik je astronomijo spremenil v matematično-naravoslovno znanost, kajti svoje ideje in matematične zaključke je konfrontiral z opazovanji. Sodobna astronomija se mora nedvom-

no zahvaliti za svoje uspehe in napredek v glavnem zelo preciznim in občutljivim raziskovalnim instrumentom. Istovčasno ko interpretira opazovane pojave, se prav tako opira na fizikalne zakone in matematične metode. Torunski astrofiziki in radioastronomi se ne ustavljajo ob samem registriranju ugotovljenih pojavov, marveč imajo za svoj cilj tudi, da te pojave razložijo. V svojih arhivih imajo vrsto izvirnih interpretacij. V teh raziskavah se vse pogosteje poslužujejo moderne računalniške tehnike, ki je omogočila s pomočjo računalnika izoblikovati metodo poteka kozmičnih pojavov. Prav zato so v delih nebesne mehanike, s katero se ukvarja dinamika gibanja nebesnih teles, osnovna naprava logaritemske tablice in aritmetri. Tu najdemo svojo konkretno rabo najbolj abstraktni rezultati matematične misli. Člani torunškega Zavoda za nebesno mehaniko ob pomoči matematičnih metod in z analizo dobljenih rezultatov opazovanja skušajo odgovoriti na vprašanje: odkod so se zela mala nebesna telesa — zlasti kometi in planeti.

Najdeni argumenti govorijo za to, da so mali planeti nastali iz razpadlega Marsa, ki je prvotno obsegal večjo maso in krožil veliko bolj oddaljeno od Sonca. To je zdaj zelo resna znanstvena hipoteza. V tem območju med drugim preizkušajo tudi gibanje umetnih satelitov. S tem se lotevajo zapletenega teoretičnega in računskega problema dinamike. Vesolje eksistira in se razvija po nerazrešljivih enačbah.

Astronomi pa — kakor da v tej brezizgledni računski situaciji — iščejo take enkratne rešitve, ki bi omogočile opisati procese brez popolne razrešitve celotnega kompleksa.

Spoštujmo naš planet

Na koncu se ne moremo odpovedati morda celo preveč osebne vprašanju. Ali astronomovo delo, ki vsak dan tako rekoč občuje s pritiskajočo razsežnostjo vesolja, porodi morda kakšne filozofske ali moralne nazore?

— Da — odgovarja prof. Iwanowska, čeprav moram priznati, da nam redko postavijo tako vprašanje. Astronomija je pri vsaj svojih natančnih — in morda prav zaradi tega — vedeh, ki človeka vzgaja. O tem je lepo zapisal Kopernik v prvi knjigi svojega dela. Prepričana sem, čeprav ne želim tega posploševati, da vesolje ne le da človeka tlači k tlom, ampak da ga uči tudi ponižnosti. Živimo na planetu, ki ima izjemne pogoje za bivanje in za razvoj življenja. V našem sosedstvu podobnega planeta ni. Toliko bolj smo zato dolžni te pogoje spoštovati in ohranjati za nadaljni razvoj človeškega rodu.

Znanost očitno ne podcenjuje možnosti navezave stikov z bitji, ki so morda na višji razvojni stopnji od človeka in ki zelo verjetno živijo na čem še nepoznatih planetih, vendar nam doslej še niso poslali nobenih znamenj o sebi, četudi oboji pod istim kotom sprejemamo skrivnostne šume Kozmosa.

Beata Dzięgielewska

Kobilice — Alahov bič

Leta in leta živijo kot nenevarni insekti, potem pa v enem samem dnevu uničijo hrano za 10 milijonov ljudi

Kdor je doživel naval kobilic, opisuje prizor kot veličansko platno, razpeto čez celotno obzorje, ki se približuje z veliko hitrostjo. Milijarde krilatih požeruhov letijo v strjenih vrstah, gosto kot snežinke, in se spuščajo na zemljo. Pod njihovo težo se lomijo veje dreves. Vse, kar je zelena, žita, sadje, cvetice, ogulijo. Ze čez nekaj ur se zelene površine spremenijo v puščavo, ki nas spominja na Sahara ali na Mesec.

Neusmiljeni insekti

Znanstveniki si prizadevajo, da bi preprečili ali vsaj prehiteli to katastrofo, ki jo primerjajo s potresi, povodnjami in puščavami. V splošno Wilfrieda Thesigerja, izvedena organizacija za prehrano in kmetijstvo OZN (FAO) piše, pred kasnimi strahotami trepetajo 70 držav (na katerih ozemljih živi tretjina celotnega prebivalstva zemeljske krogle); opisuje tudi

eden največjih pogromov tega stoletja — naval kobilic.

Prvi alarm je prišel iz Bejruta, kjer so bili predstavniki FAO za Bliznjni vzhod v pripravljenosti. V Saudski Arabiji so že konec februarja lokalizirali 23 rojev, čeprav se kobilice množično izležajo šele marca in aprila.

Vsak naval kobilic povzroči povprečno za 23 do 30 milijard dolarjev škodo. To je ena največjih katastrof današnjega sveta. Pojavlja se v nepravih ciklih, ki so dolgi od 7 do 14 let.

Nenavadno je, da se to dogaja takrat, ko se ulije nestrpno pričakovani dež na Arabskem polotoku. Pod vplivom velike vlažnosti na širokem prostoru Arabije nenadoma ozelenijo veličanske površine. Hkrati to omogoči pospešen razvoj jajčec kobilic, ki so zakopane v pesku. Čeprav se milijoni bodočih kobilic med dolgotrajnimi sušnimi obdobji posušijo, ostanejo milijoni in milijoni, ki zagledajo beli svet — s perspektivo, da ne bodo imeli dovolj hrane za obstanek.

Po tem obdobju prekrije površino zemlje siva množica kobilic, ki prvih šest tednov, vse do sedme preobraz-

be, ne morejo leteti. Uslužbenci FAO pripovedujejo, da so s svojim avtomobilom vodili nepretrgoma 25 kilometrov po »gibljivi« preprogi, stkali iz teles insektov. Neki zahodnonemški biolog trdi, da je slišati premikanje bilijonov nožic nekaj kilometrov daleč.

»Smrtonosni val«

Se zmeraj ni jasno, kako se ta največja armada sveta dogovarja za skupno smer napada. Le malo vemo tudi o tem, zakaj se milijonsko potstvo teh bitij, ki so sicer zvesta rojstnemu kraju, po zadnji prebrabi, naglo odpravi na daljno pot, čeprav ima doma dovolj hrane. Topli vetrovi nosijo žive oblake kobilic iz Saudske Arabije na vzhod proti indijski podcelini in na zahod čez vso Afriko. Roji kobilic preletijo brez prestanka tudi do 2000 kilometrov. Tam, kjer se spustijo na zemljo, se spremenijo v »smrtonosni val«. Veje se trgajo, debela lomijo. Nobenemu sadežu, nobenemu latu trave ni prizanešeno.

Zoologi imenujejo te 7 centimetrov dolge insekte »astroje, ki žrvo«. En roj lahko tehta nad 100.000 ton. hrane pa pospravi na dan prav toliko, kot znaša njegova teža.

Človek si težko predstavlja, kako daleč te kobilice lahko letijo. Njihove roje so opazili celo 15.000 kilometrov stran od kopna. Največji roj kobilic, ki so ga videli nad Rdečim morjem, se je raztezal čez 28.000 kvadratnih kilometrov, kot zatrujejo očividci. Poleti niso jasno določeni in mnogi se končujejo z uničenjem celotne jate — kar brez človekovega posredovanja.

Prvi zgodovinski opis o pogromu kobilic je star več kot 3000 let. V Bibliji piše, da se je tako maščeval bog, ki je po posredovanju Mojzesa zadel Egipt s »šesto šibo božjov«, z Alahovim bičem, kot pravijo danes. Za rimskega cesarstva je v provincah Cirenaiki in Nubiji umrlo po navalu kobilic 200.000 ljudi za lakoto. Leta 1963 so bile južnoafriške železnice prisiljene ustaviti promet, ker so se koleza zaradi velikanskega števila insektov, ki so pokrili progo, vrtna na mestu.

Potem ko se kobilice v vsem obsegu in silovitosti odpravijo na pot, jih praktično ni mogoče z ničemer zadržati. Človek lahko sprejema samo ukrepe, s katerimi posledice ublaži, zmagajo pa v tem boju zmeraj kobilice. Vsi dosežani ukrepi so bili premalo učinkoviti.

Kako preprečiti invazijo

Samica zakoplje jajčec globoko v pesek, ker so tam vlaga, toplota in slanost ugodni za razvoj njenega številnega potomstva. Na taj stopnji človek vendarle lahko kaj ukrene. Na Cipru so s primitivno tehniko, ki je bila v rabi konec prejšnjega stoletja, leta 1881 uničili 1300 ton jajčec, bodočih ličink, ki jim jih je tam pustil roj kobilic!

Boj proti kobilicam je bolj človeški kot tehnični problem. Saudska Arabija, država, ki je središče največjih pogromov kobilic in njihovo leglo, je popolnoma nezainteresirana. Kajti takrat, ko je boj proti ličinkam najučinkovitejši, je le malokdo pripravjen, da bi karkoli storil. V tistem času sta post in vera močnejša od vraga. Poleg tega pristojni organi zaradi nerazvitosti kmetijstva ne kaže-

jo nobenega zanimanja za boj proti Alahovemu biču. Ko je Iran hotel poslati v boj proti kobilicam na ozemlje Saudske Arabije svoja letala, so njegov predlog kratke malo zavrnili. Konec petdesetih let se je pri zbudilo upanje, da bo mogoče preprečiti puščavo teh dolgonogih insektov. Dr. Gurdas Sing, 55-letni Indijec, specialist za kobilice v organizaciji FAO v Rimu, je po dolgoletnih raziskavah izdelal koordinacijski preventivni načrt proti napadam kobilic v 70 ogroženih državah.

Od leta 1960 je FAO na ogroženih ozemljih uredil okrog 250 posebnih radijskih postaj, ki po potrebi tudi štirikrat na dan poročajo o premikih kobilic. Na njihov poziv štartajo letala, ki pršijo strup, navadno dieldrin ali BHC.

Pozneje so na letala pritrtili posebne kamere, ki pri hitrosti 200 kilometrov na uro razpoznavajo tudi s 30 metrov višine razpoznavne insekte v trenutku, ko ležijo jajčeca. Na njihov znak se avtomatično odpro raspršilci s strupom. Dr. Sing je prepričan, da bo v najbližji prihodnosti v boj proti tej nadlogi mogoče uspešno vključiti tudi najmlajša znanstvena tehnična panoga — kozmonavtika.

Intelektualci v delu Antonia Gramscija (2 - konec)

„Izdaja intelektualcev“

„Parazitski razredi“, značilni za evropsko „tradicijo“ in „civilizacijo“

V kritiki in pojasnjevanju družbenih pojavov svojega časa in intelektualnih struj in blokov v državah Evrope (Italija, Francija, Nemčija, Anglija), v Ameriki in carski Rusiji ter v ZSSR po Oktobru in za Lenina Gramsci pogosto uporablja in poudarja izraze, kot so: intelektualna energija, »določena stopnja civilizacije«, »odločenost«, »gonilne sile« in podobno.

Doživljal je bridkost porazov pri poskusu, da bi v njegovi domovini ustanovil »tovarniške svete«, ki naj bi bili nekakšni italijanski sovjetji, toda nikdar se ni odmaknil od teze, da ima vsaka država svoje posebnosti in poti v novo družbo in novi red in da je izvirni prispevek vsakega ljudstva k temu redu — svojevrstna dragocenost in moč komunističnega gibanja. To mu je bil navdih in spodbuda za širjenje komunistično-leninistične intelektualne energije, ki izžareva dragocene iskre izobrazbe in revolucionarnega pogauna.

Nacionalizem in partikularizem

»Disciplina, ki bo vzpostavljena v novem sistemu, bo privedla do izboljšanja proizvodnje. Toda s tem bo ustvarjena ena do teze, s katerimi nasprotuje socializmu. Čim bolj se ljudske proizvodne sile, otrresajoče se suženjstva, v katerega jih hoče vkovati kapitalizem, zavedajo sami sebe in se svobodno organizirajo, tem bolj bo tudi način, na kakršen bodo izkoriščane, zakaj človek bo vedno delal bolje od sužnja...«

»Treba je vsem vcepiti zavest, da bo do komunistične enakosti prišlo šele, ko bo proizvodnja postala močna.«

Revolucija, s katero proletarsko gibanje nastopa, mora namreč organizirati »materijalne stvari in fizične moči«. Specifični lastnosti tega gibanja »ni mogoče zreducirati na želje in strasti, ki prešinjajo množice in po katerih se množice ravnaajo v svojih težnjah«. Ker pa ni množice brez intelektualcev, je treba to spoznanje preediti skozi dialektični »filter« tako, da je edine »lastnosti revolucije mogoče najti v partiji delavskega razreda, komunistični partiji, ki živi in se razvija samo, če predpostavi discipliniran in osredotočen voljo, organizirati »ustanovitvi državo, željo, da se proletarski sistem podaljša glede na razporeditve obstoječih fizičnih moči in da se polože temelji svobode širokih ljudskih množic.«

Kaj pa naj pri tem s »tradicionalno« inteligenco, z nacionalizmi in partikularizmi, s pojmovanji v vrstah tistih slovitih intelektualcev (v Nemčiji in Franciji na primer), ki poudarjajo »posebnost svojega razuma«, nacionalnega? Kako v proletarski revoluciji in komunističnem »novem redu« rešiti ta nacionalistična navzkrižja?

Gramsci je pisal o tem nacionalizmu in partikularizmu, ko je razpravljal o problematiki intelektualcev in kulturi. V misel jemlje dela znanih pisateljev in filozofov in pri tem omenja neko delo pod naslovom »Izdaja intelektualcev«. Pri tem navaja misel Andree Gidea, da človek tem bolje služi splošnemu interesu, čim večji partikularist je. »Toda biti partikularist je eno, drugo pa je — oznanjati partikularizem,« piše Gramsci.

Prava napaka nacionalizma je ravno v tem. »Zaradi te napake si nacionalizem pogosto lasti pravega univerzalističnega duha, pravo pacifistično naravo.«

Bistveno loči med nacionalnim in nacionalističnim. Zakaj Goethe npr. je bil »nacionalni« Nemeec, Stendhal »nacionalni« Francoz, toda — ne eden ne drugi nista bila nacionalista. »Ideja ni tvorna, če ni izražena po svoje, umetniško, to je na poseben način.«

Toda noben duh ni poseben zato, ker je nacionalen.

Velike osebnosti oblikujejo povprečne

Zakaj »nacionalist« je primarna posebnost, velik pisatelj pa je loč od svojih rojakov. To je druga »posebnost«, ki nikakor ni nadaljevanje tiste »prve«, nacionalne. Renan kot Renan sploh ni nujna posledica francoskega duha. Glede na ta duh je izvirni, nepredvidljiv pojav. Pa vendar ostane Renan Francoz, tako kot človek, čeprav je človek, ostane sesalec. Toda njegova vrednost, tako kot pri človeku sploh, je ravno v njegovem razločevanju od skupine, iz katere je izšel.

Ravno tega pa nacionalisti nočejo, poudarja Gramsci. »Zanje je vrednost velikih intelektualcev (učiteljev) v njihovi podobnosti z duhom njihove (nacionalne) skupine...«

Zakaj je modernim pisateljem toliko do »nacionalne duše«, ki jo, kot sami pravijo, zastopajo? Gramsci na to

vprašanje odgovarja klinično in porogljivo:

»Koristno je za človeka, ki nima osebnosti, če razglasa o sebi, da je poglavito biti nacionalen.«

Potem se dotika posameznih del slovitih intelektualcev, vrača njihova filozofska razmišljanja, v katerih »vprašanje intelektualcev« obravnava ločeno od razredne situacije in od funkcije intelektualcev, ki je nastala z »velikanskim širjenjem knjige in periodičnega tiska.«

To pojasnilo je mogoče sprejeti, ko gre za nacionaliste — »srednje intelektualce«, toda na vprašanje: »Kako pojasniti nacionalizem pri velikih osebnostih?« — Gramsci piše:

»To pojasnilo je povezano, zakaj velike osebnosti oblikujejo povprečne in nujno prevzemajo nekatere njihove praktične predsodke, ki škodujejo njihovim delom. Wagner je vedel, kaj govori, ko je trdil, da je njegova umetnost izraz nemškega genija, in tako pozival ves narod in raso, naj sama sebi aplaudira — v njegovih delih.«

To nastaja tudi zaradi tendence v pojmovanji, da je duh »dober, če sprejema določen kolektiven način mišljenja, slab pa, če se hoče individualizirati«. Ta tendenca pripelje do poraznih rezultatov tudi v literaturi (do neiskrenosti) v politiki pa je tendenca nacionalnega oblikovanja »privedla do teze, da vojna, namesto da bi bila zgolj politična, postaja vojna nacionalnih duhov, z značilnostmi zagrizene strasti in surovosti.«

Kaj prinaša industrializacija

Nacionalistična stališča v evropskih državah pa niso naključna — povezana so z zgodovinskimi obdobji in vrziki, v katerih je samo združevanje nacionalnih elementov lahko pogoj za zmago v vojni. »Toda intelektualni boj je jalov, če poteka brez dejanskega boja, ki hoče ta položaj predrugačiti. Res je, da se poraja evropski duh, pa ne le evropski, toda to zaostruje nacionalno označenost intelektualcev, zlasti njihovega najbolj povzdignjenega sloja.«

V tej analizi nasprotujočih si pogojev, družbeno-intelektualnega dogajanja in življenja Gramscija ne zanima samo »evropski duh«, niti »nacionalizem intelektualcev«, marveč ga zanimajo razmere v družbi zunaj evropske celine in evropskih nacionalizmov. Opažoval in analiziral je nastanek izvirnih novosti, ki jih prinaša zakonito nastajanje same industrializacije. Industrializacija prinaša številne nove pojave, ki so pogosto nerazumljivi ali nesprejemljivi za ugledne, velike nacionalne intelektualce Evrope. Industrializacija prinaša novo delitev dela in novo angažiranje, »nov način življenja in dela«. Pri tem Gramsci, ko piše o »amerikanizmu in fordinizmu« tega časa, ugotavlja, da ti pojavi, v nasprotju s tradicionalnimi, izvirajo — predvsem v Ameriki tistega časa — iz notranje potrebe, da bi prišli »do organizacije planskega gospodarstva.«

V verigi prehodov od starega ekonomskega individualizma do načrtnega gospodarstva vznikajo pojavi in problemi. Leti nastajajo kot razne oblike odpora, na katere zadeva sam proces razvojnega razvoja, ti odpori so sicer priložni »tako družbi ljudi kot družbi stvari«. Ti odpori nastajajo ob tej »novi družbeni moči«, ki se, lotova novega progresivnega poskusa. Ta »moč« je podjetni in agresivni »amerikanizem«, ki ga mnogi evropski intelektualci tega časa odklanjajo.

Ali je ta »amerikanizem« nova moč in zakaj se mu upira toliko evropskih intelektualcev?

Licemerska farsa

Tu Gramsci najprej analizira ekonomsko, intelektualno in družbeno stvarnost tradicionalne in moderne Evrope, v katero je pokukal komunistični »novi red«, ter proučuje evropsko demografsko sestavo oziroma racionalizacijo demografske sestave. Nastaja potreba, da tedanji plutokratski stan »zamenja nov mehanizem akumulacije in delitve finančnega kapitala«. Poskusi v Evropi, da bi uvedli moderne industrijske sisteme, zadevajo na nasprotovanje, čeprav bi »stara in anahronistična demografska struktura hotela imeti moderne tipe industrijek«. To uvajanje novih industrijskih metod trči na velik intelektualen in moralen odpor, ki se kaže v posebno brutalnih in potuhjenih oblikah — v skrajni prisili. Kajti — nadaljuje Gramsci — »Evropa bi hotela, da bi bil volk sit in koza cela«, oziroma hotela bi imeti vse prednosti moderne, racionalne in na novih temeljih organizirane industrije, hkrati pa ohraniti »svoje družbenih in aristokratskih parazitov«, ki požirajo velikanske količine presežne vrednosti, neznanako obremenjujejo začetne stroške in dušijo moč konkurence na mednarodnem trgu.

To pa je nemogoče. To je tista licemerska, družbena in intelektualna farsa, katero mora spoznati delavski razred, ki se s toliko moči in žrtvami bori, da bi se organiziral za novo, svobodnejše življenje in delo, prost suženjskih okov kapitalizma, razred, ki ustvarja nov komunistični red. Posebej nam zbuja pozornost to opažanje Gramscija kot marksističnega filozofa in enega osrednjih ljudi pri ustvarjanju Komunistične partije Italije, ker to opažanje ni značilno za »intelektualne razmere« niti Italije, niti tega časa. Bralec Gramscijevega dela to zlahka zapazi in lahko najde tudi vrsto prepričljivih zgledov iz prakse, ker jih Gramsci navaja, ko poudarja, da so »parazitski razredi« — ki so nastali iz »bogastva« in kompleksnosti deloma okamenela zgodovine — naravnost značilni za evropsko »tradicijo« in »civilizacijo«.

Roj popolnih parazitov

»Ti parazitski razredi, ta pasivni balast zgodovine, so nastali z nasičenostjo in skannelostjo državnega osebja in intelektualcev, klera in zemljiške posesti, roparske trgovine in vojske, najprej profesionalne, potem pa rekrutirane, toda profesionalne po oficirski sestavi.« To se pravi, čim starejša je zgodovina kake države (kot je zgodovina Italije), tem številnejša in mučnejša je ta navlaka brezdelnih in nekoristnih množic, ki žive od »dediščine«, »prednikov«, teh upokojencev ekonomske zgodovine.

Kako je mogoče to pokazati in dokazati? S pridržkom, da je zelo težko napraviti statistiko teh pasivnih ekonomskih elementov v družbenem smislu, Gramsci navaja razmere v več mestih Italije, med njimi kot posebej značilno Napoli in nekatera druga. V teh mestih imamo množstvo drobne in srednje buržoazije, »upokojencev« in »rentnikov«, ki je ustvarila v določeni ekonomski literaturi, vredni Kandida, »nakazen« lik tako imenovanega »proizvajalca prihrankov«. To je skoz in skoz pasivni sloj prebivalstva, ki iz določene številne primitivnih kmetov ožema ne samo sredstva za svoje vzdrževanje, marveč mu pri tem celo uspe, da privarčuje. To je eden najbolj nakaznih in najbolj nezdavnih načinov akumulacije kapitala, zato ker je zasnovan na zahrbtnem in oduševnem izkoriščanju kmetov, ki jim grozi stradež. Zato naj bi majhna vsota privarčevanega kapitala — majhen produkt »proizvajalcev prihrankov« — plačala velikanski strošek za visok življenjski standard »tolikšnega roja popolnih parazitov.«

Drug izvor »absolutnega parazitizma« v posameznih evropskih državah je državna administracija. Gramsci navaja primer iz Italije med obema vojnama, ko je veliko ljudi pri polnem zdravju, fizično in intelektualno čilih, po 25 letih državne službe odšlo v pokoj, »ne da bi se še posvečali kakšni produktivni dejavnosti, marveč so živetarili od večjih ali manjših pokojnin«. Zato so se v Italiji mnogi navadni ljudje čudili, »kakšne more kak ameriški multimilijonar še naprej delati do zadnjega dne svojega življenja.«

V nasprotju s tem Amerika ni imela velikih »zgodovinskih in kulturnih tradicij«. Amerike ne pritiska taka »svinčena odeva« neracionalne demografske sestave, in to je »eden izmed poglavitnih razlogov (pomembnejši od naravnega bogastva) njene strahotne akumulacije kapitala, navzlic temu, da imajo ljudske množice tam višji življenjski standard od evropskega.«

V Ameriki ni bilo tega »trdoživnega parazitskega balasta«, ki bi ga zapustila minula zgodovinska obdobja, zato se je laže in hitreje »razmahnila osnovna industrija, posebej pa se trgovina in transport«. Ti osnovni racionalizatorski pogoji, ki jih je Amerika dobila v zapuščino od zgodovine, so omogočili vedno nove in nove racionalizacije. »Zato je bilo razmeroma lahko racionalizirati proizvodnjo in delo, spretno povezujoče silo (uničenje delavskega sindikalizma na teritorialni podlagi) s prepričevanjem (visoke mezd, razne socialne ugodnosti in ne navadno spretna ideološko-politična propaganda), ter doseči, da se celotno življenje dežele opre na proizvodnjo.« Tako se »hegemonija družbe poraja v tovarni«, zanjo je potrebnih le malo intelektualcev kot poklicnih posredovalcev v politiki in ideologiji.

Surova prisila

Ker pa je zgodovina industrializacije od nekaj stalen boj proti »živalskemu« človeku, ta boj v se bolj poudarjeni obliki nastopa tudi v modernih časih, v vseh poznejših primerih množičnejše industrializacije. To je pogosto »bolec in krvav proces prilagajanja naravnih (animalnih in primitivnih) nagonov človeku vedno novejšim, zapletenjšim in strožjim normam in navadam reda, točnosti in natančnosti, ki omogočajo vedno bolj celovite oblike kolektivnega življenja. Vse to je

nujna posledica industrializacije.« Ta boj je bil v bolj ali manj vsej zgodovini industrializacije vsiljen od zunaj, ker je bil vsak nov način življenja v obdobju boja proti staremu, tradicionalnemu, za nekaj časa rezultat mehaničnega pritiska.

Spremembe v načinu življenja so se v času novega razvoja proizvodjalnih sil in novih oblik dela dogajale s surovo prisilo »oziroma z vladavino družbene skupine nad vsemi proizvodjalnimi silami družbe: selekcija ali »vzganjanje« človeka, primerne za nove tipe civilizacije (to je nove oblike proizvodnje in dela) je potekala z nezasišanimi surovostmi, ki so priklicale bedo in pekel nad podrazredne sličev in nesposobnih... Zato so pri ustvarjanju novih tipov civilizacij ali v samem poteku teh procesov razvoja vedno nastajale krize...«

Poleg temeljite kritike »amerikanizma« in ondotnega »novega načina življenja« Gramsci poudarja, da tu ni najti česa novega in izvirnega, temveč so to samo zakonitosti najnovejše faze drugega procesa v družbi in v ljudeh, ki se je začel z nastankom same industrializacije. »Amerikanizem« obsega zaradi omenjenih razlogov to novo fazo industrializacije, hkrati pa ima priokus brutalnega cinizma, saj se fraza o »delavcu kot priučeni gorilla« spreminja v cilj te družbe: da pri delavcu razvije samo »mehanično in atomsko delovanje, razbija zvezo tega dela s kvalificiranim profesionalnim delom, ki dejansko zahteva aktivno udeležnost intelekta, domišljije in pobude delavca.«

»Amerikanizem« in nova civilizacija

Industrializacija torej ni noben izum »amerikanizma« — to že zdavnaj vedo tudi sami delavci kakor tudi klasični marksizma, ki ga Gramsci imenuje »filozofijo prakse«.

Toda ali je mogoče z materialnimi in moralnimi pritiski družbe in države voditi delavce kot množico, da zdrži ves proces psihofizične preobrazbe, ki ga nalaga industrializacija, ali pa je to nemogoče, ker bi lahko privedlo do fizične degeneracije in poslabšanja rase? Na to vprašanje odgovarja Gramsci pritrdilno, »toda za to je potreben dolg proces, v katerem bi se spreminjale družbene razmere in individualne navade. To pa se ne more zgoditi samo z »golo prisilo«, temveč edino z mešanico prisile (samodisciplin) in prepričevanja, in sicer prepričevanja z visokimi mezdami, možnostjo boljšega življenjskega standarda oziroma možnostjo, da se boljši standard človekovega življenja uresniči v skladu z novimi metodami dela, ker te nove metode terjajo posebno trošenje miselne in živčne energije.«

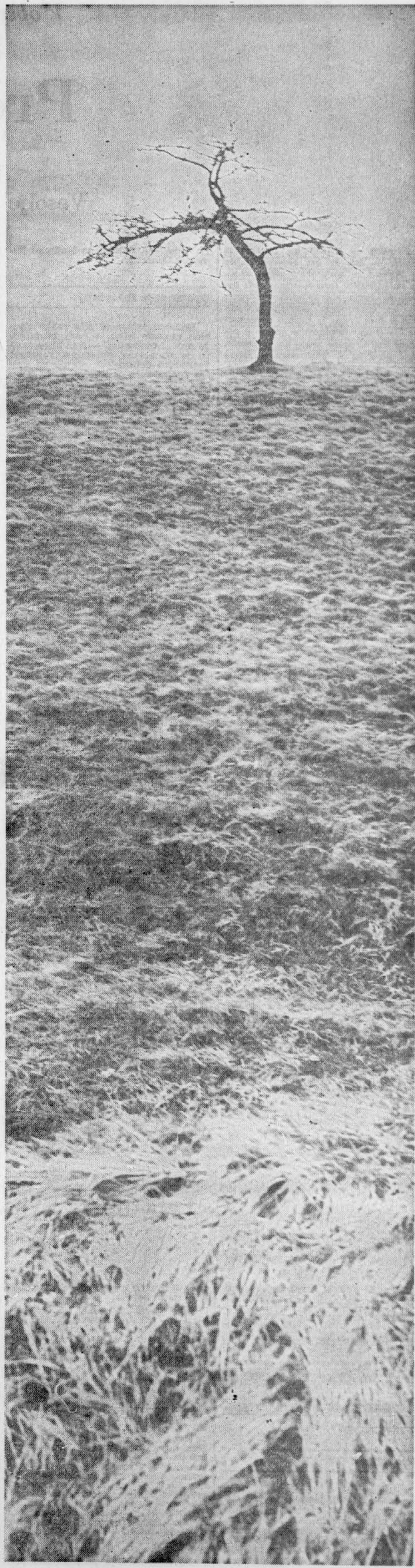
Bistvo je v tem, da »amerikanizem« ni nobena nova civilizacija. Elementi »nove kulture« in »novega načina življenja«, ki se širijo pod ameriško etiketo... »izvirajo iz površne in opije iniciative tistih elementov, ki začnejo čutiti, da so družbeno odrinjeni od delovanja oblikujoče se nove strukture.«

»Novi red«, to je komunistična družba, ne priznava površnega poveličevanja amerikanizma, odklanja utopijo, da je v Evropi in drugod mogoče imeti hkrati moderno industrijo in skrajne neracionalno demografsko sestavo s »parazitskim balastom«, kajti delavski razred, ki ustvarja materialne osnove novega reda, mora »najti sistem izvirnega življenja«, ne pa življenja po ameriškem vzorcu, da bi se spremenilo v »svobodo« to, kar je danes »nujnost.«

Cilj za vse ljudi

Ob teh fragmentih je nujno treba poudariti, kako si je Gramsci v »novem redu« zamišljal vlogo komunističnega razreda. Komunistična partija je orodje in zgodovinska oblika procesa notranjega osvobodjanja, v katerem postaja delavec iz izpolnjevalca volja in pogonski vzvod, iz množice postaja voditelj, iz roke postajajo možgani in volja... Tako delavec, ki stopi v komunistično partijo, sodeluje pri »odkrivanju« in iskanju izvirnega načina življenja, prostovoljno sodeluje v dejavnosti sveta, misli, predvideva, čuti odgovornost, je poleg organiziranca tudi organizator, čuti, da sestavlja avantardo, ki hiti naprej in vleče za seboj vso ljudsko množico... Komunistična partija, ki vstaja s pogoršča socialističnih strank, odklanja svoje demokratsko in parlamentarno poreklo in razkriva svoje osnovne značilnosti, ki so izvirne v zgodovini: ruska revolucija je revolucija, ki so jo izvedli ljudje, organizirani v komunistični partiji, ki so v partiji dobili nov lik, si pridobili nove občutke, ustvarili moralno življenje, ki teži za tem, da postane obča zavest in cilj za vse ljudi...«

Zdravko III6

V samoti (foto: Janez Klemenčič)

V kipečem loncu Škofljice

Od kod prihaja in kam pelje „afera Rugelj“

Dolgo se je kuhalo, preden je stvar naposled zakipela, prekipela in se izoblikovala v nekaj, kar je danes močno podobno aferi. Prav nič teatarska ni in tudi politična ne, vendar bi človek nad njo lahko zavzdihnil skupaj s Kozakovim komisarjem: »Takole se ti zaštorjavajo najboljši ljudje, potem pa, da, Jeremija, spravljaj godljo na krožnik. Novinar nima nobenih preiskovalnih kompetenc, a ker godlja je in ker se temperatura okrog nje močno dviga, jo poskusimo po najboljših močeh spraviti na krožnik. Ne zato, da bi jo razčistili, temveč le predstavili. Njen delovni naslov pa naj bo zabavno »afera Rugelj«.

Kronologija dogodkov, ki so pred nekaj dnevi pripeljali do dvojevrstnega revolucija, do »supora« bolnikov, kot smo poročali v Delu, je nekako takšna:

V začetku decembra je skupina sester, ki delajo v zavodu za zdravljenje alkoholikov v Škofljici, pisala direktorju bolnišnice za psihiatrijo (kamor sodi tudi Škofljiški zavod), naj forumi razrešijo skaljene odnose v zavodu. Pritožile so se zaradi diktatorskega manir svojega predstojnika dr. Janeza Rugelja in navedle več njegovih spodsrljajev, ki so nezadovoljstvo v kolektivu zaostriale v konflikt. Direktor bolnišnice, prof. dr. Miloš Kobal je menil, da bo delo zavoda možno le v primeru, če gre dr. Rugelj na dopust, da bi se duhovito tako nekoliko pomirili. Ker dr. Rugelj tega ni sprejel, je bil z dekretom poslan na pristni dopust. Hkrati je bilo slišati tudi prvo grožnjo s suspenzom. Prvotni dopust mu je bil kasneje še nekoliko podaljšan.

Medtem so strokovni kolektivi, sindikat in osnovna organizacija ZK raziskali metode dr. Rugelja in medsebojne odnose v kolektivu. Po dolgotrajnih razpravah in temeljitih presedah je zadeva navsezadnje prišla pred delavski svet. Kot je znano, je ta odločil, da dr. Rugelj ne more več ostati predstojnik, svoj sklep pa je dal na glasovanje kolektivu. Kriza je s tem dosegla svoj (dosedanj) vrh.

Nakopičeno nezadovoljstvo

»Za odločitev sveta so bili pomembni predvsem medsebojni odnosi v kolektivu,« pojasnjuje dr. Miklavž Kušej, predsednik sindikata psihiatrične bolnišnice. »Rugljeve napake v metodi smo poskušali rešiti po strokovni poti. Za odločitev sveta pa so odgovorni predvsem spodsrljaji, ki jih je zagrešil kot predstojnik. Bistvo teoma je v tem, da skupaj rešuje spore in težave. V Škofljici pa so bolniki nadzorovali team in Rugljo ovajali osebe. Konfliktov ni reševal v teamu. Nedopustno je, na primer, informirati paciente o nasprotjih med terapijami, še manj pa je dopustno, če se v ta nasprotja vmešavajo. Dr. Rugelj je to dopustil.

V Škofljici so nenadoma zmanjkali sestanki, na katerih bi odpravljali nesporazume. Tako so se nerazrešeni konflikti kopičili in nazadnje je prišlo do krize.

In kako si dr. Kušej razlaga odsotnost sestankov? »Po mojem je eden

poglavitnih razlogov ta,« pravi, »da Rugelj ne mara kritike in tudi ne zna priznati napak.«

V osnovni organizaciji ZK (kjer so se temeljito ukvarjali z zadevo) pa so precej drugačnega mnenja. Dr. Branko Cvetko, ki je njen sekretar, pravi takole: »Naši sklepi so, da so bile v medsebojnih odnosih res napake. Zanje so krivi subjektivni pa tudi objektivni momenti, npr. preobremenjenost predstojnika. Osnovna organizacija mu je izrekla kritiko, pri čemer pa smo upoštevali Rugljevo izrazito samokritičnost, pa tudi mimo tega nismo šli, da je Rugelj ogromno naredil, da je izredno pridig in delaven človek. Upoštevali smo, skratka, tudi objektivne okoliščine, poudarjeno samokritičnost in njegovo preteklo delo.«

Komunisti so svoje mnenje sporočili delavskemu svetu, ne da bi mu ga vsiljevali. So pa, po besedah dr. Cvetka, »hoteli zadevo pomiriti.«

Koliko velja preteklo delo?

Vsaj nekaj besedam o oni med temi okoliščinami, o Rugljevem preteklem delu, se verjetno ne da izogniti. Odkar je dr. Janez Rugelj pred natanko tremi leti prevzel zavod v Škofljici, se je začelo novo doslej najuspešnejše poglavje v slovenski alkoholologiji. Njegova metoda, povzeta po metodi dr. Hudolina iz Zagreba in nekoliko prirejena, je metoda »trde roke«, groba in brezobzirna, zato je narečena na vrsto nasprotovanj. Tudi danes jih še zbuja, a precej manj, kajti

ničče ne more zanikati njene uspešnosti.

»Dobra je vsaka metoda, ki ima nadpovprečne rezultate,« pravi neki zdravnik, drugi pa poudarja:

»Metode zdravljenja z antabusom ni nihče napadal, pa je bila zelo surova. Opustili smo jo, ko se je pojavilo nekaj novega, boljšega, tako kot smo opustili operacije na živo.« Tudi ta metoda ima pomanjkljivosti, a dokler nimamo boljše, se je je najpametneje oprijeti. Dobra je, dokler ni boljše.

Boljša pa za zdaj res ni. Tako imenovana klasična metoda, ki ji pravijo tudi »božajoča«, ima neprimerno več recidivov. S tem pa je — posredno, seveda — močno omajala vero v smiselnost zdravljenja alkoholikov, dodeljevanja sredstev v ta namen in podobno.

Po metodi, ki jo je pri nas uvedel dr. Rugelj, je bilo do zdaj zdravljenih več tisoč ljudi. Kakšnih 80 odstotkov med njimi danes abstinzira (po klasični metodi baje približno 25 odstotkov). Mnogi klubov, ki so v treh letih narasli od dveh na 90 ali celo 100, skrbijo za nadaljevanje njihovega zdravljenja, za družbeno rehabilitacijo za osveščanje okolice — gradi skratka najhno a trdno stavbo sredi zastrašujočega pojava slovenskega alkoholizma.

Kolikor trdnješa je bila ta stavba, kolikor bolj so bili otipljivi uspehi, toliko večja je bila tudi vera v smiselnost tega dela. Razumljivo je, da vsega ni mogoče pripisati dr. Janezu Rugelju. Očitno pa je — in to mu priznavajo tudi nasprotniki — da je tu

stori več kot kdorkoli drug in da ima nesporne zasluge za napredek, ki ga je v zadnjih treh letih napravila slovenska alkoholologija.

Poskus pogleda v prihodnost

Tu pa se preteklo delo poveže z bodočim. Javnosti verjetno ne zanima, kaj se bo osebno zgodilo z dosedanjim predstojnikom Škofljice. Neprimerno pomembnejše je vprašanje, kaj se bo zgodilo s samim zavodom, kaj se bo zgodilo s terapijo, s klubi pa tudi z vero, ki se je v teh treh letih tako okrepila.

V Polju gledajo na to prihodnost z zaupanjem.

»Mi bi želeli, da Škofljica dela kot doslej,« poudarjata dr. Kušej in predsednik delavskega sveta dr. Franc Strus. »Prepričani smo, da bo tudi delala. Seveda bo trpelo delo s klubi, a to bo po svoje tudi koristno. Taka ekspanzija klubov je bila namreč podobna Napoleonovemu pohodu na Moskvo — bliskovit prodor, zadaj pa praznina. Škofljica pa bo lahko nemoteno delala kot prej. Dovolj zdravnikov imamo pa tudi sestre, ki so zdaj tu v Polju, bodo gotovo še nazaj.«

Precej pa je tudi nasprotnih mnenj, pravzaprav neprimerno več. Sem sodijo mnenja vseh sedanjih pacientov zavoda, ki poudarjajo, da se ne zavzemajo zgolj za dr. Rugelja, temveč za sam sistem, za metodo kot takšno. Svojo bojazen, da bo metoda brez dr. Rugelja prizadeta, opravičujejo z izkuš-

njam. Med pristno odsotnostjo predstojnika je namreč zavod zelo nazadoval.

Enake slutnje se kopičijo tudi med člani in terapijami po klubih zdravljenih alkoholikov. Ze ves mesec krožijo po Sloveniji pisma, ki so namenjena različnim strokovnim in družbenopolitičnim forumom. Opozarjajo, da je vera v uspešnost zdravljenja vezana neposredno na ime dr. Janeza Rugelja, da je »prav sedaj, ko so se pokazali prvi sadovi njegovega dela, nenadomestljiva. Prepričani so, da bo takšen suspenz diskreditiral terapijo, omajal zaupanje sedanjih in bodočih pacientov ter njihovih svorcev ter s tem povzročil hudo škodo.«

Velika škoda, veliko tveganje

Ob takšnih opozorilih, ki so gotovo čustveno obarvana (s tem pa v naši zavesti tudi manj zanesljiva), pa se oglašajo tudi glasovi, ki jim nihče ne more odrekati treznosti. Dr. Cvetku se je po hladnem naštevanju sklepov osnovne organizacije ZK izvil: »To bo velika škoda v slovenski alkoholologiji... velika škoda.«

Franc Kimovec-Ziga, ki zna naštetih za dolg seznam pomanjkljivosti in napak dr. Rugelja, vseeno priznava: »Bom jim se, da bomo zašli z njegovim odhodom in stagnacijo. To nam bo samo v škodo.« In še: »Verjetno so si v Polju vzeli premalo časa zanj. Morda so se obnašali bolj po paragrafi in manj kot ljudje. Mene pri vsem

tem najbolj zanima, kako ustvariti takšen ambient, v katerem bo takle Janez Rugelj — diktatorski in asketsko garaški človek hkrati lahko delal, v katerem bo lahko koristen.«

Eden od tistih številnih zdravnikov, ki brezplačno vodijo klube zdravljenih alkoholikov, je prepričan, da nihče ne more nadomestiti vloge, ki jo je imel dr. Rugelj, ker takšnega človeka kratko malo nimamo. S tem pa, pravi, »vsega, da bodo klubi propadli.«

Danes ti klubi še delajo. Morda celo bolj intenzivno kot prej, saj je razumljivo, da je v njih prišlo do opredeljevanja »za in proti«, se pravi, v glavnem »proti« načinu, kako je bil predstojnik Škofljice (leto dni pred reelekcijo) na hitro »odžagan«. Direktor bolnišnice za psihiatrijo je sicer razposlal klubom pismo (ki ga pa niso dobili vsi), naj normalno delajo naprej in se ne vmešavajo, saj gre »za interno in strokovno zadevo«, a zaman.

Na račun njihovega vmešavanja (še bolj pa na račun vmešavanja sedanjih pacientov Škofljice) leti mnogo očitkov, zlasti na dr. Rugelja, ki ga kolegi obsojajo, da je izrabil vodljivost in labilnost bolnikov. Seveda ne vseh, kajti med njegovimi pacienti je moč najti tudi nekaj ljudi, ki so kasneje obrnili proti njemu, celo v starih, ki so čisto strokovnega značaja. Pa vendar: zvečne so »znanja«, a glas te večine je zaradi svoje alkoholčne preteklosti sporen. Takole zavrača ta očitek dr. Rugelj:

Alkohol in pravice

»Misel, da bi nekdanji alkoholiki ne smeli imeti pravice do besede, se mi zdi nesprejemljiva, saj bi potem morali vse alkoholike izločiti iz družbenega življenja. Pa imamo v Sloveniji, kot veste, kakšnih 80.000 alkoholikov. Mnogi med njimi sedijo na odgovornih položajih. Vsi volijo in so lahko izvoljeni. In vendar si nihče ne drzne reči, da je treba te ljudi zavreči, izključiti, ukiniti njihove pravice. Svobodno smejo odločati, včasih o izredno pomembnih stvareh, ne da bi jim kdo kaj očital.«

Marsikaj se je torej sprožilo ob »zadevi Rugelj«. Sprožilo se je vprašanje, do kod lahko segajo nekatere pravice, kako ravnati s tehnicno, na kateri je na eni strani skupina terapevtov, na drugi pa pacienti (sedanjih, nekdanjih in bodočih) in, navsezadnje, kako pretehati človeka, ki je opravil velikansko delo, a je hkrati delal tudi napake.

Člani delavskega sveta so pretehatli in se odločili. Te dni potrjujejo njihov sklep še ljudje, ki so ga izvolili, se pravi člani vseh štirih delovnih skupnosti. Kolektiv v Škofljici je že glasoval.

In glej, ta kolektiv, ki mu dr. Janez Rugelj ne more biti več predstojnik, ker ne zna urejati medčloveških odnosov, se je kaj čudno odločil. Stirje so glasovali za Rugljevo razrešitev, osem jih je bilo proti, deset pa se jih ni hotelo opredeliti ne za to, ne za ono stran. S tem pa se je zapletena zgodba o tem, kako je v Škofljici zavrelo in prekipelo, obogatila še za dodaten paradoks.

Alenka Puhar

Pijača, beda (foto: Joco Znidaršič)

Beograjska razglednica

Pozabljenost

Veliko brezdomskih družin — danes ni mogoče natančno reči, koliko, vsekakor pa jih ni bilo malo — je tako rekoč v enem dnevu in v eni noči v naskoku osvojilo pralnice beograjskih stolpnic. To se je zgodilo tik pred novim letom. Zakaj pred novim letom? Zato ker so se razširile govorice: kdor se bo vselil v pralnice do 31. decembra, bo lahko v njih ostal! Razlog pa je verjetno treba iskati tudi v prednovoletnem razpoloženju, ko ljudje delajo reči, ki jih drugače ne bi, in ko so vsi bolj razumevali in strpnji.

V Goce Delčeva 20—28 in Johna Kennedyja 23—31 v Novem Beogradu je bilo deset sušilnic in pralnic. Vanje se je vselilo deset družin. Med njimi so:

Ivan Grubić, voznik pri Putniku, poročen, en otrok, petnajst let delovne dobe, rojen Beograjec, od leta 1941 do zadnjega novega leta stanoval

v kleti stavbe št. 23 v ulici Gospodara Vučića.

Petar Marolja, zaposlen v skladišču lesnega kombinata iz Bosanske Krpe, poročen, deset let delovne dobe, trdi, da mu podjetje ne sedaj ne pozneje ne more dati stanovanja.

Djoko Kovačević, visoko kvalificiran voznik pri Putniku, poročen, štiri otroke (14, 12, 9 in 6 let), stanoval v črnem naselju.

Mihajlo Šišović, visoko kvalificiran voznik pri Putniku, poročen, trije otroci, dvajset let delovne dobe.

Med njimi sta dve nosečnici, en študent, največ pa je voznikov, ki delajo pri Putniku. Kako se je moglo zgoditi kaj takega? Nekdo je nekaj siljal, se odločil, za njim pa so šli še drugi.

»Stanoval sem v naselju Mali mokri lug, v vlažni sobi,« pripoveduje Radovan Trajković, Putnikov avtoklepar. »Tik pred novim letom so mi stanovanje odpovedali. Sin je zaradi vižne sobe zbolel. Dobil je več injekcij, kot pa tahta. Kam naj se dam?«

»Razbili smo šipo, prišli v pralnico, zamenjali ključavnico in... začeli čakati, kaj bo,« pravi Olga Ivano-

vić, ki pričakuje otroka in je v pralnico prinesla tudi že posteljico.

Djoko Kovačević je oče štirih otrok, edini zaposlen v družini, zasluži 2300 dinarjev mesečno: »Nisem več mogel vzdržati!«

Prišli so v pralnice, prevzeti od temsobe in upanja. Toda zgodilo se ni nič posebnega. Nekateri najemniki so godrnjali, nekateri pa so jim pritrjevali. Veliko je bilo takih, ki so pritrjevali, da stoji v njihovi stolpnici zelo drag pralni stroj. Nikoli ga še niso videli.

Novi stanovalci so čakali in prisluskovali. Prej so živeli po kletih, v črnih naseljih, kot podnajemniki, po garažah in lopah. Zdaj so v pralnicah, v najvišjem nadstropju, kjer imajo razgled po vsem Beogradu, našli svoja nebesa.

Vsak ima po 36 kvadratnih metrov prostora. Malo. Toda zanje je to izredno veliko. Namesto stanovanja, ki ni bilo stanovanje, so končno dobili svoj prostor. Dobili? Svoji? Ali ga bodo obdržali? Pralnice in sušilnice je prehitel čas, še preden so bile zgrajene. Dragoceni prostor ni izkoriščen. Medtem ko pristojni razmišljajo, kaj z njimi, se polagoma vse bolj polnijo.

Kdo ve, kolikokrat po sto družin živi danes v njih?

To, kar delajo, je »v nasprotju z zakonom«, jim govorijo. Ti ljudje jim dajejo prav, vendar se hkrati vprašujejo: »Ali je v skladu z zakonom to, da že leta in leta govorijo o odvečnih pralnicah, a jih vseeno gradijo še naprej? Ali je v skladu z zakonom to, da visoko kvalificiran delavec niti po dvajset letih službe nima stanovanja?«

To, kar delajo, je »samovolja«, jim govorijo, vsaka strpnost pa je potuha in spodbuja k neredu: »Danes so se vselili v pralnice, jutri bodo zasedli dvigala, pojutrišnjem pa stanovanja.«

Odgovor: »Mislite, da sem storil? Petdeset let sem tlačil zemljo, potem pa na skrivaj vdrem v pralnico — zdaj se v strahu sprašujem, ali me bodo pustili v njej!«

V njihovem ravnanju se ne kaže toliko nered kot nagnonski občutek, da se življenje velikokrat tudi mimo naše volje oblikuje zunaj zakona. In da ima pravica dve plat. Vprašanje je, katere dokaze uporabljamo, ko pravico tolačimo.

Novi stanovalci v pralnicah se bojijo in čakajo. Nekateri so se že kar udomacili, vendar v novem stanovanju niso še nič bistvenega spremeniili, ker čakajo, kaj bo. Drugi so brž zavihali rokave, prebelili prostore, vložili denar v predelave, češ da bodo potem imeli več »pravice« do stanovanja. Prvi in drugi se spodbujajo z odločnim zatrdjevanjem, da jih »nobe« na sila ne bo mogla pregnati od tuda. Dajejo si poguma, a še zmeraj se bojijo in čakajo. Po nekaj dnevih so potrkali na prva vrata stanovanskega podjetja. Mi smo ti in ti, radi bi plačali stanovanje, elektriko in vodo. Odgovorili so jim, da so se neupravičeno vselili in da se z njimi sploh ne bodo pogovarjali. Na svidenje! Na svidenje!

Kako bo to šlo naprej? Usoda pralnic je navsezadnje odvisna predvsem od razpoloženja stanovalcev in stolpnicah. To pomeni, da brezdomcem ne kaže tako slabo. Stanovalci jim bodo gotovo naklonjeni.

Kdo te bo razmel, če ne tisti, ki je bil včeraj tudi sam brezdomec? Ali tudi vi tako mislite?

Skupina stanovalcev iz ulice Goce Delčeva je vložila tožbo proti druž-

nam, ki so se vselile v »njihove pralnice«. Kmalu je prišlo uradno sporočilo, da morajo pralnice izprazniti v dvajsetih dneh. Vendar je ta primer gotovo med izjemnimi?

Na vprašanje, zakaj hitreje ne uredijo problema pralnic in sušilnic, so nam odgovorili, da to ni preprosto, ker VEČINA stanovalcev »svojih pralnic« ne da, ne da »svojih stranskih prostorov«, kajti to je zdaj njihovo, hiše so njihove, sami razpolagajo z njimi, lahko jih preuredijo za druge namene. Skratka, vse to je njihovo.

Tako govorijo ljudje (ne vsi), ki jim ne bi bilo mogoče očitati, da ne vedo, kaj je stanovajska stiska, ljudje, ki so včeraj ali predvčerajšnjim, lani, tudi sami stanovali v črnih naseljih, lopah, garažah, kot podnajemniki.

S spremembo življenjskih razmer se očitno spremeni tudi psihologija. To je večni človeški problem. Človek stopi v tramvaj in zavpije: »Odpelji, saj vidiš, da ni več prostora!«

Slavoljub Djukić

Bonska „bela knjiga“

Zapeljivo zatišje v ravnotežju jedrskih velesil

Vsa Evropa sedi za konferenčno mizo, bodisi v Ženevi ali na Dunaju

Od našega bonskega dopisnika

BONN, februarja — Vsa evropska država se v vsaki evropski državi v vsaki evropski državi... (text continues with analysis of the Bonn situation and NATO dynamics)

V senci tega ravnotežja se je Bonnu posrečilo prebrati zatišje v svoji hiši, v ZRN, v vsi (osrednji) Evropi pa je Brandt uspešno naselil občutek varnosti, kakršna kontinent že dolgo ni imel. In kaj je s to varnostjo na nabrušenih mečih? Pred dnevi je bonški obrambni minister na 250 straneh zajetne „bele knjige“ opisal politične in vojaške občutke, ki z bogatimi podatki pomagajo razbiti slepoto o večnem miru prav tako kot strahove o jutrišnji vojni.

»Politika varnosti je politika miru.« pravi Willy Brandt. Njegov moto spremlja vse misli, vse, kar Bonn stori in dokazuje na obrambnem področju. Zakaj mir temelji na ravnotežju vojaških sil med Zahodom in Vzhodom. To ravnotežje je tudi temelj za stabilno mednarodno ureditev.

Se ena uvodna misel bonske obrambne „bele knjige“ nasprotuje stitov med ZRN in SZ, četudi temeljite sodelovanje z vsemi deželami Varšavskega pakta, sporazumi o nadzoru oboroževanja in o razorožitvi — vse to naj bi pripomoglo k utrditvi miru in zmanjšanju nevarnosti, ki bi lahko ogrozila mir.

Do tod vse v redu, tudi mi smo navajeni enake besednjake, to so tudi naša prepričanja. Atlantska modra barva (zastava NATO je modra) se pokaže šele pri prvi bonški obrambni zavezi: politično-vojaška razpisa sredi Evrope bi lahko preprečila muškanje napetosti. Da pa v osrednji Evropi ne bi nastal zapletljiv valbum, mora ostati za našo varnost zanesljiv, za zaslanje v severoatlantski obrambni zvezi, ki lahko tudi zgotovi na predek v politiki popuščenja. Zvezna republika Nemčija ne more sama zase obvladati mnogoterih nalog aktivne mirovne politike.

Ni naključje, da mora bonska vlada z obrambno abecedo razpravljati, kaj ostala ZRN ne samo zveza zahodnih vojaških organizacij, marveč da jo mora še negotoviti, domoljubiti, mladi socialisti — to pa je tretjina vladajoče

socialnodemokratske stranke — so večinoma prepričani, da bi bilo treba ZRN in z njo vred osrednjo Evropo finlandizirati, se pravi nevtalizirati, jo torej izpirati iz vojaških organizacij. Poleg prepričanja, da zahod nima (več) napadalnih namenov, jih spodbuja teza, da lahko socializem zavladava in kapitalističnem delu Nemčije le v razmerah razorožitve, torej vojaško-politične nevtalnosti. V to smer peljejo tudi „zloglasne“ teze Brandtovega tesnega sodelavca, orača vzhodne ledine Egon Baha. ZRN mora priznati sedanje meje, skleniti sporazum o neuporabi sile z vsemi vzhodnimi sosedmi, priznati NDR in — kot četrti — prizadevati si za razoročenje vojaških sil v osrednji Evropi. Konservativna opozicija ne neha obtoževati vzhodnega zunanega ministra Bahra, da pelje ZRN v finlandizacijo, se pravi proč od Zahoda, od ZDA in NATO. Kakorkoli že morda in verjetno tudi Brandt goji te vizije o (daljni) prihodnosti, ki bi šele omogočila ponovno zblizevanje in združevanje dveh Nemčij — to pa je vesoljni, najvišji cilj vsakršne bonske zunanje politike — vsekakor pa po njegovem velja za danes in jutri popolna zvestoba zahodni vojaški zvezi. Mladim utopistom v SPD in podtikanjem iz opozicijskih vrst velja ta bonški „prigovor“.

Obojim ter vsej domači in tuji javnosti daje zato Bonn svojo sliko sveta in Evrope, kakor jo vidi skozi lastne oči in topovske cevi.

Kdo nas sploh ogroža?

Vojna v Evropi bi bila svetovni spopad. Na naši celini si stojita neposredno nasproti največja obrambna sistema na svetu, Atlantski in Varšavski pakt. Tu so najbolj zgoščene vojaške sile in oborožitve na ozkem območju. V tem niso pogajanja in sporazumi med Vzhodom in Zahodom do zdaj spremenili ničesar. Pač pa ravnotežje sil omogoča pogajanja o obojestranskem in uravnoteženem zmanjšanju sil v Evropi.

Poudarek zadnjega stavka je na besedi uravnotežene. O tem gre beseda na Dunaju, kjer se srečuje delegacije zahodnih in vzhodnih držav, ki držijo ključ na blokovski meji sredi Evrope.

Kakšen je pravzaprav naš varnostni položaj v Evropi? Kaj nam lahko prinesejo pogajanja o obojestranskem zmanjšanju vojaških sil in oborožitve v osrednji Evropi, ženevska druga faza evropske konference za varnost in sodelovanje in druga runda sovjetsko-ameriških pogovorov o omejitvi strateške oborožitve (SALT)?

»Bistvena posebnost svetovne politike je prizadevanje Združenih držav Amerike in Sovjetske zveze, da se spoznamo med seboj tam, kjer so njihovi interesi enaki in kjer zmanjšuje

jo nasprotja v svoji politiki moči.« v tej zaviti formulaciji je očitno neupanje Bonna do igre v dvojce. Dokler mi v Evropi samo gledamo, kako velika po svoje mešana karta, smo pač nenehno izpostavljeni nevarnosti, da nas naš boter kdaj tudi pozabi, roti Bonn na evropsko politično in obrambno združevanje, ki bi mu šele kot najmočnejšemu partnerju na celini dalo težo, kakršna mu gre. »Jedrski enakovrednost velesil zožuje njuno področje delovanja. S tem pa narašča odgovornost za mir srednjih in manjših sil.« pravi obrambni minister Georg Leber. To pa pomeni: ker se velika ob vseh občutljivejših mednarodnih zapletih lahko usodno zapleteta med seboj — prav temu pa se hočeta za vsako ceno izogniti — se lahko nam zgodi kaj »regionalnega«, da se pri tem ne bosta hotela zapletiti. In kaj bi se lahko zgodilo? Odgovor daje Leber v naslednjem: »Sovjetska zveza poskuša kljub jedrskemu ravnotežju z ZDA razširiti svoj vpliv v svetu. Siro ga po Aziji, Afriki in po oceanih. ZDA pa se trudijo, da bi izpopolnile regionalne varnostne sisteme, da bi tako bolj pritegnile zaveznike k odgovornosti za varnost na svetu.«

Kakor Damoklov meč visi nad Bonnom nedolocen strah pred nečim, česar sicer nihče ne ve (in si nihče javno ne upa) imenovati, vsekakor pa se strah hrani s spomini na dolga leta vroče hladne vojne sredi Evrope, posebej še v Berlinu in s spomini na Prago iz leta 1968. Tudi bližnji vzhod se lahko preseli v Evropo. Jesenski sporazumi med Bonnom in Washingtonom o prevozu orožja prek ZRN in njenega ozemlja dokazujejo, da bi kaj hitro lahko postali tarča kakšne rakete, ki naj bi sicer letela drugam, čez ocean. Pa še najnovejši dokaz o usodni povezanosti ZRN in vse (osrednje) Evrope z mednarodnimi konflikti: »Spopad na Blaznem vzhodu obremenjuje politiko mednarodnega popuščenja napetosti. Države tega območja imajo 50 odstotkov znanih rezerv nafte. Arabsko območje je hkrati strateško križišče med Evropo, Azijo in Afriko.«

Jedrski strateški tekma se nadaljuje

Tole zadnje je zelo pomembno za spretnosti, ki jo je zahodna Evropa, posebej še ZRN, doživela ob bližnjevzhodni krizi. Se do začetka evropske konference v Helsinkih si zahodni ministri niso dali dopovedati, da na njihovem pragu tli in da bi se pravi požar razširil tudi na njihovo hišo. Arabsko moledovanje, naj že vendar uvidijo, da se morajo zanimati za ta del Sredozemlja, jim je bilo še nadležno. Walter Scheel je bil takrat še ves prežet z mednemškimi vodtenkic

(prvokrat sta si ministra dveh Nemčij podala roke na mednarodni konferenci) — in tako rekoč ni videl prek mednemškega obzorja.

Največja zmeta bi bila, če bi jedrsko ravnotežje gledali kot nekaj nespremenljivega, kakor da ne valovi, kakor da tu ni več tiste neizprosne tekme za premoč, opozarja bonska »bela knjiga« o varnosti. Čeprav so ZDA in SZ enakovredno oborožene, se pravi toliko, da lahko druga drugo popolnoma uničita — pa še tretje povrh — ne gre pozabiti, da je Sovjetska zveza precej okrepila svojo strateško moč, torej oborožitev, ki je namenjena največjim daljavam, velikim svetovnim tarčam. Po prvi rundi SALT, ko so SZ in ZDA sklenile prvi sporazum o omejitvi strateške oborožitve, sta velesil temeljito izpopolnili svojo klasično oborožitev. Sovjeti so povečali moč medcelinskih raket in dosegli ZDA v moči pomorskih balističnih raket. Združene države so opremlile medcelinske in pomorske rakete z več izstrelki. Američani so izpopolnili jedrske podmornice trident, ki naj bi konec desetletja zamenjale dosedanje polarise in jih prekrosile z dosegom do 10 tisoč kilometrov. Tako bi lahko z ameriške obale zadeli kakršnokoli cilj v Sovjetski zvezi.

Po prvem dogovoru SALT I smeta velesil postaviti po dvesto protiraketnih obrambnih izstrelkov, s katerimi bi varovali svoja velemesta in izstrelki za medcelinske rakete. SZ ima za obrambo Moskve 64 takšnih instalacij, v ZDA pa bodo ta sistem dokončali letos.

Vzhod je konvencionalno bolj oborožen

Poleg jedrskih sil ZDA in Sovjetske zveze sta britanska in francoska jedrska arzenala majhna. Velika Britanija je dala vso svojo jedrsko moč na voljo NATO, Francija pa zavrača vsakršno sodelovanje z Atlantskim paktom. Tudi združena francoska in britanska moč ne bi mogla biti protiteža sovjetski, pri čemer ne spremeni negativnega razmerja sil niti najnovejša francoska raketa injekcija: 18 zemeljskih in 32 pomorskih raket srednjega dosega.

Pozabiti ne smemo tudi dejstva, da je jedrska sila LR Kitajske vse pomembnejša kot strateški dejavnik, ki moti ravnotežje.

Pomorske sile NATO so močnejše od sil Varšavskega pakta. Sovjetska zveza je zadnja leta storila zelo veliko, da bi dosegla zahodno pomorsko moč. Sovjetska vojaška mornarica križari po vseh morjih. To čedalje bolj vznemirja Zahod, posebej še zato, ker je NATO v svoji vojaški strategiji neprimerno bolj navezan na svetovne vodne poti kot Varšavski pakt, ki ima vse ozemlje združeno.

Težišče sovjetskega pomorskega oboroževanja so podmornice na jedrski pogon in z raketnimi izstrelki, pri nadvodnih vozilih pa rakete ladja-ladja in ladja-zrak. Sovjeti gradijo in izpopolnjujejo tudi letalonosilke. Veliki manevri so pokazali, da lahko njihove enote operirajo tudi v veliki oddaljenosti od lastnih baz. To odliko sovjetske vojske mornarice dopolnjuje še dejstvo, da ima SZ najmočnejše ribiško ladje (75 tisoč tonarjev) in največjo raziskovalno floto z 200 ladjami. Sovjetska trgovska mornarica obiskuje vsa svetovna pristanišča.

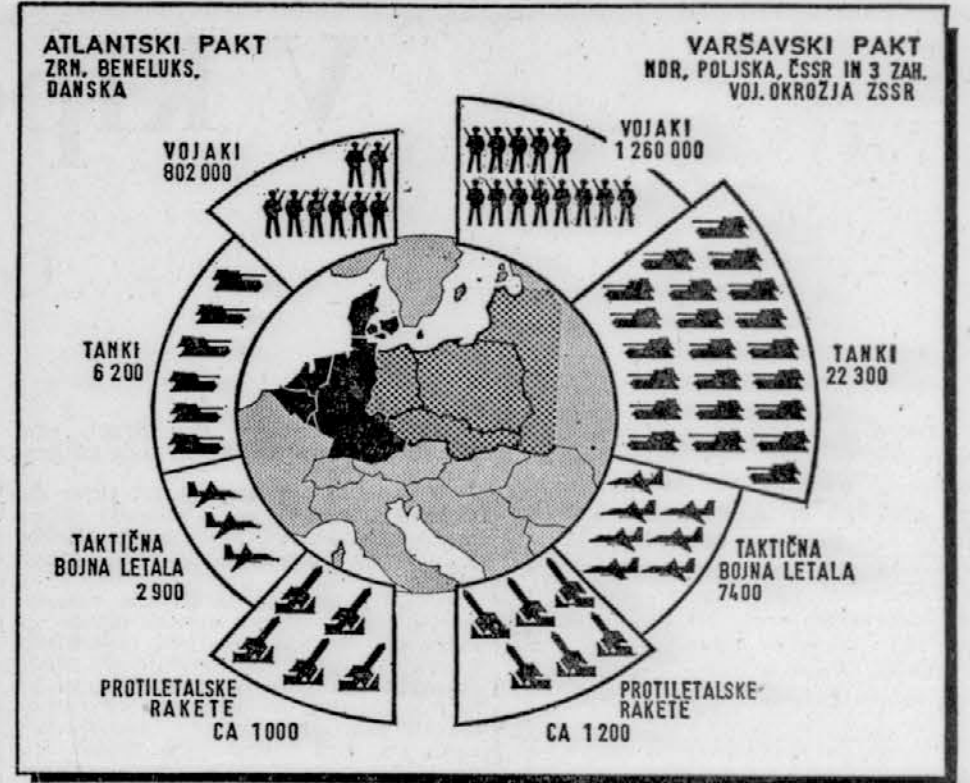
Sele v Evropi pa pride do pravega izraza premoč Varšavskega pakta. Vzhod je dosegel s številčno in kakovostno okrepitvijo konvencionalne oborožitve. Poleg tega je vojaška sila Varšavskega pakta enotnejša tako po organizaciji kakor po poveljstvu, orožju in mobilizacijskem postopku. Čete NATO so precej različno oborožene, bolj povezane z narodno tradicijo tako po organizaciji kot po tehniki. Obrambno enotnost Atlantskega pakta slabijo tudi politične spremembe v državah članicah.

Bonn je zbral v »beli knjigi« vse do zdaj znane podatke o vojaški moči ene in druge strani. Varšavski pakt nikoli ne objavlja podatkov o svoji obrambni moči, zato so zahodni vojaški in strateško-politični inštituti navezani na pozvedbe obveščevalne službe. Ko zahodni partnerji servirajo na dunajskih ali drugih pogovorih o omejevanju oboroževalne tekme svoje podatke o vzhodnih vojaških silah, jih Sovjeti in drugi redno zavračajo kot pretirane.

Divizije iz oči v oči

Sovjetske divizije so razvrščene tik ob blokovskih mejah, zunaj sovjetskega ozemlja, in to v visoki stopnji bojne pripravljenosti. To velja tudi za večji del divizij v zahodnih območjih Sovjetske zveze in za večino enot članic Varšavskega pakta. Za mobilizacijo drugih enot bi potrebovali nekaj dni do nekaj tednov.

V NDR, CSSR in Poljski (te države pa so vzhodni del Srednje Evrope,

Razmerje vojaških sil v osrednji Evropi

KOPENSKE SILE	Atlantski pakt		Varšavski pakt	
	ZRN, Beneluxs, Danska	NDR, Poljska, CSSR	3 zahodna voj. okrožja SZ	
VOJAKI	802.000	920.000	340.000	
DIVIZIJE	28 1/2	60	30	
BOJNI TANKI	6200	15.500	6800	
LETALSKE SILE	vsi evropski štabi NATO		vse države od SZ zahodna okrožja	
Taktično bojno letalstvo:				
IZVIDNIKI	400		800	
BOMBNIKI	1800		1800	
LOVCI	700		4800	
Raketni sistemi protiletalske obrambe:				
	1000 (ZRN, Beneluxs)	1200 (NDR, CSSR, Poljska)		

Strateško razmerje vojaških sil

VRSTA OROŽJA	Atlantski pakt (ZDA)	Varšavski pakt (SZ)	Kitajska
Zemeljske medcelinske rakete z dosegom 8000 do 12.000 km in spremljivim dosegom	1054	1550	
Zemeljske rakete s srednjim dosegom	18 (Francija)	590	ok. 50
Izstrelki na podmornicah	656 + 64 (GB) + 32 (F)	620	
(število podmornic z izstrelki)	(41) (4)	(2)	(65)
Težki bombniki	400	170	
Srednji bombniki	60 + 36 (F)	640	ok. 100

kjer naj bi najprej zmanjšali sile obeh paktov — iz Zahodne pa pridejo v poštev poleg ZRN še dežele Beneluxa) je 29 sovjetskih in 31 domačih divizij v stanju pripravljenosti. Te divizije štejejo po 8000 do 12.000, zahodne pa po 7000 do 17.000 vojakov. Razloček je očitno šele pri organiziranosti pomožnih sil; te so pri zahodnih stacioniranih četah neprimerno obširnejše, medtem ko imajo čete Varšavskega pakta več orožja in spremljevalne tehnike na enoto, torej temu ustrezno večjo udarno moč.

Sile Varšavskega pakta imajo na prednji straži Sovjetske zveze kakšnih 15.500 tankov, 30 sovjetskih divizij s približno 340.000 vojakov in okoli 6000 tankov pa je v zahodnih vojaških okrožjih Sovjetske zveze (Baltik, Evropa, Rusija in Karpati); te lahko nemudoma pritegnejo kamorkoli. Na Madžarskem imajo Sovjeti stacionirane štiri divizije s 65.000 vojakov in 1500 bojnih tankov ter 6 madžarskih divizij z 90.000 vojakov in 1500 bojnimi tanki. Od sredine šestdesetih let so države Varšavskega pakta modernizirale kopenske enote, posebej še sovjetske v NDR, CSSR, na Poljskem in Madžarskem. Novo orožje je povečalo konvencionalno moč teh čet, s starim pa so oborožili nove enote ali pa so ga uskladičili. Gre predvsem za bojne in obrambne tanke, topništvo in protiletalsko obrambo.

Kopenske sile NATO v Evropi se v zadnjih letih skorajda niso spremenile; na Danskem, v ZRN in deželah Beneluxa štejejo 28 in pol divizije s 6200 bojnimi tanki; na ozemlju Zvezne republike Nemčije je 640.000 vojakov, poleg Bundeswehra, ki šteje 495.000 vojakov. Na njenem ozemlju so čete ZDA, Belgije, Francije, Velike Britanije, Nizozemske in Kanade. Tudi pri letalskih silah ima Varšavski pakt v Evropi premoč. To je očitno, če primerjamo moč taktičnih bojnih letal. Od leta 1971 do 1973 so vse države Varšavskega pakta zamenjale stara letala z novimi, primernimi tako za napad kot za obrambne naloge. Hkrati je pakt oborožil letalske sile s protiletalskimi raketami in topovi. Tako je povečal protiletalsko obrambo prve obrambne linije in sprostil lovška letala za ofenzivne namene.

NATO še ni mogel nadomestiti te razlike v letalstvu. ZRN bo izpopolnila svoje letalstvo s štirimi odredi fantomov. Tudi protiletalsko obrambo krepi tako pri kopenskih kot mornariških enotah, pripravlja pa protiletalski tank gepard.

Mornariške moči: Sovjetska zveza ima v Evropi tri flote, ki lahko neodvisno druga od druge vodijo vojaške operacije: severna flota s poveljstvom v Severomorsk blizu Murmansk, baltika v Kaliningradu, črna mornarica pa v Sevastopolu. Flote sodelujejo med seboj in si stalno zamenjujejo enote. Očitno je, da Sovjetska zveza temeljito vodi račun o morskih poteh okoli zahodnega dela Evrope in v mirnem času povečuje svoj politični vpliv z gibanjem pomorskih enot.

Mir še ni mir

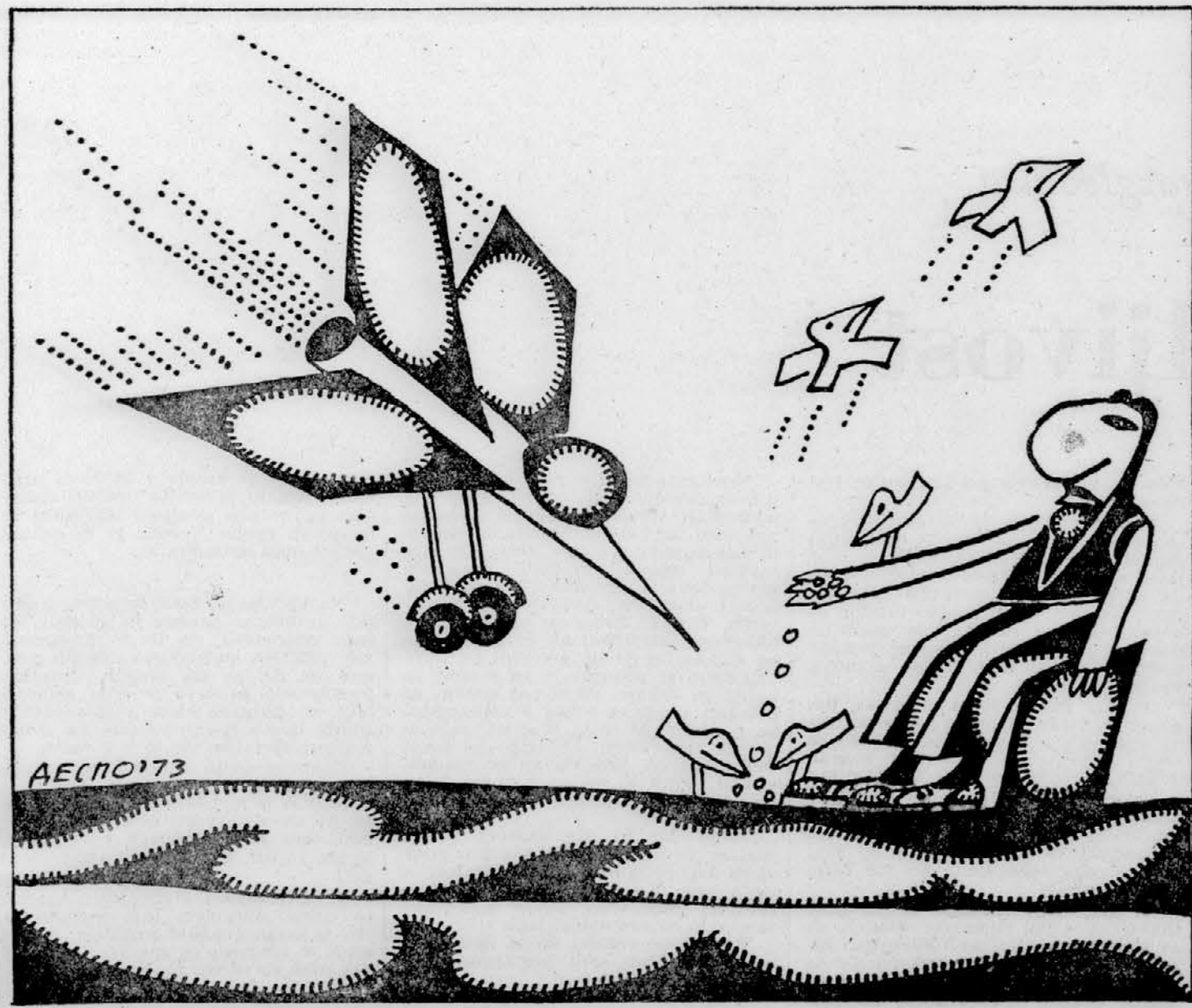
In medtem ko oboroževalna tekma brez trušca divja naprej, se na Dunaju srečujejo delegacije Vzhoda in Zahoda, da bi razvozlate, kako ne samo ustaviti tekmo, marveč postopoma zmanjševati vojaške sile na tej občutljivi fronti sredi Evrope.

Izhajajoč iz teze in strahu, da je Vzhod ne samo močnejši, marveč da njegova premoč v konvencionalni oborožitvi tudi nevarno raste, hoče Zahod doseči najprej tudi konvencionalno ravnotežje. Vzhod pa predlaga linearno zmanjšanje sil, se pravi obojestransko zmanjšanje sil na nižji številčni ravni. Zahodu bi to pomenilo še večjo nevarnost, hkrati pa motenje integracijskih poskusov v sedanji EGS; prav to pa želi Vzhod preprečiti.

Namesto enakih kontingentov (za začetek po 20 vojakov), ki naj bi jih na vzhodni predlog odpisali obe strani, predlaga Zahod, naj bi na obeh straneh evropske blokovske meje najprej zmanjšali sile na 700.000 mož. Še po prej pa naj bi ZDA in ZSSR potegnile nazaj kakšnih 15 odstotkov svojih stacioniranih sil (ZDA 29.000 od skupnih 193.000, SZ 60.000 od skupnih 460.000). Zahod bi se rad poleg tega zavaroval z obveznostjo obeh strani, da bi vnaprej sporočili o vseh premikih vojaških čet (manevrih), ker se sicer boji, da bi se sovjetske čete čez noč in neopazno spet naselile na zahodni meji Varšavskega pakta.

Vsa Evropa sedi za konferenčno mizo, bodisi v Ženevi ali na Dunaju. Berlinski tleči ogenj je zares ugasnil. Nikjer ni več tistega, čemur pravimo vojaška konfrontacija. Čas dela za tiste, ki se radi vdajajo varljivemu upanju, da je že s tem, ko ni kriz in velikih naslovov na prvih časopisnih straneh, prišel na staro celino trajen mir. Res je vse pripravljeno, da bi lahko mir nastolili. Vsekakor pa je še daleč daleč dan, ko bodo zahodne in vzhodne vojaške enote ubrale nasprotno smer po poti, ki jih je leta 1945 pripeljala na Labo in v Češki gozd.

Anton Rupnik

Karikatura S. Despodova (Bolgarija)

Velika konferenca na dvorani pravkar zgrajene opatijskega hotela Adriatic se je 28. maja 1971 dušila v napetem ozračju. V dvorani, ki je še vsa dišala po svežem lesu, so se štiri velika evropska in ameriška smučarska središča potegovala za svetovno prvenstvo v alpskih disciplinah 1974. Predstavljanje posameznih središč se je vlečilo v neskončnost. Delegati iz 44 držav so že nekoliko omamljeni od težkega bavarskega piva, ki so ga na tovarnjakih pripeljali v Opatijo zastopniki Garmisch-Partenkirchen, skrivaj pogledovali na dragocene švicarske ure, ki so jih še bolj skrivaj delili zastopniki St. Moritza.

Ze prvi dan kongresa mednarodne smučarske zveze v Opatiji je bilo jasno, da čezmorska kandidata za svetovno prvenstvo v alpskih disciplinah — Lake Louis in Jackson Hole — nimata veliko možnosti v boju s sloviti evropskima središčema St. Moritzem in Garmischem. Slo je za to, kdo bo pred delegati bolj učinkovit, Nemci ali Švicarji.

Videti je bilo, da zmagujejo Švicarji. S šestimi projektorji hkrati so predstavlili lepote in možnosti St. Moritza, najbolj navdušen aplavz pa je požel engadinski tekmovalci, eden najboljših slalomistov na svetu, Dumeng Giovanoli, ki je v treh jezikih povabil alpske smučarje z vsega sveta, naj se

februarja 1974 zbero v St. Moritzu na svetovnem prvenstvu. Besede tekmovalca, ki je bil znan kot velik borec med modro-rdečimi vrstci, so bile sugestivne, toda prva runda glasovanja še vedno ni odločila: St. Moritz je dobil 33, Garmisch 32, Lake Louis 9 in Jackson Hole 3 glasove. Premalo za St. Moritz!

Engadinci so zmagali šele pri drugem glasovanju z absolutno večino 40 glasov, Garmisch jih je dobil 33, še enega več kot prej, Lake Louis pa 4. Švicarji so skočili pokonci, se presrečno objemali in sprejemali čestitke. Svetovno prvenstvo 1974 je bilo njihovo.

Engadinci so izobesili v materinski ni napisano vabilo: »Bainvgnieu a San Murezan«, ki je potem tri leta vabilo alpske smučarje z vsega sveta v Engadin na »strehu Evrope«, kakor radi pravijo temu prekrasnemu gorskemu predelu švicarskega kantona Graubünden, največjega turističnega področja te države.

Prepričevanje sklerotičnega hotelirstva

Opatijska zmaga je bila nadvse pomembna za turistične delavce St. Moritza, ki zmore skupaj s sosednjimi kraji Pontresina, Celerino, Samedanom in Silvaplano 25000 postelj.

»Brez zmage v Opatiji ne bi imeli svetovnega prvenstva«, je pripovedoval prve dni februarja vedno zaposle-

ni turistični direktor St. Moritza in podpredsednik organizacijskega odbora svetovnega prvenstva, Peter Kasper, ki so mu bile med šampionatom tudi tri tajnice premalo. Zdjaj so ga klicali Avstrijci, čes da nimajo v hotelu nobenega miru pred nadležnimi lovci na avtograme, ki da še v posteljah in pri jedi ne dajo miru tekmovalcem, zdaj se je zataknilo na prah; vojake, ki so pomagali pri pripravah, so poslali na smuk namesto na veleslalom. Nekdo je spraševal, če ima St. Moritz zares 320 sončnih dni na leto. Da tega ne more verjeti, ker je že pet dni tu, pa še ni videl sonca. Stara Angležinja je hotela osebno govoriti z direktorjem, da bi ji svetoval primerne izlete...

»A še pred Opatijo smo imeli prav tako trd boj. Tu, doma. To je že tudi odgovor na vaše vprašanje, zakaj smo se tako potegovali za svetovno prvenstvo. V direktoji nas je veliko mladih. Če nas ne bi bilo toliko, sploh ne bi prodrli s svojo zamisljivo. Kakšne težave smo imeli! Nobenega svetovnega prvenstva ne potrebujemo... Dovolj gostov imamo... Se teh nimamo kam dati... Taki so bili odgovori, ko smo začeli tipati po našem sklerotičnem hotelirstvu. Mislijo, da je dovolj, če na prospekte zapisejo, da je imel St. Moritz zimске olimpijske igre 1928, svetovno prvenstvo v alpskih disciplinah 1934 in spet zimске olimpijske igre 1948. Mladina sploh ne verjame, da so bile olimpijske igre že v istih časih.

Naši ljudje, ne vsi seveda, mislijo, da je St. Moritz še vedno to, kar je

bil nekdaj. Da, nekoč je bil en sam St. Moritz, danes pa je kraj kot vsak drug. Svet se spreminja. Včasih so k nam hodili ljudje, ker je bilo imenitno prihajati v St. Moritz. Danes tega ni več in tega se dobro zavedamo, zato hočemo svojemu kraju dati nekaj novega, mu poživiti staro kri. Svetovno prvenstvo, prireditve, ki nas je res veliko stala (približno 9 milijonov frankov) je kot nalašč za to. Tudi vnaprej se bomo potegovali za velike prireditve. Nič več ne smemo zaspiti.

All bo Kranjska gora delala sprejemni izpit?

St. Moritz je vse od olimpijskih iger zares spal. Po letu 1948 so prirediteli še nekaj tekmovalj za beli trak St. Moritza, kmalu pa so omagali in karavana belega cirkusa, ki se pozimi seli iz kraja v kraj, se je v velikem loku začela ogibati lepim smučišč na Corviglia. Vabil je bilo dovolj za druga, mlada, nastajajoča smučarska središča, ki so se hotela uveljaviti. St. Moritz pa se je odedal s svojo mondenostjo, z nekdanjim slovesom, ki je vse bolj plahnel.

Mlada generacija turističnih delavcev je morala začeti na novo. Zanje je bilo svetovno prvenstvo priložnost, da dajo kraju svežino in da obratujejo s starim pojmovanjem: St. Moritz je sam sebi dovolj.

»Dandanes je vse manj gostov, ki bi se hodili semkaj razkazovat. Ljudje delajo in pridejo na počitnice, da bi se oddahnili, se nasmučali. Ti ljudje zvečer nimajo časa za razkazovanje, od katerega je nekoč živel St. Moritz.« je pripovedoval santmoriški direktor. Gost, na katerega moramo računati, ima raje St. Moritz, ki mu dajejo pečat boji za naslove svetovnih prvakov, športne prireditve, ki ga spodbujajo.

Tudi vaša Kranjska gora kandidira za svetovno prvenstvo. Tu so bili vaši ljudje, vsi prežeti z željo, da bi dobili tako prireditev, kot jo imamo mi. V tem smo si podobni. A vendar se razlikujemo: pri vas delajo sprejemni izpit, mi pa popravne. Moramo biti sprejemni izpit lažji. Težko je reči. Sam vem, da smo opravili koristno delo. Naš dragi St. Moritz je dobil nov zagon, ki je nadvse dobrodošel, saj bo treba še marsikaj storiti.

Najraje bi porušili ves lažen blesk

Večji del današnjih gostov St. Moritza so aktivni športniki, razmeroma dobri smučarji, ki si žele urejenih prog, pravega športnega dne s kar največ presmucanimi kilometri. Za pripravo alpskih prog svetovnega prvenstva na pobočju Corviglie so morali opraviti precej zemeljskih del, urediti nerodne prehode, tako da so sedaj

smučišča usposobljena tudi za najbolj razvane smučarje. Vse to je dobil St. Moritz s svetovnim prvenstvom. Poleg tega upajo, da bo velika prireditev v alpskem smučanju spodbudila domačo mladino k tekmovalnemu smučanju, saj ves Engadin kljub odličnim možnostim že lep čas ne premore smučarja mednarodne vrednosti.

Turistični delavci v St. Moritzu računajo, da so dobro naložili denar, ki so ga terjali stroški svetovnega prvenstva. Vsaj mladi, ki si žele za St. Moritz novo podobo, o tem ne dvomijo. Če bi imeli več moči, bi porušili pol mesteca, vse stare hotele, porušili bi lažni blesk, ki toliko da se ne sesujejo in v katerih gostje nimajo nobenega udobja. Radi bi postavili nova hotela, namenjene športnemu gostu, ki je čez dan ves čas na snegu, zvečer pa si želi poceni zabave in mirnega počitka.

St. Moritz je začel z Opatijo in nazadnje z izvrstno organizacijo svetovnega prvenstva 1974 doživljal uspeh za uspehom. Prav gostov jih bo doživljal tudi vnaprej.

Še preden se je končal šampionat v St. Moritzu, se je začel boj za svetovno prvenstvo v alpskih disciplinah 1978, v katerega se bo vmesala tudi naša Kranjska gora. V primerjavi s mnogimi svetovnimi smučarskimi središči je Kranjska gora neznanca, a prav zaradi tega še bolj odločena, da si pridobi nove naprave in se z največjo prireditvijo uveljavi v svetu.

Jože Dekleva

Od našega pariškega dopisnika

PARIZ, februarja — Saint-Rémy je sončno mesto v Provansi, znano po ostankih galoromanskega mesta in po samostanu sv. Pavla, ki so ga spreminili v bolnišnico za duševne bolezni. V tem poslopju se je od leta 1889 do 1890 zdravil Vincent Van Gogh; nekaj reprodukcij se zdaj spominja na to slikarjevo obdobje tik pred njegovo tragično smrtjo. V Saint-Rémyju je sloviti mojster ustvaril nekaj nenavadnih del — kopij, oziroma interpretacij. Ravnatelj bolnišnice mu je sicer dovolil slikati, ni pa ga pustil ven, v naravo, ki mu je vedno dajala najmočnejši ustvarjalni nadih. Slika je torej po predlogah, po delih drugih slikarjev. »Opoldanska ura« je ena od teh platen, ki jih je Van Gogh naslikal po lezorezu J. A. Laveilla. Gre za reprodukcijo ene od grafik »Štirje dnevi« časa Jeana-Françoisa Milleta, enega od ustanoviteljev barbizonske šole, avtorja »Angeleskega češčenja«.

Van Gogh je po črnbeli grafiki naslikal živobarvno olje, ki sicer zvezo posnema opoldanski spokoj v senci slamnate kopice Milletovega originala, vendar mu dodaja novo komponento z Van Goghovo značilno zlato rumeno, oranžno in modro barvo. Tako je nastalo pravzaprav čisto novo delo, nov Van Gogh, original.

To je eno izmed del, ki so zdaj razstavljena v eni izmed dvoran v Louvru na razstavi slik, ki jim je skupno to, da niso originali in smislu, kot pojmujejo to besedo danes. To ne pomeni, da so ponaredek, ki jih ni treba opredeljevati kot originalne velikih mojstrov, je še najmanj. Deloma zato, ker pojem originala v današnjem smislu, se pravi, edine slike, ki je po zasnovi in izvedbi delo enega slikarja, se poljari šele sredi prejšnjega stoletja. Vzporedno s tem se tudi uveljavil pojem ponaredek, se pravi potvorbe, bodisi kopije ali izvirnega dela, ki pa ga avtor nameroma predstavlja kot izvirno delo znanega slikarja. Seveda ni rečeno, da falzifikatov prej niso poznali.

Ni vse ponaredek, kar ni izvirnik

Na drugi strani pa še zdaleč ni vse, kar ni original, ponaredek. Skupinske slike, alteracije, ponovitve, kopije, interpretacije, posnetki, mešanice... vse to so tako rekoč zvrsti slikarskega dela, ki jih danes strokovnjaki ne prištevajo med izvirnike. Organizatorji razstave v Louvru so hoteli predvsem sistematično prikazati različne primere takih slik iz Louvra in drugih pariških muzejev. Izbrali so mnoga imenitna platna znanih mojstrov iz različnih obdobij. Osnovna zamisel je uresničena zelo plastično, čeprav na razstavi ni dosti več kot sto slik, izobesjenih v eni sami dvorani — »dobrih deset minut, pa ste skozi« — kot mi je spodbudno napovedala biljeterka ob glavnem vhodu, ko mi je pokazala zamotano in dolgo pot do krila Flore.

Teh »deset minut« je parada del, od katerih so bila nekatera vedno znana kot kopije ali dela, za katera so dobili slikarji navdih pri drugih mojstrih, nekatera pa so delala umetnostnim zgodovinarjem in drugim poznavalcem dolgo preglavice in so čisto več desetletij ali celo več stoletij veljala za originale. Original Rafaelove »Device iz Loreta«, ki jo je renesančni mojster naslikal za kardinala Riarra okrog leta 1511, je tako izgubil. Slika, ki je zdaj razstavljena v Louvru, je kopija iz 16. stoletja, in to uspeša, vendar ne edina kopija, ki je bila že marsikje objavljena kot original. Slika ima svojo vrednost ne samo zato, ker je dobra, ampak tudi zato, ker

priča o izvirni stvaritvi, ki se je izgubila. To ni redek primer in tako za marsikatero sliko ne bi niti vedeli, če se ne bi ohranila po kopiji; drugod spet kopija očesu strokovnjaka pove, kakšen je bil original, ki ga je našel zob časa.

Vsak slikar napravi v svojem življenju nič koliko študijskih kopij in v dvoranah v Louvru je vedno mogoče videti znane in manj znane slikarje, ki s kopiranjem študirajo znana dela iz preteklosti. Tako so včasih nastala dela, ki ne zaostajajo za originalom. Ingresov učenec Théodore Chassériau je leta 1837 napravil v Louvru kopijo »Portreta Viljema iz Valra« flamskega slikarja Fransa Pourbusa iz začetka 17. stoletja in težko je reči, ali je boljši Chassériau ali Pourbus. Vsekakor pa je razlika vsaj v formatu — v Louvru še danes nihče ne sme napraviti kopije v enakem formatu kot je original.

Neredko je isti slikar ponovno naslikal lastno delo ali pa vsaj isti motiv z nekoliko spremenjeno kompozicijo, barvami, in drugimi variacijami. Pravzaprav so redki slikarji, kot Francos Nicolas Poussin, ki niso nikdar ponavljali lastnih del. Bodisi zaradi velikega uspeha, pomanjkanja domišljije ali obsedenosti z nekim motivom so slikarji v vseh obdobjih pogosto ponavljali isti motiv. Včasih so jim to narekovali tudi banalne potrebe dvornih protokolov. V času, ko še niso poznali fotografije, je bilo treba uradne portrete »razmnoževati« na roko. In tako lahko na razstavi vidimo dva izmed mnogih portretov Karla X., zadnjega Burbona, ki je umrl leta 1836 v Gorici; njsa je portretiral François Gérard, a s podobnim rutin-

skim slikarstvom so se ukvarjali tudi mnogi drugi.

Slikanje v »koprodukciji«

Potrebe naročnikov, konvencionalni moralni ali politični oziroma sploh pogosto narekivalne metode, ki se nam danes zde neobičajne. Velike slike so znani slikarji neredko slikali s pomočjo svojih učencev, kar sicer v času slikarskih šol ni bilo nič čudnega. »Aleksandrove bitke«, velikansko platno Charlesa Le Bruna, protežiranca Ludvika XIV., ki je vodil slikarska dela v versajskem gradu, je eno od najboljših znanih skupinskih del. V nasprotju z razširjenim mnenjem pa je Rubens dvajset orjaskih platen, ki prikazujejo življenje Marije Medicejke (zavzemajo celo dvorano v Louvru), skoraj v celoti Rubensovo delo. Vendar je sloviti flamski slikar in diplomat, ki je delal za francoski, španski in angleški dvor, večkrat slikal v »koprodukciji«. »Devico s cvetnim vencem«, ki jo lahko vidimo na razstavi, sta naslikala z »Zametnima« Brueghlom, enim od treh slikarjev te znane flamske družine. Devica je Rubensovo delo, medtem ko je Brueghel, mojster cvetnih šopkov in malih tihožitij, dodal cvetni venec.

Kadar gre za moralne ali politične oziroma nastajajo včasih posiljena skupinska dela. Trem gracijam na Rubensovi »Vzgoji Marije Medicejke« so v 17. stoletju s tanci zakrili gole prsi (ki so jih pozneje restavrirali spet razkrili), Van Hoogstratenove »Copate«, sliko, ki je značilna po tem,

da na njej ni nobene osebe, pa sta neznanca slikarja v prejšnjem stoletju najprej »dopolnila«, prvi s psom, drugi s punčko. Šele leta 1932 so sliko v Louvru vrnilo pravo podobo.

Čisto nekaj drugega so interpretacije, se pravi slike, na katerih slikarji v svojem jeziku izrazijo že obstoječo kompozicijo ali pa po predlogi drugega slikarja ustvarijo čisto novo delo. V to zvrst sodi Van Goghova »Opoldanska ura«, medtem ko je značilen primer prve »Nezvesta žena« nemškega slikarja Harriha iz leta 1817, ki je nekakšen kolaž iz Dürerjeve kompozicije je vzeta po »Kristusu med zdravnikih«, dva detajla (starčev obraz in roka) pa po Dürerjevih risbah.

Najbolj svobodna interpretacija, posnetek ali pastiche se zgolj zgleduje po že znanem motivu ali sliki. Tako se očitno vidi, da je Francoz Troncy (1860—1943) za svojo »Zeno z nakitom« našel navdih pri skoraj 300 let starejši sliki »Mladenki v modrem« Holandca Vermeera. Iskal navdih brez zlih namenov, česar ne bi mogli trditi o mnogih slikarjih pridanih, ki so pogosto z zelo spretnim čopičem ponarejali slike znanih in dragocenih mojstrov, včasih kar tako, včasih z mešanjem detajlov z raznih slik, včasih pa samo v stilu dotičnega slikarja. Drugi spet so naslikali svoja, originalna platna in jih podpisali z imenom bolj znanega slikarja.

Nekateri slikarji so bili posebno vabljivi za kopiranje. Rembrandtu so v raznih obdobjih pripisovali več tisoč del, od katerih jih je res njegovih okrog 500. Njemu in Watteauju, ki so ga prav tako izredno velike kopirali, sta na razstavi posvečena posebna kotička.

Največkrat kopirana Mona Lisa

V zadnjih desetletjih so umetnostni zgodovinarji postopoma izločili iz katalogov večine slikarjev dvomljiva dela, ki so jih včasih potem pripisali drugemu slikarju ali pa so jih združevali v skupine in včasih pri tem odkrili novega umetnika. Vendar je še vedno ostalo veliko del, pri katerih še vedno ni popolnoma jasno, čigava so. Portret »Moža s čepico« je prišel leta 1925 v Louvre kot originalen Watteau, vendar danes sodijo, da je ta slika nastala v poznejšem obdobju; toda nekateri poznavalci še vedno trdijo, da je slika vendarle Watteaujeva. Ekstremen primer je »procesija«, ki jo zdaj pripisujejo Francozu Le Nainu, a prej so mislili že, da jo je naslikal eden izmed petih drugih slikarjev.

Največkrat pa so prav gotovo kopirali Mona Lisa, La Gioconda, Jonconde. Ta ima na razstavi posebno mesto bolj kot kurioziteti. Poleg lepe kopije italijanske šole iz 16. stoletja so razporejene miniaturne reprodukcije najbolj znanih kopij, od Rafaelove »Maddalene Donke« preko »Gole Gioconde«, ki zdaj visi v gradu Chantilly, pa do kompozicije s ključki Ferdinand Legera in Daljeve montaje z brki, ki sicer ni edina »travestija«, saj jo je že brki upodobil tudi surrealist Marcel Duchamp. O tem, kje vse lahko najdemo reprodukcije te morda najbolj znane slike, pa priča poslikan pokrov konzerve, v kateri je bila »Dulce de Batata a la Vanillina«. Argentinski podjetnik Miguel Berardi je izbral »La Giocondo« za ime svojega podjetja in za zaščitni znak svojih konzerv. Komercialnega priokusa, ki ga vzbudi ta zadnji vtis z razstave, se ni mogoče znebiti niti pred originalom, ki sem ga še znebiti niti pred originalom, ki sem ga še gledat takoj nato na drugi konec muzeja. Mona Lisa je edina slika v Louvru, ki je zaščitena s steklom, s posebno ograjo, s klimatsko napravo, s higroskopom in ki ima »osebne« stražarja. In ko gre človek mimo mize ob vhodu v dvorano, kjer ponujajo »rent-a-speaker«, ima za hip občutek, kot da je Mona Lisa postala eno izmed sedmerih čudes sveta, konumno blago, ki ga hodijo gledat ljudje kot v pinakoteko potujočega luna parka, tako da nazadnje ne ve več, ali je to sploh slika Leonarda da Vincija ali pa je kopija, zaščitni znak slikarstva.

Andrej Novak

Nenavadna razstava

Mona Lisa na konzervi

Poštene in goljufive slikarske kopije in posnetki na razstavi v Louvru

S poti po osrednji Aziji

V objemu Nebeških gora

Kirgizija proizvede v dveh dneh toliko, kot je proizvedla v vsem letu 1913

Od našega moskovskega dopisnika

»Tukaj ni jurta, ni ljudi v pisanih narodnih nošah in ostankov starega mesta. Če ste prišli v Frunze iskati eksotiko, ste zgrešili, mi je takoj po prihodu v kirgizsko prestolnico dejal gostitelj. Se prej me je sicer pozdravil s prastarim muslimanskim pozdravom »salam alejkum«, sklenil dlan na prsih in se priklonil, toda to se mu je zdelo popolnoma naravno. Naročil je »zeleni azijski čaj, ki se pije iz okroglih škodelic in brez sladkorja, česar prav tako ni imel za eksotiko. Tudi to, da domačini sede v restavraciji s pokrivali na glavi, je zanj čisto vsakdanje, saj je tu pač taka navada.

Tako sem dobil prvo lekcijo o Kirgiziji, zanimivo in poučno. Kirgiz se hoče predstaviti tujcu kot sodoben, enakopraven član skupnosti sovjetskih narodov, ki je že zdavnaj premostil zgodovinsko zaostalost, pa čeprav je v njegovem vedenju in življenju ostalo še veliko izvirnega.

Vsak pogovor v tej gorati deželi se obvezno začne z naševanjem prednosti, ki jih je prinesla Kirgiziji sovjetska oblast. Če ne upoštevamo najtega gospodarskega razvoja republike — sedaj v dveh dneh proizvede toliko kot v vsem letu 1913 — potem je na prvem mestu prerod Kirgizov kot naroda. Do revolucije je bilo namreč le 200.000 do 300.000 Kirgizov, in grozila jim je nevarnost, da izumro kot narod. Skozi stoletja so bili Kirgizi žrtve tatarskih uničevanj, vojn, lakot in bolezni. Po najnovjših podatkih je sedaj že poldrugi milijon Kirgizov. Stori se vse, da bi se narod številčno okrepil. Družine z veliko otroci so deležne posebnih olajšav. Materam, ki so si rodile več kot deset otrok, takih pa ni malo, dodeljujejo častni naslov matere heroja. Ni čudno, da je Kirgizija republika z največjo nataliteto v Sovjetski zvezi.

Druga pridobitev po velikem oktrobru je bila združitve posameznih kirgizkih plemen v enoten, sodoben narod

z lastno državnostjo, gospodarstvom in kulturo. Prvi zanesljivi viri o življenju kirgizskih nomadskih plemen na Tien Sanu sicer segajo več stoletij nazaj. Poskusi lastne fevdalne državnosti so bili kratkotrajni, kajti ozemeljski apetiti močnejših sosednjih kanatov in cesarstev jim niso dali živeti. Napisanost je bila tako rekoč stoodstotna. Pač pa se je v ustnem izročilu vse do današnjih dni ohranilo več sto tisoč verzov znamenite epske pesnitve iz šestnajstega stoletja »Manas«, imenovane tudi srednjeazijska Iljada.

Od arabščine do cirilice

Pisani knjižni prvenec je nastal šele leta 1924. Gre za pesem »Čas revolucije« pesnika Tokomajeva, objavljen v prvi številki prvega kirgizskega časnika »Erkin too« (Svobodne planine). V uredništvu lista »Sovietih Kirgizhstan«, ki je naslednik »Erkin too«, so mi pokazali porumenele liste tega prvorojenca kirgizskega novinarstva. Nadevse zanimivo je, da so list tiskali z arabskimi črkami. Islam, ki so ga sprejeli v osrednji Aziji v zgodnjem srednjem veku, je prinesel s seboj poleg čaščenja Alaha tudi arabsko kulturo in pisavo. Ob prehodu iz drugega v tretje desetletje našega stoletja so vpeljali latinico, leta 1923 pa cirilico.

Zakaj je navsezadnje obveljala cirilica? Odgovorov je več: od tega, da je cirilica sodobna pisava, ki ji pripada prihodnost v svetu, do čisto gospodarskih, saj lahko cirilske knjige v kirgizščini tiskajo tudi v Moskvi ali v katerikoli drugem sovjetskem mestu, kjer so tiskarne trenutno proste. Ne glede na to, ali so ti in podobni odgovori prepričljivi ali ne, po vsej osrednji Aziji so napisali časopisi in knjige tiskani v cirilici. Seveda se z znanjem cirilice še ne dokopljete do razumevanja teksta, če ne razumete kirgizsko, uzbekško ali kazahsko. A kljub razglasenemu vseobčemu pomenu cirilice mi je znanec v Kirgiziji, starejši izobraženec, s ponosom dejal, da obvlada vse tri pisave, arabsko, latinsko in cirilsko. To pa je tu zdaj že redkost.

Babilon narodov

Tujec bo na ulici zlahka ločeval Azijce od Evropejcev, kaj več pa se mu največkrat ne bo posrečilo. V Kirgiziji žive ljudje kakih 80 narodnosti, pravi mali Babilon narodov. Med njimi so tudi zelo majhne etnične skupine, ki so ohranile samobitnost, ker žive bolj izolirano v tenšanskem hribovju. Stevilčno najmočnejša narodnostna skupina v republiki so Kirgizi — 44 odstotkov prebivalstva — na drugem mestu so Rusi, nato pa Uzbeki, Ukrajinci, Kazahi, Tadžiki, Dunganji, Tatari itd. Ko je bila beseda o nacionalni enakopravnosti, so mi postregli s podatkom, da so v širšem političnem vodstvu republike zastopniki 70 narodov. Republiški voditelji tudi niso pozabili poudariti vloge, ki sta jo imela ruski narod in jezik v razvoju republike. Veliko časa je šlo in veliko težav je bilo treba premagati, preden se je domače izobraženstvo izvililo iz poveljev, saj je bilo nekdanje šolanje dostopno le otrokom begov, bajev, mul in hodž. Zdaj je v Kirgiziji več kot 1800 šol za splošno izobrazbo, poučujejo pa v štirih jezikih: kirgizščini, ruščini, uzbekščini in dunganščini. V Frunzeju je tudi kirgizska univerza in osem drugih visokih šol. Prva generacija kirgizskih zdravnikov se je izsolala šele leta 1943.

Po vaseh, kjer še živijo v strnjeni narodnostnih skupnostih, pošiljajo otroke pretežno v neruske šole, medtem ko v mestih prevladuje zanimanje za ruske šole ne glede na narodnostno pripadnost otrok. Gre za dokaj razširjen pojav v republikah z mešanim prebivalstvom.

Ruski jezik ima privilegirano položaj ne le v šolstvu, ampak tudi v javnem življenju. To je jezik uprave in medsebojnega sporazumevanja. Bil sem na poroki dveh mladih Kazahov v Alma-Ati. Iz zvočnika v veličastni novi poročni palači je donela domača, kazahska glasba, toda predstavnik mestnega sovjeta je poročni obred opravil v ruščini.

Znani uzbekski pesnik in podpredsednik združenja uzbekskih književnikov Ramz Babadžan mi je na široko pripovedoval o tem, da ruski jezik po-

meni narodom osrednje Azije okno v svet, da je posrednik med domačo in svetovno kulturo in se zlasti literaturo. »Z našimi knjižnimi dosežki se lahko svet seznanja le iz ruskih prevodov, kajti malo ljudi v zamejstvu pozna naš jezik,« pravi Babadžan. Na istem je kirgizski bralec: če hoče prebrati tujo leposlovno ali strokovno delo, mora se čiti po ruskem prevodu.

»Moja domovina je moja jurta«

Star kirgizski pregovor pravi: »Moja domovina je moja jurta, moj pašnik pa je, do koder seže povodec mojega konjaka. To je veljalo za čase, ko so bili Kirgizi še nomadi. Zdaj živi okoli 40 odstotkov prebivalstva v mestih in se ukvarja z industrijo. Kljub temu lahko rečemo, da so Kirgizi hribovci, kajti 90 odstotkov dežele je hribovite. Kirgizska prestolnica Frunze, ki šteje okoli 400.000 prebivalcev, leži 800 metrov nad morjem v podnožju Tien Sana, po naše Nebeške gore. Mnoga mesta in naselja ležijo še više. Sedemdeset do osemdeset odstotkov prebivalcev živi na nadmorski višini nad tisoč metrov. Skratka, Kirgizija je planinski raj s številnimi vrhovi, visokimi tri tisoč metrov in več. Najvišji je vrh Zmaga, na kitajski meji (7439 m). Planinski pašniki, na katerih se pasejo velike črede ovac, druge drobnice in živine, so še vedno veliko bogastvo dežele in vir življenja večjega dela prebivalstva.

Skupina mladih entuziastov pod vodstvom znanstvenika svetovnega slovesa Mirsajda Mirahimova proučuje prilagoditvene zmožnosti človekovega organizma v visokogorskih razmerah. Profesor Mirahimov, prorektor medicinske visoke šole v Frunzeju in eden iz prve generacije domačih zdravnikov, me je sprejel v sejni dvorani. Navzočih je bilo še nekaj profesorjev, sekretar komсомolske organizacije in sekretar partijskega komiteja v uniformi polkovnika sovjetske vojske.

V visinah Tien Sana živijo ljudje že dolga leta. Naša naloga je ugotoviti, kakšne spremembe so nastale v njihovem organizmu zaradi nenehnega živ-

ljenja v visokih gorah; za katerimi specifičnimi gorskimi boleznimi bolehalo in za katere dolinske bolezni so občutljivi; in kako jila je treba zdraviti. To je dolg našemu narodu,« je dejal profesor na začetku sproščene pogovora.

Drugi del problema so »novinci« v visokih gorah, ki nimajo prirojenih prilagoditvenih zmožnosti. Takih pa bo v prihodnje dosti več. Futurologi, ki so zaskrbljeni zaradi demografske eksplozije v svetu, že napovedujejo, da bo človek enaindvajsetega stoletja moral živeti tudi na daljnem severu, v puščavah in v še večjem številu v visokih gorah. Večletne medicinske raziskave znanstvenikov v Frunzeju so že obrodile prve sadove. Tudi za novince ni življenje v visokih gorah nedosegljiva skrivnost: potrebno je le postopno in sistematično prilagajanje. Čim večja je višina, tem daljše je obdobje privajanja. Do višine 3500 metrov se človek navadi novega okolja v 30 do 35 dneh. To naj bi bila tudi višinska meja za v prihodnje, kajti življenje nad njo zahteva prevelike napore in je nasploh neracionalno. Zadnja meja za življenje in delo pa je po mnenju sovjetskih strokovnjakov 6000 metrov. Nad to višino pa fiziološka prilagoditev ni mogoča.

Tretji vidik proučevanja je uporaba visokogorskih območij za zdravilišča, letovišča, športna središča itd. Pogorje Tien Sana je že zdavnaj sovjetski alpinistični raj, ob številnih jezerih pa so zrasli sanatoriji in počitniški domovi.

Rdeči poveljnik

Vsako večje sovjetsko mesto ima svoje svetličke. V nekaterih je to grob neznanega junaka, v drugih hiša, v kateri je krajši ali daljši čas bival vodja oktobra, itd. V Frunzeju je to rodna hiša Mihaila Vasiljeviča Frunzeja, revolucionarja in vojaka.

Ko je bodoči vojskovodja še bos tekal po pašnikih, netlakovanih ulicah svojega rojstnega kraja, so to mestce v oddaljeni Kirgiziji imenovali Pišpek. Potem ko je ruska vojska po vojni s četami Kokandskega kanata leta 1878

zavzela Pišpek, se je ta nekdanja citadela, zgrajena za lažje pokorjenje upornih kirgizskih plemen kanovi volji, začela postopoma spreminjati v upravno in gospodarsko središče dežele. Z drugimi ruskimi in ukrajinskimi naseljenci je prišel semkaj tudi vojaški zdravnik Vasilij Frunze; še pred koncem minulega stoletja se mu je rodil sin Miša. Življenjska pot mladega Turzema je bila burna in uspešna. V dneh velikega oktobra je bil Mihail Vasiljevič že znan in prekaljen revolucionar. Proti koncu 1918. leta je bila sovjetska Rusija v veliki nevarnosti. Bel general Kolčak je prodiral z vzhoda s 400.000 možmi in se poskušal združiti z južno vojsko generala Denikina za skupen pohod proti rdeči Moskvi. Sovjeti so odprli tako imenovano vzhodno ali turkestarsko fronto, ki je segala vse od Kazahstana do Turkmeneje. Za poveljnika na turkestarski fronti, ki je kmalu postala najpomembnejši branik v državljanski vojni, so imenovali Frunzeja. Njegove emote so se bojevale z basmači (srednjeazijskimi kontrarevolucionarji) in neposredno pomagale pri ustanavljanju sovjetske oblasti. V letu 1920 je Frunze posegel tudi v dogajanja zunaj meja takratne Rusije. Njegova vojska je sodelovala pri rušenju samostojnega Hivinskega kanata in nekdanjega protektorata ruskih carjev Buharskega emirata. S tem se je odprla pot za poznejše združitve teh držav s Sovjetsko zvezo.

Svojo vojno kariero je Frunze končal kot predsednik revolucionarnega vojnega sveta SZ in ljudski komisar za vojsko in mornarico. Umrl je leta 1925. Kmalu zatem so v njegovi rojstni hiši odprli muzej, mesto Pišpek pa preimenovali v Frunze.

Majhna, skromna, iz gline narejena in s slamo krita družinska hišica Frunzejevih še stoji tam, kjer je nekoč, čeprav je v njeni sosesčini zdraslo novo mestno središče, ki označuje novo obdobje Kirgizije. Da bi hišico ohranili, so nad njo sezidali varovalno stredo, okoli varovalne steklene zidave; zdaj je del muzejskega kompleksa, ki hrani spomin na Frunzeja in na davno minulo obdobje boja za sovjetizacijo osrednje Azije.

Marko Kozman

Vzdušje nemoči in obupa

Preplah pod Vezuvom

Mesto, ki govori svoj jezik

Neapeljska zimska podoba: premnogi ljudje žive tako rekoč na ulicah

Od našega rimskega dopisnika

NEAPELI, februarja — Sredi mesta, ki je umazalo morje, gorijo ognji. Gorijo pri prodajalcih mandarin, ob stojnicah s šopi zelenjave, v ulicah, kjer pogled v nebo zastira na roke oprano perilo. Nad ognje polaga roke retni Neapelj, mesto, ki govori svoj jezik in je svet zase. V pristaniških ulicah, kjer se rušijo stanbe, načete od druge svetovne vojne, in v tistih, kjer se rušijo nove stanbe, načete od korupcije gradbenikov, gorijo ognji.

V ulicah, ki se stekajo k stolnici (tam sveti Genaro že leto dni ne dela več čudežev), v ulicah, kjer starci vreče spremljajo izid starodavne igre »risedeme«, v ulicah, kjer je revščina s svojimi stojnicami naskočila pročelja srednjeveških palač in zavzela njihove arkadne hodnike, se širi strah: kolera.

V teh ulicah, ki se vselej končujejo v začetku drugih, prav takih, tu, kjer je naseljenost večja kot v Hongkongu, je šla beseda kolera najprej šepetaje po ulici Foria mimo slinastega slepega godca k prostitutki pred vrati, od šolskega ravnatelja k zdravniku, razležla se je od gradu navzdol po mestu kot polip, dokler ni izbruhnila v krik: kolera.

Ta krik so spremljali neredi: ustavljanje avtomobilov sredi mesta in gesla: »Konec lakoti!« Kadar gre po Fori množica in rjove »Kruha! Kruha!«, se policija umakne.

Fašisti, pobudniki demonstracij, so ustavljali avtomobile, postavili sredi mesta prave barikade in ljudem vsiljevali svoj program, ki ga je podpisal »Akcijski komite Carlo Arena«. V njem so napadli vse vladne stranke, posebej pa še komuniste. Vselej, kadar nanese pogovor na mesto, ima človek s ceste v ustih besedo »vlada«. In iz teh umazanih ulic se seli v Italijo vzdušje nemoči in obupa.

»Kolera prihaja od vlade«

Ceprav so zdravstvene oblasti znanilke govorce, ki so se razširile po mestu, ne trdijo, da ne bi bilo nevarnosti za epidemijo tudi v tem letu. Po treh mesecih, odkar je bila vsaj na papirju zatrta neapeljska nesreča, je mesto prav tako umazano, kot je bilo pred lanskim izbruhom bolezni. Zasuto s smetmi, ker jih nih-

če ne odvažajo, pričakuje najhujše. Zdi se, da se ne more nihče upreti nevarnosti, ki grozi iz polviminastih vroč smeti. Vreče smeti se kopčijo celo v središču mesta. Prebivalci nekaterih četrti so se sami spravili na delo. Očistili so svoje ulice, toda strah je ostal tudi v teh četrtih: kanalizacija je še vedno okužena, menijo Neapeljčani, in morje ob mestu je skorajda mrtvo. Nad rjavim zalivom se širi smrad. Starci, ki v njem lovi kosilo, vprašajo o morju. »Pa so ribe, ki jih ujamate, zdrave?« Potisnil si je čepico na oči, pljunil vstran in se skorajda zadril: »Kako to mislite — zdrave?« Toliko se govori o koleri, se izvijam. »Morje, veste, je zdravo. Kolera ne prihaja iz morja, ampak od vlade.« In vrne se k svojim, ki žde na skalovju, rjavi od sonca, in njihov pogled se izgublja nekam proti Capriju, ki vstaja iz megle kot privid raja, nedosegljivega in daljnega. V ulici ob pristanišču ob svojem ognju prodaja ostarela žena. Pri nogah ji gori ogenj, na deskah pred sabo ima svoje blago, ki ga ponuja mimoidočim: prgišče žvečilnih gumijev. Dvakrat grem mimo nje, kajti zdi se mi, da ne more biti to njeno edino blago, slutim, da je tu zaradi nečesa pomembnejšega.

Toda prevaram se. Samo prgišče zavrtkov na kvadratnem metru desk Trske polaga na ogenj: prizor je kot iz Kalkute. Korak stran in nekdo drugo ulico napolnil duh po morju, tisti zatohli, skorajda zgodi duh po mrtvih ribah in hobotnicah. Gruče posegajo po sluzastih ribah, nikomur ni mar bolezni iz morja.

Molčeči

Ob zidovih postajajo ljudje, z rokami v žepu zro predse. Med njimi je veliko dvajsetletnikov. V pomošnih oblekah čakajo, da se bo kaj spremenilo. Vsakršno spremembo so pripravljene sprejeti. Se večeraj je bil kruh po 180 lir, danes je 300, olivno olje stane 1300 lir, večeraj je bilo 740, podražila se je sol, testenine postajajo zanje razkošje. Stavke prevoznikov jih ne prizadevajo več. Ze mesece se nikamor ne odpeljejo, ostajajo v svojih četrtih. Od začetka prihodnjega meseca naprej jih cepivo proti koleri ne bo več varovalo. Malo časa je ostalo.

V mehaničnih delavnicah delajo otroci. Molčeči ob zidovih z zavistjo gledajo njihovo tekanje okoli avtomobilov, njihove umazane roke. Tisoči in tisoči neapeljskih otrok delajo za šest, deset tisoč lir na teden; nekaj starčevskega je v njihovih pogledih, kadar si prižgejo cigareto. Še

tri, štiri leta bodo delali, ko pa bodo postali pravi delavci, z zavestjo in znanjem, jih bo gospodar postavil na ulico k molčecim ob zidovih. Nezarovani sedaj ne pomenijo zanj kdove kakšnega izdatka.

Te skupine molčecih ob zidovih so resnično italijanskega juga, o njih gre beseda, kadar stranke sprejemajo programe, toda uglajeni vladni Rim vedno znova pozabljajo nanje: vlade se menjajo, za njimi pa ostajajo neizpolnjene obljube. Tu je 120.000 nezaposlenih in lovišče vodje neofašistične stranke MSI Almiranteja.

Ob zidovih postajajo ljudje in njihov pogled ni prijazen. Od obljub, ki jih je dala vlada takrat, ko je kolera napadla mesto, so ostale samo besede.

All sploh še imamo morje?

Ko je v prejšnjem stoletju, bilo je leta 1884, kolera zasedla mesto, so večji del Neaplja, kjer so bila žarišča bolezni, dobesedno porepokali in obnovili. Devetdeset let zatem, ko so na voljo stroji in ljudje, ostajajo hiše zasute z odpadki. V teh devetdesetih letih se je preneseljenost tako razrasla, da ni več mogoče nadzorovati njenih mnogoterih obrazov. Nekoč mesto poetičnega navdha je postalo mesto zmešnjave in smrti.

Baročne palače je načel dim, ki se vali po mestu od jutra do jutra, hupanje avtomobilov kaže na nasilje, ki se je naselilo v mestu. Nekateri so se zatekli k veri. Videl sem tovarnjak, podoben potujoči kapelici: debel rožni veneč je visel tam, kjer binglja ponavadi maskota, okna so bila prelepljena z Marijami in Jožefi pa z domačinimi svetniki, ki jih časte v posameznih četrtih. Videl sem cerkve, ki jih je prerasila trava, ulice, v katerih žive ljudje tako rekoč na pločnikih, zaviti v umazane plašče od jutra do noči. »Ali smo sploh še mesto?« se sprašujejo v Neaplju. »Ali sploh še imamo morje?« »Ali sploh imamo vlado?« In kapelica-tovornjak se ustavi na pločniku, sedaj postane dom, ob katerem bo kmalu zagorel neapeljski ogenj.

Preplah, ki je zajel mesto te dni, se spreminja ob ognjih in požar. Še mesec, dva. Takrat, ko bo na ulice pritisnila sončna pripeka, bo resnica znova prišla na dan. Takrat se bo zagotovo zvedelo, ali je kolera v Neaplju res tudi prezimila.

Nekateri menijo, da mesta sploh ni zapustila. Da je tu že desetletja, le da se skriva pod drugimi imeni.

Peter Breščak

Camilo Jose Cela

Donja Concha

Camilo Jose Cela (rojen leta 1916) je izredno plodovit in vsestranski španski pisatelj. Od leta 1941 ne mine leto, da ne bi izšla vsaj ena njegova nova knjiga. Loteva se prav vseh književnih vrst, čeprav ne vedno z enakim uspehom. Literarna kritika ga navadno označuje za začetnika in najvidnejšega predstavnika tako imenovane objektivne proze, ki jo zlasti po zadnji vojni goji širok krog mlajšega španskega pisateljskega rodu.

Sončni žarki posebno padajo na majhno dvorišče donje Conche, žene dona Florian. Donja Concha je sestra donje Mencie, poročene z inšpektorjem, in donje Engracie, ki je ostala v drugem mestu.

Donja Concha je jetična, koščena ženska visoke rasti. Pogosto zdihuje, se oblači v črno, v ušesih pa včasih nosi uhane z modrimi umetnimi kamni — akvamarini. Donja Concha nima otrok in jih nikoli ni imela. Prepolna je nerazdane nečnosti tako kot oblak, ki prepoln vlage potuje po nebu.

Donja Concha nima ne ptice ne mačke ne psa. Ptici, ki gnezdijo pod streho, niso njeni, ampak božji. Hrti, ki odpirajo žrelo v senca na dvorišču, niso njeni, marveč njenega moža. Mačke, ki se množijo na podstrešju sredi razbitih vrtev, polomljenega pihištva, skrivnostnih knjig in podob, na katerih so upodobljeni že zdavnaj pozabljeni ljudje, prav tako niso njene: rečeno po pravici, so nikogaršnje.

Donja Concha je visoka ženska in grčasta kot trta. Lahko bi bila cvetoča, a — žal! — nima niti najmanjše želje, da bi cvetela. Donja Concha ima molek z dišečimi jagodami iz rožnih listkov. Molek donje Conche se končuje s križem iz zlatega filigrana in ima skrivnostno moč v boju z grehom. Donja Concha je zelo pobožna in preganja čas tako, da prebrira jagode na molku.

Donja Concha je veliko zanimivega, vendar molči. Donja Concha pozna življenje služabnikov, bedo in blišč služkinj, bolezi oljnega drevesa, ma obrzati trto, razume jezik živali. Vendar se donja Concha ne izpoveduje. Donja Concha je omožena ženska. Če bi odvedla, če bi jo don Florian — bog obvaruj! — zapustil še bolj osamljeno, kakor je osamljena zdaj, bi donja Concha ne da bi se spremenila v obraz, spregovorila. Začela bi ukazovati, ne da bi zvišala glas, kot žalostna, a trdosrčna kraljica. Vendar je don Florian — bog ga ohrani! — živ zdrav in prepoln moči, in donja Concha, ki ve, kje je njeno mesto, govori samo na dan svetega Martina, ko kolenjejo prašča, ki dirve ocvili, mesar pa diši po krvi in janeževju.

Donja Concha ima troje otrok, skozi katere opazuje svet; skozi majhna kvadrata okna s karniso. Eno je prav pod kamnom z grbom, pod grbom pozabljena, zapravljena matorata. Pod vsako okence je donja Concha postavila nizek pleten stol z zelenim naslonom, po katerem so posejane rdeče bele in zlate zvezdice. Z okna, ki gleda na dvorišče, nadzoruje donja Concha vodnjak. Skozi okno, ki gleda na ulico, vidi donja Concha jokajoče otroke. Pod oknom, ki gleda na polje, bere donja Concha molitvenik. Včasih razmišlja.

Donja Concha se ne ukvarja z ročnim delom. Od vezanja se ji kvartijo oči. Donja Concha ne nosi oči; zdi se ji, da se ženskam njenega položaja to ne spodobi. Donja Concha ima postren čut za človeško dostojanstvo.

Ob večerih, ko jo obišče sestra donja Mencie, ji donja Concha z veliko spoštljivostjo postreže s skodelico čokolade, tremi žemljicami in čašico žganega. Donja Concha ne postkusi je di se več let zmerom enake. Donja Concha samo včasih, ko se ne počuti preveč dobro, srčne požirek žganega, da spodbudi in pospeši svoj krvni obtok.

»Bog mi odpusti!«
Donja Concha in donja Mencie nikoli ne omenita naglas sestre Engaricie, ki živi z Alcoleom de Calatravom. Senjora Engaricia je vdova po lastni rojstini, mati desetih sinov in zavetnica mulovodov in prekupčevalcev, ob največjih praznikih pa tudi starinarjev, potujočih umetnikov in trgovcev.

Donja Concha trpi — saj ne more, da ne bi trpel — vsakokrat, ko se spomni Engaricie in njenih desetih sinov. Donja Concha je v oporoki — najprej je določila maše za svojo dušo — zapisala, naj se nepremičnine, potem ko bo šel za njo don Florian, v enakih delih razdelijo med njene nečake. Vendar nečaki za to ne vedo in ji ne želijo smrti. Donja Concha skoraž ne pozna svojih nečakov...

Sonce se odbija od belega zidovja, ki obdaja dvorišče donje Conche. Skržat neutešeno cvrči v vejah usahle biblijske smokve. Vetrni mlini, podobni velikanskim spešim volom, upajo, da si bodo pomoci oddahnili.

Po nebu leti nadangel Gabriel v podobi štrklje. Zvon kliče k molitvi in donja Concha se samogibno unakne od okna.

Jutri bo nov dan.

je razveselil spremembe, ki je nastopila. Visok, koščen in velikanski, toda nežnega in bledikaste, deklško lepega obraza, v dolgem zelenem vojaškem plašču, ki mu je segal do vrha visokih čevljev, in z medeninasto črko »U« na umazani kapi je bil oficir videti neizprosno kot usoda.

Zapovedal je vojakom, naj puške zaklopijo.

Storili so tudi to. Nato jim je ukazal, naj puške znova prislonijo k nogi. Kakor da se je vznemiril, beseda se mu je zatikala v grlu. Sin ga je vsakakor presenetil.

— Torej?

Oficir mu je to vprašanje zastavljaj neprenehoma že deset dni, in vsakokrat je dobil odgovor: »Ne! Ure in ure: »Torej?« in deset dni: »Ne!«, pravkar pa je sin rekel:

— Čakaj! ...

Oficir je zahteval od njega, naj ubije očeta. Kot se je videlo, je bila to oficirjeva strast: da zaporniki pred njegovimi očmi ubijajo drug drugega, on pa jih opazuje in se mogočnško smehlja. Tokrat mu je bilo se posebej do tega, da sin ubije očeta. Zahteval je najprej od očeta, da ubije sina, toda starec je ves zdržen odkolnil in opljuval ustaša. Nato je padla izbira na sina. »Poklonim ti življenje!« je obljubil oficir.

In zdaj je vprašal:

— Torej?

— Veš, kaj sem ti obljubil — je rekel oficir. Govoril je glasno, da so ga lahko slišali vsi obsojenci — razen tih mrtvih.

— Ne morem! — je izdaval sin in z očmi, polnimi obupa, pogledal očeta. Oče je stal pribit kakor kletev.

Oficir je ukazal vojakom, naj merijo.

— Čakaj! — je rekel sin.

— Daj mi macolo! — je rekel sin.

— Če ubiješ očeta z macolo, ti poklonim življenje.

— Daj mi macolo! — je ponovil sin. Zadrževal se je, da ne bi kriknil.

Oficir je ukazal naj mu odvedejo roko. Eden izmed vojakov je prinesel macolo.

Sin je stisnil blede ustnice.

Kakor da je zasut, za kaj gre, ga je oče ošinil z mračnim pogledom, polnim prezira. Toda sin se ni več trudil, da bi pred očetom opravičil svoje ravnanje. Zdelo se mu je celo, da do starca ne čuti niti pomilovanja.

»Pretepaj je mater, pil ... Poklonim ti bo življenje ... Zaradi njega sem tudi padel v zasedo ...«

Oficir ga je potegnil za ramo.

Starec je ostal sam. Njegove oči so se kdove zakaj, orosile s solzami — velika in svetla kaplja mu je spozela po licu vse do zgornje ustnice in se tam izgubila v kocinah.

— Primi macolo! — je rekel oficir in se nasmešnil. Ti trenutki so mu bili vedno najljubši: ko obsojence, brez glave, pomizan in poražen, izgubi vse, moč in dušo.

Sin je prijel macolo.

Z obema rokama! — je rekel oficir.

Vojaki so ves prizor opazovali z očito navdušenostjo. Samo eden med njimi, še mlad, je bil videti vznemirjen, celo nesrečen.

— Z obema rokama! — je ponovil oficir.

— Dobro! — je rekel sin.

Ni imel kaj prida moči v sebi. Roke so mu drhtele. Po vsem telesu je drhtel.

Oficir je spremljal z očmi vzpenjanje macole in vtem mu je pogled za hip obvisel na starcu. Ta je stal ne gibno spravljen s smrtjo, kot preizkušen človek, ki od življenja niti ni nič boljsega pričakoval. Ko pa se je macola vzdignila v zrak sta se oba, oče in oficir, hkrati zazrila vanjo — starec nemočno, oficir z vzradoščnim bleškom v očeh.

Tedaj pa so mnogi onemeli vsi prepadeni, zakaj sin se je obrnil k oficirju divji in iz uma, z macolo v rokah.

Po prvem udarcu se je oficir obdržal na nogah, toda glava mu je omahnila, zamajala se je. Pogledal je sina z zgroženimi mrtvimi očmi in se zgrudil na blatno pot, z nogami pa jel krčevito svavati in riti po zemlji.

Sin je zamahnil po njem še dvakrat, nato pa vrgel macolo proti skupini vojakov in rekel z utrujenim glasom:

— Streljajte!

Tedaj ga je oče pogledal ves začuden, ustnice pa so se mu v kotih skrivile v briedke nasmehe.

Ilustriral France Slana

mladen oljača

sin

Mladen Oljača je rojen v Devetacih v Bosanski krajini. Se čisto mlad je odšel k partizanom. Po osvoboditvi je opravljal dolžnosti v družbenem in kulturnem življenju, nekaj časa je bil poklicni pisatelj. Sedaj živi in dela v Sarajevu. Njegove prve literarne teme so bile partizanske. V začetku je pod vplivom časa pisal v črno-beli tehniki, z Molitvijo za moje brate pa je zapustil črno-belo slikanje. Med prvimi se je spraševal o smislu življenja, o moralni pojavnosti ustvarjalcev, zamislil se je nad travmami borcev, ki se tudi v sodobnosti nemo bojujejo sami s seboj. Za najboljšo Oljačino delo je kritika proglašila knjigo Kozara, v kateri je posvečeno združil svoj epski dar in psihološko analizo junaka romana.

Privedli so jih pred jamo. Privedli so jih pred jamo, ko je okrutni dan že tonil v prvem mraku. Deset na smrt obsojenih, med njimi oče in sin, zvezana za roke z žico. Oče je imel prosto levo roko, sin desno. Stala sta močede drug ob drugem, sklonjenih glav, poteplana, mrka in neobrita, ločil pa ju je samo konček zarjavele žice, ki je stezala kolono obsojencev.

— Ali si se premislil? — je vprašal ustaša.

— Ne, — je odsekal sin.

Ustaša ga je prebodel s pogledom.

Domimikanski pisatelj in politik Juan Bosch je skoraj dvajset let preživel v izgnanstvu, potem pa je doma ustanovil revolucionarno partijo in bil od leta 1963 do 1965 predsednik republike (strmoglavlil so ga vojaki). Napisal je dolgo vrsto romanov, novel in političnih spisov.

Cesta je mrtva. Nič in nihče je ne bo mogel oživeti. Dolga, neskončno dolga je, na njeni sivi površini ni videti niti sledu življenja. Ubilo jo je sonce; jekleno sonce, razbeljeno rdeče sonce, tako rdeče, da je že belo. Potem postane prozorno in se tako pomika naprej po cesti.

Bržkone je umrla pred davnimi stoletji. Razkopali so jo ljudje s krampji in lopatami. Prepevali so in krampali; med njimi je bilo tudi nekaj takšnih, ki niso prepevali in ki niso delali. Vse to je trajalo celo večnost. Videti je bilo, da so prišli od daleč; potili so se; smrdeli so. Opoldne se je belo jeklo spreminjalo v rdeče; tedaj se je v očeh mož, ki so kopali cesto, zablašal plamenček.

Smrť je hodila po plahatih in hrbitih in veter je nanjo nosil prah. Potem je umrl tudi prah in obležal na sivi površini.

Na robu so trnasti grmi. V tolikšnem prostranstvu se pogled velikokrat kar izgubi. Toda planjava so gole. V daljavi so nekakšna strnišča. Na

Sin se je trudil, da bi bil videti pogumen, toda glava mu je podrtavala, opesane vratne žile so ga že jele boleli.

Oficir je začel razvrščati vojake. Razpostavil jih je pred jamo na dvajset korakov. Nato jim je ukazal, naj napolnijo puške.

Zapirajo so zaškrtali. Sin je pogledal v jamo — velikansko, rumeno in blatno, očitno bodo vanjo zagrebli skupaj vsa trupla.

»Tukaj,« je vztrepetal sin in ni mogel več gledati v ilovico.

Oče je stal ob njem ves mračen in zastretega pogleda, z zadnjim kancem moči v telesu, njegov obraz pa je razodeval, da so ga v zaporu mučili in pretepali. Zdelo se je, kakor da ne vidi nikogar.

Vojaki so se razporedili pred jamo. Z nabasanimi puškami v rokah so čakali, da jim poveljniki zapove streljati. Nekateri so bili videti ne-

stropni, medtem ko je drugim gledala iz oči zdoletenost, celo nekakšna žalost.

— Se nisi premislil? — je spet vprašal oficir.

— Ne! — je rekel sin.

— Skoda zate! — se je posmešnil oficir.

Sin ga je pogledal s podmolklim sovraštvom v očeh. Tako se zasrepta drug v drugega pes in volk, kadar se nenadoma srečata.

Obsojenci so stali tik ob robu groba, drug zraven drugega, s hrbiti obrnjeni k jami. Razcapani in strpinčeni, v oblekah, ki so jim jih mučitelji cefrali z nekimi trdimi predmeti, morda z železnimi palicami, ubogi in brezupni, nekateri razoglavljivi, z nepočasnimi lasmi, nekateri s kapo ali kučmo, so spominjali na zveržen plot, ki se bo vsak čas sesul.

Oče je nosil kučmo iz črne kozje kože, sin pa čepico s ščitkom iz svet-

le volnene tkanine. Oče je imel goste, temne brke, s koncema zasukane navzgor, sin pa se je očitno šele nedavno začel briti — poganjala mu je redka, tenka in neizrazita brada.

Oficir, stoječ zadaj za vrsto vojakov, je ukazal:

— Meri!

Potem jim je pojasnil, da morajo streljati od leve na desno.

Po trije na enega! — je rekel z vajenim glasom.

A kot da ni prepričan, da so vojaki razumeli njegov ukaz, je ponovil:

— Od leve na desno!

Vojaki so merili. Enemu je puška nenehno omahovala k tlom in stežka si je prizadeval, da bi jo vzdignil do prave višine.

— Streljaj!

Odjeknila je salva. Prednje konce cevi je ovil črn dim smodnika.

Trije obsojenci so padli, s seboj pa povlekli še četrtega, ki je bil živ. Pobral se je kakor človek, ki se je spotaknil. Zdelo se je, da mu je žal, ker ni bil zadet kakor njegovi tovariši. To je bil sin.

— Torej? — je vprašal oficir.

— Ne! — je rekel sin.

— Napolni puške! — je poveljeval oficir.

— Meri! — je odsekal oficir.

Sin je zagledal tri velikanske cevi, ki so zjale v njegove prsi.

— Čakaj! — je rekel.

Oficir je velel vojakom, naj pridvignejo puške nad glave obsojencev in počakajo nadaljnega ukaza. Ponovil je svoje besede, kakor da mu je posebno veliko do tega, da bi sin ostal pri življenju. Zdelo se je celo, da se

»Nič ni bilo, Čepe, nič ni bilo!« je skušala pojasnjevati.

»Nič, a? Boš že videla!«

In spet jo je tolkel.

Otrok se je oklepal očetove noge; ni se znal govoriti, vendar pa je pokušal. Videl je, da ženski teče kri iz nosa. Krv se ni bal, ne, hotel je samo jokati in na ves glas kričati. Mama bo prav gotovo umrla, če ji bo še naprej tekla kri.

Vse pa samo zato, ker ženska ni prodala kozjega mleka, kakor ji je bil ukazal; ko se je po štirih dneh vrnil z gričev, ni našel denarja. Povedala mu je, da se je mleko razlilo; v resnici pa ga je dala otroku. Raje je imela nekaj novičev manj, kot da bi njeno bitjece tako dolgo stradalo.

Preden je odšel z otrokom, ji je rekel:

»Ubijem te, če se prikažeš v hiši!«

Ženska je obležala na tleh iz zbite zemlje, močno je krvavela in ničesar ni čutila. Čepe jo je besno odvelkel na cesto. In obležala je tam kot mrtva, na hrbtu velikanske mumije.

Quico je imel še za dva dneva vode, vendar jo je porabil, da je ženski umil obraz. Odnesel jo je h koči, podprl jo je in pomislil, da bi si raztrgal srajco na trakove in žensko očistil krvi.

Čepe je prišel z dvoriščne strani. »Saj sem ti rekel, da te nočem videti tukaj, prekleta!«

Videti je bilo, kot da tujca ni opazil. Belo prozorno jeklo ga je prav gotovo spremenilo v zver.

Imel je predivaste lase in rdeče oči.

Quico si je prizadeval, da bi ga Čepe opazil. Toda napol nori dedec je spet začel groziti svoji žrtvi. Hotel jo je udariti. Tedaj se je med možkama začel boj.

Drobni otroček je spet planil v jok; zdaj se je oprtajel materinega krila.

Boj je bil podoben tihim pesmi. Niti besedice nista spregovorila. Slišati je bilo le otrokov jok in doneče udarce. Ženska je videla, da je Quico zgrabil Čepe za vrat; prste je zadržal v močvirju. Čepe je začel zapirati oči, odpiral usta in vsa kri mu je planila v obraz. Ni vedela, kako se je zgodilo, toda poleg nje, v bližini vrat, je bil kamen; kamen iz lave, hravap, skoraj črn, težak. Začutila je, da v njej narašča surova moč. Vzdignila je kamen. Udarec je bil top. Quico je najprej izpustil Čepevo vrat, potem so se mu zasibila kolena, zakrillil je z rokami in padel na hrbet, ne da bi zajelač ne da bi se kaj upiral.

Zbita zemlja je bila obilno rdečo kri. Čepe je gledal, kako se kri leškeče v svetlobi.

Ženska si je z rokami zakrila obraz, lase je imela razmršene in oči so ji skoraj izstopile. Pognala se je v tek. Čutila je, da ima ohlapne sklepe. Ozrla se je, ali jo kdo zasleduje; toda na veliki mrtvi cesti, čisto mrtvi cesti, je bilo samo sonce, ki jo je ubilo. Tam na koncu planote so bili griči iz peska, ki ga je bil nanosil veter. Pa kaktusi, ki so se izgubljali v jeklu.

juan bosch

ženska

kaktusih pogosto sedijo roparice. In kaktusi so tam daleč, izgubljeni v belem jeklu.

Tu pa tam je kakšna nizka koča iz blata. Nekateri so prebeljene, tako da jih v soncu ni videti. Vidi se le debela, suha streha, ki jo sonce žge dan za dnem. Po strehah iz trstike nikdar ne teče voda.

Cesta je mrtva, čisto mrtva, tu in tam pa razkopana, siva. Ženska je bila sprva podobna črni piki, potem kamnu, ki ga je bil nekdo položil na dolgo murnijo. Ležala je tam in ni bilo vetra, ki bi pridvignil njene cunje. Sonce je ni peklo; bolelo jo je samo zaradi otrokovih kričev. Otroci so bili teman, majhen, grabil je mater in jo poskušal včeti s svojimi tenkimi ročicami. Še malo pa bi bila cesta sežgala telesa ali vsaj kolena zolega in kričečega bitjeca. Hiša je bila nekje blizu, vendar je ni bilo mogoče videti.

spomenik jana tihega tihega gradnja

jan kazimir

györgy mikes

Prisel sem v mesto N. takorekoč službeno. Da bi napisal o njem reportažo. Res nisem bil tu še nikoli in o mestu, ali bolje mestecu, nisem vedel nič, ampak to se pač dogaja in zaradi tega si nisem belil glave. V mislih mi je bilo, da je to nekakšno sivo provinencialno gnezdo, ki je čez dan brezupno delovno dolgočasno, zvečer pa že ob devetih prazno in mrtvo. Prvi vtis je bil, da utegne biti to čisto res in srečnejšega se zaradi tega nisem čutil.

Moj hotel, edini v mestecu N., je stal na robu kar velikega trga, seveda tudi edinega v mestu. Iz okna svoje sobe sem videl naravnost na trg, sredi katerega je stal mogočen spomenik, prevelik tako za trg kot za mesto in zato nekam nenavaden in izjavajoč. Povrh je bil eden tistih dobrih starih spomenikov, pri katerih približno veš, kaj je spodaj in kaj zgoraj, kaj spredaj in kaj zadaj in včasih celo kaj predstavlja. Tala tu je bil sestavljen iz granitnega kvadra na katerem je stala velika bronasta postava. S hrbtom je bila obrnjena proti hotelu, tako da nisem videl, kaj drži v rokah; meč, ključno tehnično ali kaj podobnega, kar imajo navadno v rokah bronasti možje na granitnih podstavkih.

Ko sem se šuštriral in obrnil, sem se odpravil na kratek sprehod po mestecu in ker je bil tisti spomenik najbolj izjavna stvar, ki sem jo doslej opazil, sem se za začetek odpravil čez trg do njega. Ko sem se mu počasi bližal, sem šele občutil, kako zares velik je. Podstavek mi je segal do prsi, možak na njem pa je bil za glavo višji od mene. Dober kos, res. Mislim sem si sicer, da je takle spomenik za takole mesteca je nekoliko pretiran, vendar se mi stvar kaj posebno ne navadna in zdela, vse dokler nisem zvil okoli podstavka in pogledal brnastega velikana od spredaj. Tedaj sem pa zares osupnil. Pričakovano sem, da bom zagledal atletsko postavo z napetimi mišicami v tuniki, uniformi ali kakem podobnem spomeniškem oblačilu, z eno nogo odločno izpreženo, kot da je mogočena energija napredka hipoma zastala v bron, z eno roko, ki bo kazala nekam naprej proti obzorju in z drugo, ki bo držala kakšen globoko pomenljivi simbol, planenico, knjigo ali vsaj puško, z obrazom ki bo resno in pomenljivo strmel nekam daleč in malce navzgor, z odlično oglato brado, grškim nosom in kosatimi obrvmi...

Pa nič!

Namesto tega je na tistem neprijetno velikem podstavku stal možič, ki je kljub nadnaravni velikosti delal vtis šibkosti in povprečnosti, da, celo zanikarnosti. Obleden je bil v bronaste copate, v zmečkane bronaste hlače, v bronasto srajco, čez katero je imel bronast predpasnik. Roke je držal v žepih, glavo je klavrno povešal, izraz na obrazu pa je bil — bog pomagaj, toda res je bil — precej bečast. Butasto začuden, kot da mu je žena pravkar povedala, da ves dan gara, kuha, pere in skrbi za otroke, on pa se valja po kavču in bere časopis.

Naj me vrag, če ni bil to najbolj nenavaden spomenik, kar sem jih kdaj

videl. Tako se spomenikov ne dela in tisti, ki ga je naredil, pa tudi tisti, ki so ga dovolili postaviti in celo dati denar zanj, so nori ali pa se nameroma norčujejo iz tako resnih stvari kot so spomeniki na javnih mestih.

Po nekaj minutah, ko je bil prvi pretres mimo, sem se domislil, da mora biti nekje napis, ki bo pojasnil vsa zadeva. In res — prav pred mano je bila na podstavku velika železna plošča z debelimi črkami: JAN TIHEG. Stopil sem bliže, da bi prebral še ostalo, pa nisem, kajti ostalega ni bilo. Samo sedem črk. Nič več. Nobena pojasnila. Nobene zgodbe. Nič letnice ne. JAN TIHEG in konec!

Z vsem svojim bistvom sem začutil, da tu nekaj ni v redu. Za tem tiči več. Nekaj, kar ni dostopno na prvi pogled, kar ni za neposvečene. Začutil sem nepremagljivo željo, da postanem eden od posvečenih, da odkrijem nenavaden skrivnost tega spomenika, da zvem, kdo je Jan Tiheg, da mu bom lahko hvaležen, ga občudoval in ljubil.

Ozrl sem se okrog, da bi našel primerno žrtev, ki me bo razsvetlila. Nekaj klopi pod bližnjimi drevesi je bilo zasadenih. Bili so dva ali trije parčki, ki jih nisem hotel motiti; nekaj mamica z otrokom, ki tudi ni prišla v poštev, ker nisem želel božati po glavi umazanega smrčavca, ki se je igral v pesku in poslušati, kakšen genij odraščaja; nekaj starejših žensk, ki me niso mikale, ker me trenutno ni zanimala pokvarjenost njihovih snah. Na klopi prav nasproti skrivnostnemu napisu na granitem podstavku je sedel možak poznih srednjih let. Odločil sem se zanj. Ni bil več toliko mlad, da bi utegnil biti nevdušen in še ne dovolj star, da bi se moral bati zgdob o težavah z jetri in želodcem ali spominov na tiste preudovite čase pred petdesetimi leti. Stopil sem k njemu.

»Dober dan.«

»Oprostite, prosim. Prvič sem v vašem mestu in rad bi vas nekaj vprašal.«

»Znolite prisediti,« me je ljubezljivo povabil in napravil prostor na klopi.

Prisedel sem, mu ponudil cigareto, ki jo je odklonil, prižgal sebi in zadržano napetostjo vprašal:

»Rad bi vedel čigav je tale spomenik?«

»Jana Tihega,« je kratko in stvarno povedal.

»Da, to vem. Prebral sem. Žal pa ne vem, kdo je Jan Tiheg.«

»Jaz tudi ne,« je rekel možak. Zdrnil sem se. Prekleti! Napačnega človeka sem izbral. Vseeno sem se enkrat poskusil:

»Ali ni morda lahko svetujete, kje bi kaj izvedel o Janu Tihem?«

»Nikjer.«

»Kako, nikjer?«

»Tako. Nič ne ve nič o njem. Vidite,« se je živahneje obrnil proti meni, »jaz sem profesor zgodovine na tukajšnji gimnaziji. Poznam krajevne ure in vem, da je zgodovinska osebnost. Toda skoraj nič več. Ne vemo

nit, kdaj je živel niti kdaj je umrl — če sploh je že, če ni morda še vedno živ in zdrav nekje med nami, kar bi bilo seveda skoraž prelepo.«

»Toda za božjo voljo, zakaj ste mu potem postavili spomenik in še tako velikega, če sploh ne veste, kdo je ali kdo je bil?«

»No, no,« je pomirjujoče dejal. »Nekaj le vemo. Bil je, ali je še, iz našega mesta, najbrž ključavničar ali morda tinar.«

»Oprostite,« sem dejal, kolikor sem le mogel mirno. »Se vedno nič ne razumem. Menda je le nekaj, zaradi česar ste mu postavili spomenik?«

»Seveda je,« se je mož takoj strinjač. »Jan Tiheg je največji dobitnik našega mesta in lahko bi celo rekli vse dežele. Hvaležni mu moramo biti za nešteto stvari. Morda, da zelo verjetno celo za to, da sploh še živimo, ali najmanj za to, da živimo mirno in nemoteno.«

»No, vendar,« sem si oddahnil. »Saj sem vedel, da mora biti nekaj takega. Kaj pa je ta dobitnik storil za vas, ali morda za vse nas?«

»Nič.«

Znova se mi je zamislilo pred očmi.

»Kako, nič?«

»Tako, nič. Prav nič.«

»Nemogoče!« Zdal sem bil že resno jezen. »Ljudje vendar ne postavljajo spomenik človeku, ki ga sploh ne poznajo in ki ni nič napravil. Poleg tega, pa sta sami rekli, da je Jan Tiheg vaš največji dobitnik. Samo ljudje sem vas prosil za pojasnilo in res ne vem, zakaj menite, da se lahko norčujete iz mene. Pozdravljani.« Vstal sem.

»Hej, mladi prijatelj, počakajte vendar!« Potegnil me je za rokav in prisilil, da sem znova sedel. »Nikar se takoj ne razburite. Odgovarjal sem vam čisto resno in pošteno, kar ste pač vprašali. Mislim sem, da je jasen odgovor dovolj in da je zadeva tako preprosto logična, da boste razumeli brez dodatnih razlag. Toda vidim, da ste se mladi in da vam moram obširneje razložiti.«

»Res vam bom hvaležen,« sem zamrmral.

»Vidite,« je začel s kretajo, ki je dokazovala, da je najbrž res profesor, »sklenili smo postaviti tale lep spomenik Janu Tihemu, ker je res dokazano, da ga nihče ne pozna, da se ni nikoli nič govorilo ali slišalo o njem in da ni storil nič, kar bi bilo omenjeno vredno ali o čemer bi zvedel kdo izven najbližjega kroga njegove družine in znancev, ki pa jih tudi nihče ne pozna. Se tako skrbna in znanstveno organizirana poizvedovanja niso mogla odkriti, da kdo pozna Jana Tihega ali da je komu znano, da bi bil kdaj kaj storil. Mi sledite?«

»Ne, in če mislite...«

»Dobro, dobro, kar mirujte. Malu vam bo vse jasno. Glejte, dokazano je torej, da Jan Tiheg ni storil nič. Prav nič. Zato ga imamo po pravici za največjega dobitnika... Trenutek, pomirite se! Nisem še končal. Saj boste razumeli, samo še malo potrpljenja. Pomislite, mladi prijatelj, da bi bil

Jan Tiheg lahko marsikaj. Če začnem od najhujšega... Lahko bi bil na primer velik znanstvenik. Prav lahko bi bil nekaterim novo strašno orožje, kakšne ubijalske žarke ali smrtonosni plin ali kaj podobnega za množično uničevanje. Saj se to dogaja, kaj ne? Ali si lahko zamislite, koliko škoda bi s tem lahko povzročil? Koliko trpljenja in smrti? Koliko solza in bede? Toda Jan Tiheg ni umrl nobenih žarkov in nobenega plina in tudi nobenega drugega orožja ne. To je dokazano. Tako je ne le svojim somiščanom, ampak vsemu človeštvu prihranil mnogo gorja...«

»Hm,« je bilo vse, kar sem lahko dejal.

»...Ali pa,« je nadaljeval profesor, »bi bil lahko general. Novi Napoleon ali tudi kaj manj. Lahko bi začel vojno s sosednjo državo ali dvema, na primer za tisto sporno osemlevo v kolenu reke, ki meri dvainosemdeset kvadratnih metrov. Vojna bi najbrž trajala najmanj šest mesecev in — če predpostavljamo, da bi uporabljali le klasično orožje — samo na naši strani bi padlo 231 716 vojakov, ne vstetiš civiliste, ki bi bili ubiti med bombnimi napadi na mesta, ranjenih bi bilo 874 111 ljudi, dežela bi bila porušena, gospodarstvo na tleh... Toda Jan Tiheg ni bil general in dokazano je, da ni nikoli začel vojne za tistih dvainosemdeset kvadratnih metrov v kolenu reke...«

»Hm,« sem spet dejal.

»Se vedno ne razumete njegove resnične veličine? Glejte, lahko bi bil politični, predsednik vlade ali kaj podobnega. Lahko bi zavezil gospodarstvo, povzročil dražnjo, inflacijo, slabo življenje. Lahko bi bil tudi diktator, si izmislil kak trapast sistem ali policijski režim. In še najmanj tisoč drugih možnosti je imel, da bi škodoval nam, celemu narodu ali celo vsemu človeštvu. Saj menda ne boste trdili, da se take stvari ne dogajajo. Lahko bi bil kak neuravnotežen ideolog ali verski fanatik od višjih sil poklicani mesija. Je mar malo tako imenovanih velikih stvari in poslanstev, ki lahko povzročijo resno škodo ali celo tragedijo? In niti ni potrebno, da bi se povzpel na tako rekoč obćenarodno ali celo svetovno raven. Kaj ne morejo tudi krajevni bogovi in polbogovi, preroki in nemotiljni voditelji storiiti veliko slabega...«

Pomolčal je. Nisem vedel, kaj naj rečem, zato sem tiho čakal. Nadaljeval je:

»Toda naš veliki Jan Tiheg ni bil nič. Nič ni storil in nihče ga ne pozna. Na tisoč načinov bi nam lahko škodoval pa ni uporabil niti enega načina. Zato smo mu iz dna srca hvaležni in ga imamo za našega največjega dobitnika. Razumete?«

»Hm,« sem spet dejal.

Potem sem vstal in se odpravil proti hotelu, ne da bi se poslovlil od dobrega profesorja. Ko sem šel mimo spomenika, sem se zdrnil. Ko bi vedel vsaj to, ali je Jan Tiheg umrl, ali pa je še živ in zdrav med nami...?

Kar me je presenetilo, je bilo to, da se po gradbišču v Konjski ulici nista prestopala kvečjemu dva človeka. Ze od daleč sem videl, da delajo ondi zagnano in organizirano ter da ne manjka pridnih rok. Preden sem stopil na delovišče, sem pokukal skozi ograjo in vzradošen opazoval podobo, ki se je razgrnila pred mano: vseokrog je bilo videti vrvenje, hitenje ter dobro voljo, tam zgoraj pa je nekdo pel in veter je njegove glasove raznašal daleč naokoli.

Ko sem vstopil, sem odgovoril nekakega moža:

»Oprostite mi, da vas motim: do kdaj bo ta zgraba postavljena?«

»To bi radi vedeli tudi mi. Prav zato smo tu. Radio pripravljamo serijo reportaž o gradnji v Konjski ulici. Namen te serije je razkriti vzroke, ki so privedli do poldrugega leta zamude. Če želite o tem zvedeti kaj več, pa se obrnite na vodjo naše brigade. Mi, radijski reporterji, ki delamo to, smo namreč ustanovili svojo brigado. Poiščite vodjo brigade Edison, če želite zvedeti kaj več... Tod nekje mora biti... Visok, brkat možak s švicarsko kapo na glavi...«

Visokega, brkatega možaka s švicarsko kapo na glavi sem našel kaj hitro.

Moral ste me z nekom zamenjati,« mi je dejal nestrpno. »Jaz vodim televizijsko brigado Parabola, ki pripravljamo reportažni film o gradnji. Raziskujemo, zakaj gradijo to hišo tako počasi. V filmu bodo o tem lahko spregovorili vodstvo gradbenega podjetja, pristojni tovaršiški ministristva, prihodnji stanovalci...«

Vodja televizijske brigade Parabola me je pozneje predstavil vodji brigade časnikarjev, ki mi je povedal naslednje:

»Mi smo brigado ustanovili zato, da bi si s med seboj razdelili, kdo bo pisal o čem v zvezi z gradnjo v Konjski ulici. Svoje bralce redno seznanjamo z dopajanjem, oziroma s tem, zakaj se na gradbišču v Konjski ulici nič ne zgodi. Če želite stopiti v brigado Landerer in Heckenast, poiščite v gradbiščni pisarni urednika rubrike Z.«

V gradbiščno pisarno mi niso dovolili vstopiti, kajti prav tedaj je brigada Kelemena Mikeša imela v njej sestanek. To brigado so sestavljali do

pisniki različnih časnikov, ki so redno poročali bralcem o tem, da z gradnjo v Konjski ulici nekaj ni v redu, saj stavbo gradijo že leta in leta, vendar še zmerom ni dograjena. Na sestanku so se dogovorili tudi o tem, da bo vsa dopisniška brigada katerega sobotnega večera šla najprej v gledališče, nato pa na večerjo v kakšno manjšo restavracijo.

Kmalu zatem sem se seznanil tudi z nekaterimi člani brigade Firbec. Člani te brigade so bili navadni mimoidoči, torej tisti občani, ki so pogosto hodili po Konjski ulici ter se, kadar so le utegnili, ustavljali pred gradbiščem ter radovedno in sumnjivo pogledovali, ali dela kaj napredujejo.

»Kod bi lahko našel gradbene delavce?« sem pred pisarno zaustavil moža, ki je hitel mimo.

»Nimam pojma,« je odvrnil mož, za katerega se je pokazalo, da je delavec filmskih novosti. »V tem vrvežu mi jih še ni uspelo najti... V kateri brigadi pa delate vi?«

Po kratkem razmišljanju sem mu, ne da bi trenil z očmi, odgovoril:

»V brigadi Frigyeša Karinthya,« Humoristi in satiriki. O gradnji pisamo satirične in humoristične glose.«

»Hvaležno opravilo!« mi je odvrnil filmar in odvihral.

Naslednje jutro sem se z nekaterimi kolegi, ki sem jih včlanil v brigado Frigyeša Karinthya, pojavil na gradbišču. Na svoje veliko začudenje sem v zgrabi našel samo enega človeka, suhega, sivolasnega moža z žalosnim obrazom, ki je počasi, zehaje praskal zidak.

»Ste vi gradbenik?«

»Da, prav to sem,« mi je odvrnil ponosno.

»In kje so drugi? Časnikarji, televizijski, radijski osebje, filmski delavci, dopisniki, mimoidoči?«

»Ošli so k neki drugi gradnji... Bajje je tista pomembnejša... Vidite, to vam je neorganiziranost! Začnejo z delom, nato pa ga pustijo... Grozno je to hlastanje, guspod, grozno!« je dejal mojster in se pokedljal po glavi ter jel izbirati med zidaki, kateri od njih naj bi mu bil všeč, katerega naj bi vzel v roke...

* madžarski klasik, humorist

OSEBE: Namestnik urednika Nadobudni sodelavec KRAJ: Uredništvo »Totmača« NADOBUdni SODELAVEC: Ali je urednik tu? NAMESTNIK UREDNIKA: Umri je. SODELAVEC: Bogovi so mi naklonjeni. (Izleče rokopol.) Prinesel sem zgodbo, da bi vam jo prebral. UREDNIK: O, o! SODELAVEC (bere): Bila je zadnja noč v letu — odpravna, nepravna, zoprna noč. Na glavni ulici San Francisca. UREDNIK: Vrag naj vzame San Francisca! SODELAVEC: Nekje mora biti (Bere.) Na glavni ulici San Francisca je stala drobna sirotica ženskega spola in menjala na mestu kot pristojevalca. Njene bosa nočice so se izmenoma dvigale in spuščale in dajale mrzle poljubčke uličnemu kamenju. Leden dež je padel na njen skalp in se mokro poigraval z njenimi lasmi — z njenimi lastnimi lasmi. Nočni veter je zahrbtno pretiskoval njeno oguljeno obleko, kot da jo sumiči tihotapstva. Sirotica je opazovala, kako se množica ljudi z odličnim videzom turbo ugonablja s kupovanjem igračk in sladkarij za svoje mile drage, ki jih pričakujejo doma; želela si je, da bi se tudi ona lahko malo ugonabljala vsaj čisto malo. In medtem ko je srečna množica hitela mimo nje, s polnimi rokami stvari, od katerih bo

otrokom slabo, se je naslonila na železni steber svetilke pred pekarno in navdala jo je grešna zavist. Mala ubožica si je zamišljala, kako rada bi se spremenila v kolač, kajti drobno dekletce je bilo prav zares hudo lačno. Potem je znova poskusila in si zamislila, da bi bila rada torta s sadnim nadevom, ki bi jo vsak dan pogreli, vendar je nihče ne bi jedel. Otroku namreč ni bil samo lačen, ampak tudi prezebel. Končno je napela vse sile in si zamislila, da bi bila zelo zadovoljna tudi kot peč: tako bi bila vselej vroča in peki bi jo z dolgo lopato polnili z vsemi mogočimi okusnimi pečivi. UREDNIK: To sem že nekje bral. SODELAVEC: Lahko da. Te zgodbe ni zavrnil še noben list, ki sem mu jo ponudil. Vsakič je boljše. Ko je bila prvič objavljena v Resnicoljubnosti, je urednik rekel, da ga je stala najmanj sto naročnikov. Poslušajte, kako je že napredovala. (Bere.) Tako so minevale ure — razen tistih nekaj, ki so primrznile k pločniku — vse do polnoči. Ulice so se izpraznile in ker je koledar napovedoval polno Luno, so bile svetilke vestno ugasnjene. Ne nadoma je a bližnjega cerkvenega stolpa padla velika zvočna žoga in se razletela v noč z globokim kovinskim zvokom. Tedaj so vse ure in zvonovi začeli z zvonjenjem oglašati Novo leto; zveneli so in tolkli in hrumeli in dotolki vse invalide, ki so preživeli prejšnji teden. Mala sirotica se je zdržnila iz sna — kosček njene kože je ostal prilepljen na zamrznjenem stebri svetilke — sklenila je mršave, pomoderle nočice in pogledala navzgor s pobesnelim nemirno.

ambrose bierce

zgodbica

UREDNIK: V Svetovalcu je pisalo: »Počrešno je pogledala.« SODELAVEC: Vem, toda takrat še nisem prebral Byrona. Dobra glava je tisti Byron. (Bere.) Tedaj ji je pred noge padel kolač z brusnicami, po vsem sodeč naravnost iz oblakov. UREDNIK: Kaj pa je s tistimi angelji? SODELAVEC: Urednik Dobre volje jih je ertal. Pravi, da San Francisca ni kraj za angele, vendar jaz ne verjamem... UREDNIK: Dobro, dobro! Nič za to. Nadaljujte zgodbo. SODELAVEC (bere): Medtem ko se je sklonila, da bi pobrala kolač, je priletel od zgoraj sendvič s teletino in jo oplazil po ušesu. Takoj zatem jo je štruca pšeničnega kruha prisilila, da je hitro odskočila, velikanska šunka pa ji je mogočno tresnila na možne prste. Sredi ulice se je razpočila vreča moke, kos slanine pa se je nasadil na kol za privezovanje konj. Nato je blizu nje padel venec klobas in se sploščil, kot da ga je povozil parni valjar. Potem je nastalo zatise — padale so samo prekajene ribe, hladni pudingi in flavelsko perilo, toda kmalu so njene želje spet začele delovati in na glavo male sirotice je s strahovito močjo priletlo govejše stegno. UREDNIK: Kako je bilo to govejše stegno vseh urednik Razumne urline? SODELAVEC: Junaško ga je požrl in povrh dodal še nekaj nadevanih svinj. Izpustil sem jih, ker ne trpin,

da bi mi nepoklicani spreminjali zgodbo. (Bere.) Človek bi mislil, da je zdaj že vsega dosti, vendar ni bilo tako. Posteljina, čevlji, maslo, velikanski siri, venci čebule, morske marmelade (brez kozarcev, sodčki ostrig, ogromna kure, zaboji jedilnega in piskega pribora, različne gospodinjске naprave, štedilniki in tone premoga — vse to je v širokem slapu padalo iz dobrohotnih nebes in se do višine dvajset čevljev nakopilo na otroka. Mimili sta dve uri, preden se je vreme spet razjasnilo, toda še ob pol štirih je na vogal Clayeve in Kirnjevce ulice padla tako ogromna glava sladkornja, da je kot potres stresla ves polotok in ustavila vse ure v mestu. Ko se je zdanilo, so na prizorišče teh dogodkov prišli dobri trgovci z lopatami in voziki in še preden je bilo novoletno sonce staro eno uro, so posrkbeli za te zaloge — spravili so jih v svoje kleti in jih skrbno razložili po policah, da jih bodo pozneje prodali revežem, ki zaslužijo pomoč. UREDNIK: Kaj pa drobna deklica — kaj se je z njo zgodilo? SODELAVEC: Ne bodite nestrpni. (Bere.) Ko so se dokopali do poredne male sirotice, ki ni bila zadovoljna s svojo usodo, je nekdo prinesel metlo. Pazljivo so jo počistili in zravnali. Potem so jo nežno quignili in odnesli k preiskovalcu. Omenjeni urednik je stal na pragu svoje pisarne; odklonilno je zamahnil z roko in rekel človeku, ki je nosil sirotico: »Beži, beži, lump; prav očeraj mi je nekdo trikrat skušal prodati natančno tak zemljevid.«

Ilustriral Marjan Manček